

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om sponsoratet her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

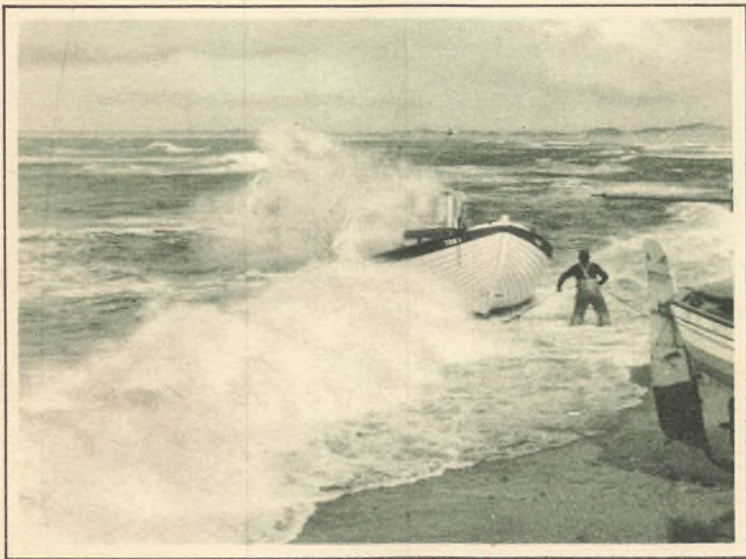
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NORD FOR LIMFJORDEN

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

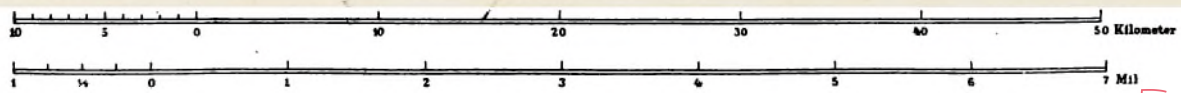
AARBOG 1932

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A. NORDAHL-PETERSEN

NORD FOR LIMFJORDEN

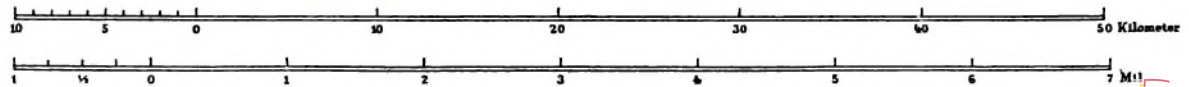
KORT OVER VENDSYSSEL

(Autoriseret Reproduktion efter Geodætisk Instituts Kort).

KORT OVER THY OG HANHERREDERNE

(Autoriseret Reproduktion efter Geodætisk Instituts Kort.)

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK:

NORD FOR LIMFJORDEN

AARBOG 1932

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A. NORDAHL-PETERSEN

KØBENHAVN

EGMONT H. PETERSENS KGL. HOF-BOGTRYKKERI

1 9 3 2

INDHOLD

SIDE

OMSLAGSBILLEDET »BAADEN SKAL TRÆKKES I LAND« ER GENGIVELSE

AF ET FOTOGRAFI AF J. C. JENSEN.

KORT FRA GEODÆTISK INSTITUT.

JENS THISE: JEG HILSER DIG VENDSYSSEL.....	11
C. KLITGAARD: VENDSYSSELSKE EGNE	13
JOHAN SKJOLDBORG: HANNÆSLAND	83
OLAF ANDERSEN: THYLAND	91
P. L. HALD: THY	93
THS. OLSEN LØKKEN: FOLKESLAGENE NORD FOR LIMFJORDEN	129
HANS KJÆR: OLDTIDSMINDER	149
H. ZANGENBERG: GAMMEL BYGGESKIK I VENDSYSSEL OG THY	185
ELNA MYGDAL: LIDT OM DRAGTER FRA HJØRRING AMT	213
CHR. HANSEN LARSEN: SKAGEN OG KUNSTEN.....	233
JENS THISE: VENDELBOEN OG VENDELBOMAALET	253

I Aarbogens forskellige Stykker er Forfatternes Retskrivning bibeholdt.

Eftertryk af Aarbogens Billeder er ikke tilladt.

JEG HILSER DIG VENDSYSSEL

*Jeg hilser dig Vendsyssel, Fædrenes Land,
hvis Bringe har skummet i hvidt
i Tusinde Aar; langs din søndrede Strand
har Bølgerne revet og slidt,
og Stormen har strøget sin rungende Bas,
mens Dønningen rejste en Vold,
der brød over Rev,
og Dødsrunen skrev
og spilled med Livsskæbner Bold.*

*Da Isbræen vandred mod Lyskilden frem
og smeltede under dens Glød,
den lagde en Syld, og mit Land og mit Hjem
steg nyfødt af Taagernes Skød
— en Blanding af Øer og Vige og Sø,
omkranset af Have og Fjord;
i Skumkaaben svøbt,
af Solguden døbt
til Forpost og Værn imod Nord.*

*Af Grytid og Grotid blev Mulmet fortrængt,
og Moder i Festdragten stod
med lyngrønne Kappe om Skuldrene slængt
og gulgrønne Kjole om Fod.
Snart hyllet i Taager og Havstokkens Gus,
snart Stormene flænger og flaar,
og Regn, Sol og Vind
de bruner din Kind,
og Isblomster smykker dit Haar.*

*Ja, saadan jeg saa dig i Stille og Storm
i Farvernes vekslende Glød,
naar Snetæppet stille udviskede hver Form,
naar Solguld paa Vipperne flød.
Jeg føler, her gaar som en hamrende Puls
Historiens evige Døn
om Fædre, der stred,
og her lagdes ned,
men fik ingen Bauta til Løn.*

*Fra Vendsyssels Høje jeg skuer saa vidt
til Slettens de tusinde Hjem,
til Kirkernes Taarne, der lyser saa hvidt
bag Markernes brogede Bræm,
til Mosernes Øde og Engenes Pragt,
til Klitternes kuplede Rand
— alt føjer sig ind.
Med Tak i mit Sind
jeg hilser dig, Fædrenes Land!*

JENS THISE.

VENDSYSSELSEKE EGNE

Ved C. KLITGAARD

»Stolt ombruset af sagnrige Have
Vendelboernes herlige Land
mer af Skønhed end Frugtbarheds Gave
fik i Eje ved Dal og ved Strand

SAALEDES synger Kulturhistorikeren, fhv. Trafikminister Thomas Larsen i sit malmfulde Digt om Vendsyssel; Vendelboernes Land kalder han det, men kun for Rimets Skyld; thi Vendsyssel er endnu den gængse Betegnelse for Jyllands nordligste Del, det eneste Sysselevord, der er blevet i Live fra Fortiden til vor Tid. *Vendle* hed Landet i den ældste Tid, og det omfattede vist alt Landet nord for Limfjorden; men da Sysselevordinddelingen fandt Sted — maaske paa Harald Blaatands Tid, — blev *Vendle* delt i 2 Sysler — Vendsyssel og Thysyssel, og Grænseegnen kom til at bestaa af Hanherred, der administrativt snart regnedes til Vendsyssel og snart til Thy, men som kulturelt og sprogligt overvejende hører til Vendsyssel, idet denne Landsdels vestlige Grænse maa sættes ved den smalle Tange, der mellem Vust og V. Thorup adskilte Vesterhavet fra Limfjorden (de delvis udtørrede Vejler), og imellem Vendsyssel og Thy laa et lille afsondret Landskab, Hannæs, der omgivet af Vand og Sumpe havde sit eget Folkesamfund, sin egen Retskreds.

Vendsyssel er de store Vidders Land, idet Landsdelen overvejende optages af flade Strækninger, over hvilke Udsigten er milevid, og over hvilke den barske Vestenvind fejer i jagende Hast. „Jeg bliver svimmel af al denne Udsigt,“ sagde en Fynbo, der som Embedsmand var blevet placeret i Syd-

Limsten skæres ud ved Bulbjerg.

T O L

vendsyssel, „og det blæser altid saa koldt,“ fortsatte han; „Folk trøster mig med, at det nok bliver bedre, naar der kommer noget ned; men nu har jeg været her i 15 Aar, og der er endnu ikke kommet saa meget ned, at det har hjulpet.“ Ja, Klimaet er barskt heroppe, og med Hensyn til Frugtbarhed staar Hjørring Amt tredjelavest i Danmark, idet kun Ringkøbing og Ribe Amter med de store Hedearealer staar lavere.

Som Vendsyssels Overflade fremtræder for Øjet, er den et Produkt af flere geologiske Processer, idet Landsdelen mere end nogen anden Landsdel har været underkastet Hævninger og Sænkninger i Efteristiden, ligesom ogsaa Istiderne har sat sig stærke Spor her.

Medens de ældste Jordformationer i Vendsyssel — Skrivekridtet — i den sydlige Del af Landsdelen kommer til Syne talrige Steder og kan naa op til en Højde af 30 m over Havfladen, sænker Kridtets Overflade sig mod Nordøst og træffes f. Eks. paa Skærum Hede vest for Frederikshavn først i en Dybde af 177 m u. H. Ogsaa det nyere Kridt — Limsten — træffes flere Steder; ved Aggersund danner det Istidsaflejringernes Underlag, og i den sydvestligste Del af Vendsyssel (Hanherred) træder det frem i det 31 m høje

Fra Uslev Bakker i Mygdal Sogn.

Klim Bjærg og det 28 m høje Torup Kløv, og fra Middelalderen til vor Tid er Limstenen herfra blevet benyttet i udstrakt Grad til Bygningsmateriale over store Dele af Vendsyssel, idet den savedes ud i Blokke.

Medens den næstsidste Istid bragte en Isstrøm fra Østersøegnene, kom den sidste Istids Indlandsis fra den skandinaviske Halvø, og da den smeltede, dækkede dens Aflejringer saavel de tidligere Istiders Aflejringer som de Lerlag, der var afsat under Havfladen under den sidste Mellemistids Terrænsænkning, og alt medens Afsmeltningen foregik, ændrede Isranden Retning, saa den fra at have staaet Østsydøst—Vestnordvest i det sydlige Vendsyssel efterhaanden svingede om i Syd—Nord fra Dronninglund til Sindal og derfra i Nordvest til Hirtshals.

Vidnesbyrd om denne sidste Istid er den ca. 25 km lange, men smalle „Jydske Aas“, der strækker sig fra Dronninglund til Pajhede og naar en Højde af indtil 136 m o. H.; Nord og Nordøst herfor breder Istidsaflejringernes bakkede Højland sig mere, dels op til Tolne, hvor det naar en Højde af 84 m (Baalhøj), og dels til Flade ved Frederikshavn, hvor dets største Højde er 122 m. Mod Vest strækker dette gla-

cialle Højland sig med aftagende Højde ud over Sognene: Hallund, Ø. Brønderslev, V. Brønderslev, Jerslev, Serridslev, Vrejlev, Vraa, Emb, Taars og Ugilt.

Et lignende bakket Højland, der er adskilt fra Hovedomraadet, naar fra Sindal til Hirtshals over Astrup, Bjergby, Mygdal, Tornby og Horne Sogne og har en Højde af indtil 93 m. Ogsaa i Hanherred, mellem Bratskov og Fjerritslev, findes et større bakket Højland, der naar op til en Højde af over 80 m.

Medens den østlige og midterste Del af Vendsyssel tillige med Hanherred saaledes for en stor Del optages af bakket Højland fra Istiden, findes der mod Syd og Vest en hel Del mindre Partier af samme Oprindelse, de saakaldte „Bakkeøer“. Af saadanne skal her nævnes Hjørring Bakkeparti, Vennebjerg, Ilbjærge, Børglum Banke, Tolstrup-Stenum Bakkeø, Thise Bakker, Rubjærg Knude, Albæk Bakkeø, Hammer Bakker, Vesterhassing Bakkeø, Nørresundby-Hvorup Bakkeø, Saltum-Ingstrup Bakkeparti, Gøl Bjærg, Øland og Biersted Højland.

Efterat Isen var bortsmeltet, hævede Havbunden sig, og der fremkom herved nogle højtliggende Plateauer, som danner ret udstrakte Flader uden om det egentlige Højland. Hævningen var stærkest mod Nordøst, hvor Fladerne naar op til 30—35 m o. H.; i Midtvenssyssel er de indtil 20 m o. H., og i Sydvenssyssel ligger de en halv Snes m højt. Et saadant større Højdeplateau strækker sig fra Sindal over Mosbjerg og Bindslev til Asdal; det største strækker sig fra Hirtshals til Børglum i N.-S. og fra Ugilt til Vestkysten i Ø.-V., idet Hjørring Bakkeø ligger omtrent i dets Midte. I Østvenssyssel findes et Plateau af samme Art vest for Sæby, hvorfra det strækker sig ned mod Vorsaa; det adskilles ved en glacial Højderyg (Albæk Bakkeø) fra et Højdeplateau om Voergaard, og sydligere strækker et andet Plateau sig fra Asaa-Geraa til Vildmosen og Brønderslev.

Den omtalte Hævning efter den sidste Istid kaldes Fastlandstiden, og den bragte Overfladen af Vendsyssel højere op, end den ligger i Nutiden, thi i den saakaldte „Køkkenmøddingetid“ indtraf atter en Sænkning, den saakaldte Stenaldersænkning (Litorinasænkningen), der paa ny bragte store

Rubjerg Knude.

JONALS FOT.

Strækninger af Landsdelen under Vand. Paa dette Tidspunkt var Vendsyssel blevet befolket af Mennesker; man har i Klinten ved Nørre Lyngby fundet en Flint-Pilespids og paa Stranden ud derfor en tildannet Rensdyrtak, begge utvivlsomt stammende fra Fastlandstiden før Stenaldersænkningen, og de er de ældste Vidnesbyrd om Menneskers Tilværelse i Danmark.

I den yngre Stenalder kom saa den sidste Landhævning, der fortsattes gennem Bronzealderen og vistnok i de første Aarhundreder e. K., og da dannedes Vendsyssels lavtliggende Sletteland, som mod Nord ligger udenfor Linien Frederikshavn—Tværsted og mod Syd danner Trekanten Melholt—Hals—Øster Hassing. Det lave Sletteland gaar endvidere imod Nordvest i en Bræmme langs Limfjorden fra Øster Hassing til Nørresundby, hvorfra det breder sig mod Nord over Vildmosen til Løkken og mod Vest til Højlandet Bratkov—Svinkløv. En stor Del af denne hævede Havbund er opfyldt af Moser, der har dannet sig, hvor Overfladevandet kunde blive staaende, og denne Mosedannelse foregaar endnu, hvor Sandflugt ikke har standset den, f. Eks. i Vildmosen, en Højmose, der som en stor vandfyldt Svamp ligger paa Stenalderhavets hævede Bund. Saavel i det nordlige

Aasted Aadal.

Vendsyssel (Skagens Odde) som i den sydvestlige Del indtager Klitrealerne store Omraader, der dog nu delvis er beplantet med Naaletræer. I Vendsyssels bakkede Højland findes endnu en Del Hede, og ligeledes er store Dele af Klitrealerne gaaet i Lyng, efter at det fra ca. Aar 1800 lykkedes at faa *Sandflugten* standset ved Klitternes Beplantning med Hjelme og Marehalm.

Sandflugt og Klitdannelse har der vel altid været langs Vendsyssels lave, sandede Vestkyst og særligt i Bugterne, hvor den i Reglen nord- og østgaaende Strøm aflejrer det Materiale, som Havet skærer bort af de fremspringende Partier af Kysten, der flere Steder har naaet længere mod Vest end i vore Dage; men om Sandflugt i den ødelæggende Betydning, Ordet nu har i disse Egne, hører vi først Tale ca. Aar 1500, da Regeringen begyndte at træffe Forholdsregler for at modarbejde dens Ødelæggelse af Landet. Der er ofte fremsat den Anskuelse, at det var Skovrydning, som dannede Adgang for Sandets „Overløb“; men der har sikkert været andre og vigtigere Faktorer i Virksomhed, thi de Egne, der blev mest hærget, har ikke været skovklædt i synderlig Grad, og havde de været det, vilde Sandet, der op-

Fra Godthaabs Jorder ved Aasted.

K OG TA

skylledes af Havet, have dækket dem til, som det f. Eks. gjorde i Hune Kirkesande, eller som det gjorde ved Skagens gamle Kirkebygning, et Forhold, Klitvæsenet i nyere Tid har inddraget under sin Teknik, idet man planter Fyrreudhugst til at opfange Sandet, som flyger fra Stranden ind over Klitten. (Den høje Barrière, der nu ligger mellem Stranden og Løkken, er saaledes frembragt ved Kunst i Løbet af et halvt Hundrede Aar; tidligere kunde man fra Byen se ud over Havet). Det er mere troligt, at Sandflugtens Tiltagen ved Aar 1500 og dens Voldsomhed i 1600'erne skyldes Bortskylning af Land ved Sønderjyllands Kyst og paa den jyske Vestkyst (Bovbjerg); henimod Aar 1700 kulminerede Sandflugten, efter at den flere Steder havde sendt sine ødelæggende Arme et Par Mil ind i Landet, f. Eks. i Thise og Aaby Sogne og helt overføget flere Sogne som Raabjærg og Hune, hvor der nu gaar henholdsvis 168 og 107 Tønder Land paa en Tønde Hartkorn. I Klitegnene træffer man talrige tildels overføgne Gravhøje, der vidner om, at disse nu næsten øde Egne har været tæt befolket i Oldtiden, og under Sandet finder man Rester af gamle, forladte Bosteder omgivet af Agerjord, hvor Plovfurer endnu kan ses. I Præsteindbe-

Klitter ved Lokken.

retningerne fra det 16. og 17. Aarhundrede lyder talrige Veraab over denne Ødelæggelse; Tornby Præstegaard havde f. Eks. paa Reformationstiden 34 Tdr. Land Rugsædjord, 1571 var der kun 14 tilbage, og 1625 var disse svundet ind til 6, medens Gaardens Eng og Fædrift helt var ødelagt; Hjortdal Præstegaard og Sogn blev saa hjemsogt af Sand henimod Aar 1600, at Præsten maatte drage derfra, og der var ingen Præst i 2 Aar; Degnen boede i en Jordhytte. I Løbet af det 18. Aarh. tog man fat paa at genopdyrke de sandføgne Arealer, og ved Aar 1800 begyndte man som nævnt at beplante Klitterne for at hindre dens Vandringer med Blæsten; nu staar kun *Raabjærg* Miler ved Kandestederne i deres oprindelige nøgne Skikkelser; de hæver sig en Snes m over den omgivende Slette og er fredet af Naturfredningsnævnet som en Art Mindesmærker over Sandflugten. For Turister er Milerne en stor Seværdighed.

Medens Vendsyssel nu er fattig paa *Skov*, idet der fra regnet den nyere Tids Plantager, særlig i Klitegnene, kun findes større Skovarealer i Ugilt Sogn (*Klosterskoven*), i Hals Sogn og ude paa den jyske Aas mellem Pajhede og Dronninglund (*Pajhede Skov*, *Stagsted Skov* og *Storskoven*), var Landsdelen i gammel Tid meget skovbevokset, hvorom en Mængde Stednavne paa -holt, -lund o. s. v. vidner. Be-

Raabjerg Mile.

tragter vi den Del af Vendsyssel, der ligger Vest for en Linie Nørresundby—Hjørring samt Hanherred, viser forskellige middelalderlige Aktstykker, at der da var Skov i en Mængde Sogne, men af disse gamle Skove er kun en fattig Rest af *Ulvskoven* mellem Aaby og Brovst Sogne tilbage (den nævnes som Krongods i Valdemars Jordebog 1231). De øvrige er forsvundet saa tidligt, at man ingen Efterretning har om deres Undergang, kun Asdal Skov og lidt Skov i Torslev og Svenstrup Sogne i Hanherred synes at have staaet til op i det 17. Aarh., da de kejserlige og svenske Tropper fældede dem.

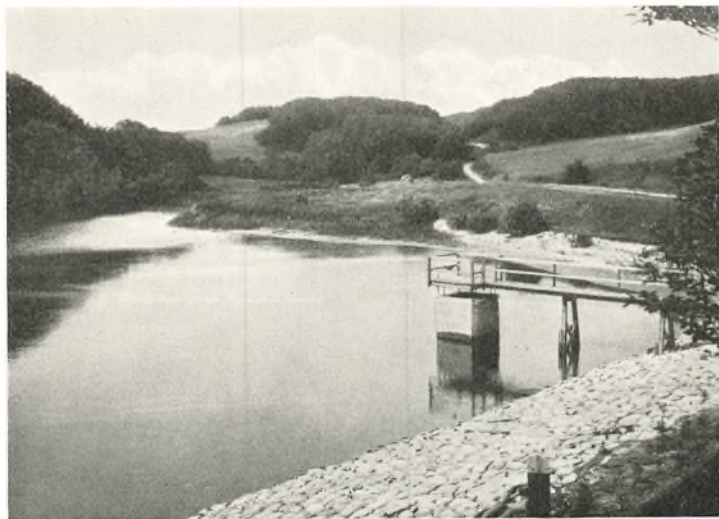
Anderledes forholder det sig med den Del af Vendsyssel, der ligger øst for Linien Nørresundby—Hjørring; her var der endnu i det 17. Aarh. store Skovstrækninger, som kunde give Olden til en Mængde Svin, alene Voergaard havde 5000 Svins Olden; men efter de tre fjendtlige Indfald i Jylland (1627—29, 1644—45 og 1657—58) var der gaaet stærkt Svind i Skovene, og i det følgende halve Aarhundrede, da baade Adel og Bonde kæmpede med Armod, gik Skovene ogsaa stærkt tilbage, fordi de blev forhugget, og ved Aar 1700 var Undergangen i det store og hele fuldbyrdet saa nær som inde paa „Jydske Aas“, hvor dog ogsaa var sket stor Nedgang i Skovarealet.

»Guddalen« ved Frederikshavn.

Fra Middelalderen og til op i det 19. Aarh. strakte Vennebjerg, Børglum og Jerslev Herreder sig tværs over Landsdelen fra Vesterhav til Kattegat. De Sogne, hvorefter Vennebjerg og Børglum Herreder har Navn, ligger jo imidlertid saa udpræget i den vestlige Del af Herrederne, og man fristes derfor til at antage, at i hin fjerne Tid, da Herrederne opstod som særlige Kredse indenfor Landsdelen, var Bebyggelsens Tyngdepunkt i Vestvendsyssel, og Grunden hertil var utvivlsomt, at der i Midt- og Østvendsyssel fandtes store sammenhængende Skove, som i de to nævnte Herreder vanskeliggjorde Opdyrkning og Bebyggelse. Senere hen — i Middelalderen — da man havde foretaget store Skovrydninger, opstod i disse Egne en særlig Retskreds, vistnok med Centrum i Torslev Sogn; den kaldtes Skovbo Herred, og den bestod til op i det 16. Aarh., men Tinget her var dog kun, hvad vi nu vilde kalde et Biting under Børglum Herreds Ting.

Vendsyssel er meget fattig paa *Indsøer*, idet de tidligere større Søer som Gaardbo Sø i Raabjærg Sogn, Ingstrup Sø mellem Vrensted og Ingstrup Sogne og Nørre Økse Sø i Brovst Sogn er udtørret ved Kunst i det 19. Aarh., og Fler-

Vandværkssoen ved Frederikshavn.

tallet af Smaasøerne er forsvundet som Følge af den almindelige Afvanding af Landsdelen, der har fundet Sted i nyere Tid. En Følge af denne Afvanding i Forbindelse med Regulering er ogsaa, at de mange tidligere betydelige Vandløb, der fra det indre Vendsyssels Højland søger ud til Kysterne, nu snart ikke er andet end „Hundestejlebække“ i Bunden af Fortidens brede Strømler, og borte er de næsten utallige Vandmøller, som forhen fandtes i Vendsyssel, og hvoraf der endnu i Slutningen af det 19. Aarh. var en Del tilbage.

De største Vandløb er paa Østkysten *Elling Aa*, hvis Hovedløb baner sig Vej fra Højlandet i Lendum mod Nord til Kvissel og videre mod Øst til Kattegat; *Sæby Aa*, der kommer fra samme Højland, men løber i Øst til Kattegat; *Vorsaa*, der fra Højlandet i Torslev Sogn løber mod Sydvest til Havet, *Asaa*, der fra Dronninglund Storskov fortsætter mod Øst til Havet, og *Geraa*, der inde fra Ørum Mose løber mod Sydøst og Øst til Kattegat, idet den danner Skel mellem Hjørring og Aalborg Amter og mellem Dronninglund og Kjær Herreder. Til Vesterhavet løber *Uggerby Aa*, der har sit Udspring inde paa Jydske Aas i Bakkedraget ved Pajhede Skov, hvorfra den løber mod Nord til Vejen mellem Hjørring

Seby Aa i Sebygaard's Skov.

og Sindal; her drejer den mod Øst for ved Sindal Station at paabegynde en stor Bue østen om Mosbjærg, Bindslev og Uggerby Sogne, og endelig udgyder den sit Vand i Tannisbugten mellem Uggerby og Tværsted. Ved Tornby udmunder *Liver Aa*, der har sit Udspring tæt ude ved Havet i Lyngby Sogn, men løber i en stor Bue øst om Harridslev og Skallerup Sogne til Tornby Klit, idet den paa Vejen optager flere ret anselige Vandløb som *Rakkeby Aa*, der udspringer paa Jerslev Sogns Højland, og *Stenvad Aa*, der kommer fra Mosedraget mellem Vraa og Em Sogne. Han Herrederens smalle Land giver ikke Næring til betydeligere Vandløb, men lidt Øst for Svinkløv udmunder *Slette Aa* og *Svenstrup Aa*, der kommer inde fra Højderne i Skræm og Lerup Sogne. I Limfjorden udmunder *Lindholms Aa*, der fører Vandet fra Vildmosen og ud i Limfjorden lidt vest for Nørresundby, samt Vendsyssels længste og betydeligste Vandløb *Ryaa*. Denne kommer inde fra Vendsyssels Højland og udspringer af Bakkedraget ved Pajhede Skov i Nærheden af Uggerby Aa; men medens denne herfra løber mod Nord, løber Ryaa mod Syd ned gennem Hellum og Hallund-Hellevad Sogne til Ørum; her drejer den mod Nordvest og fortsætter saaledes til Hammelmose, svinger dernæst mod Syd

Uggerby Aa ved Klitplantagen.

udenom Vildmosen for endelig at udmunde i Limfjorden øst for Øen Gøl. Paa Vejen har den syd for Hjermslevgaard optaget den ret betydelige *Østeraa*, der ligeledes kommer inde fra Højlandet i Jerslev Sogn, men gaar norden om Brønderslev Højlandet, medens Ryaa gaar sønden om.

Flere af disse Aaer har i tidligere Tid været benyttet til Varetransport fra og til det indre Vendsyssel; det gælder utvivlsomt om Vorsaa, det berettes om Lindholmsaa, og det gælder især Ryaa, paa hvilken der har været Pramfart op til Hammelse fra Middelalderen til ca. Aar 1700 og op til Aabybro indtil henimod Aar 1900, da Jernbaneanlæg gjorde Farten urentabel.

En Mellemstilling mellem Vandareal og Landareal indtager jo *Moserne*. Større sammenhængende Mosearealer, delvis dækket af Sand, findes i Raabjærg, Elling og Tværsted Sogne og mellem Hune-Jetsmark Sogne paa den ene Side og Trantum-Brovst Sogne paa den anden ligesom ogsaa mellem Fjerritslev og Klim. Det største Moseareal indtager dog den store *Vildmose*, der er $65\frac{1}{2}$ □ Kilometer stor og er en Højmose dannet af Tørvemos (*Sphagnum*) ovenpaa hævet Havbund, der for en Del tidligere har været bevokset med Birk. Mosedannelsen er nemlig her foregaaet lige til de

Bro over Liver Aa.

JONALS FOT.

sidste Aar, da Statens store Kultiveringsarbejder her har medført en stærk Afvanding af Terrænet. Mostæppet er tykkest i Mosens Midte, saa Mosen skraaner ud mod Siderne, og da Moslaget er stærkt vandopsugende, trykkes Vandet ogsaa ud mod Siderne, saa Mosen efterhaanden har bredt sig. I dens nordlige Del, hvor der endnu er noget Birkekrat, findes under Tørvelaget mange lave Gravhøje fra Jernalderen, som Mosen altsaa har bredt sig henover i Tidens Løb.

I Stenalderen, da Mennesker havde taget Landet nord for Limfjorden i Besiddelse, bredte — som vi foran har nævnt — Stenalderhavet sig ud over store Dele af Landskabet, og endnu ved Kristi Fødsel, altsaa for et Par Tusind Aar siden, var den efter Litorinasænkningen indtraadte Hævning af Landet næppe saa fremskredet, at Landet var helt sammenhængende. Foretager vi paa Kortet en Terrænsænkning paa 5—10 m, ser vi, at der af Jylland nord for Limfjorden kun bliver 3 større og nogle mindre Øer tilbage, nemlig Vendsyssels Højland og Højplateauer, Højlandet i Hanherred og Størstedelen af Thy, og muligvis er det disse Øer, som den græske Geograf Ptolemæus, der levede ca. 130 e. K. kalder de alociske Øer, og som han angiver at ligge overfor den kimbriske Halvø (5: Jylland). Ptolemæus Beretnin-

Græssende Faar i Vildmosen.

ger om disse nordlige Egne hviler utvivlsomt paa Observationer, som Romerne har foretaget paa Kristi Fødsels Tid, da Kejser Augustus' Flaade gæstede Kimbrenes og Karudernes Land (Himmerland og Hardsyssel).

Ser vi fra et af Landsdelens Højdepunkter ud over Landskabet, fremtræder Vendsyssel som et stærkt bebygget Land; udenfor den nyere Tids Stationsbyer og Mejeribyer findes saa at sige ingen samlede Landsbyer; Landbrugets Gaarde og Huse ligger udflyttet paa deres tilhørende Jord, og gennemgaaende er Bygningerne af moderne Type, vist mere moderne end i nogen anden Landsdel, idet Bindingsværkshuse er meget sjældne og Straatagene i stærk Tilbagegang.

Endnu findes der Vindmøller (Vindrosen) paa mange Gaarde i dette Blæstens Land, men deres Slægtninge, de rigtige Vejr-møller, er omtrent forsvundet, slaaet ud af Motorerne.

„Man skal rejse til Fods —“, skrev Hostrup i sin Tid, men det var jo før Cykle-Tiden; man skal rejse pr. Cykle, hvis man ret vil gøre „Studier i Marken“, men heller ikke denne Anvisning nytter i vore Dage — Bilernes Tidsalder —, og vi maa derfor gaa ud fra, at de Turister, der ønsker at gøre sig nøjere bekendt med Vendsyssel uden at opholde sig her

Udsigt fra Skansebakkerne ved Nr. Sundby.

i længere Tid, vil benytte Bil, og med dette Forhold for Øje foretager vi i det følgende et Krydstogt gennem Egnen, efter at vi syd fra er kommet over Broen mellem Aalborg og *Nørresundby*. Først foretager vi en Afstikker op paa *Skansebakkerne* nord for *Nørresundby* (se senere Omtalen af *Købstederne*) for at kaste et Blik ud over Egnen, og derefter gaar Turen østen ud af Byen ad Chausseen til Bovet, hvor Landevejen til *Hjørring* drejer fra mod Nord; vi fortsætter endnu et Stykke ud ad *Sæbyvejen*, indtil den spalter sig, og følger derefter Vejen langs Fjorden til Hals. Midtvejs kommer man igennem *Vesterhassing By*, og har man ikke for travlt, kan man gøre et lille Trip op til de nord derfor liggende *Hellighøje*, hvor der findes Levning af en i sin Tid anset *Helligkilde* og iøvrigt en vid Udsigt.

Ellers byder Turen ikke paa noget af særlig Interesse, før man naar *Hals*, der er en hyggelig lille By, som tidligere har kendt bedre Dage. Hals, Vogteren af Indløbet til *Limfjorden*, nævnes allerede i det 10. Aarh. i de islandske *Sagaer*, og i *Middelalderens Slutning* foregik her et stort *Sildefiskeri*, som bevirkede, at Stedet, der hørte under *Vitskøl Kloster* siden 1203, fik sin egen *Birkeret*. I *Frederik II.s* og *Chri-*

Fra Skansen ved Hals.

stian IV.s Tid blev der anlagt Fæstningsværker helt ude ved Fjordmundingen, og af dem ses endnu Rester; i 1627 indtog de kejserlige Tropper Befæstningen, som de forstærkede og lagde Besætning i, men senere blev den ikke vedligeholdt, og 1647 paabegyndte Christian IV Anlæg af en ny Skanse ved Hals By, efter at en nedsat Kommission havde anbefalet Foretagendet og foreslaaet, at man anlagde en Købstad her, til hvilken man kunde flytte Borgerne fra Hjørring og Sæby og derefter befolke disse Byer med Bønder. Da Kongen snart efter døde, gik Skansearbejdet ved Hals vist i Staa, men 1653 lod Frederik III det genoptage med stor Kraft, og samtidigt hermed genoptoges Planerne om at anlægge en Købstad her. Først blev al Toldklarering for ind- og udgaaende Skibe henlagt fra Aalborg til Hals, og 1656 udfærdigedes baade paa Dansk og Hollandsk Privilegier for den nye By for at lokke Folk hertil, idet der samtidigt blev udstukket Gader m. v.; men forinden der kom Grøde i Foretagendet, kom Krigen 1657—60, under hvilken Skansen i Hals snart var i Danskerne Hænder og snart i Svenskerne, og efter Fredsslutningen var Riget saa forarmet, at der ikke kunde ofres noget paa den nye Købstad; den kom kun til at eksistere paa Papiret.

Ogsaa 1812 lød Skansens Kanoner mod Englænderne, og indtil 1848 laa der Garnison i den. Af dens oprindelige 4 Bygninger er nu kun Tøjhuset tilbage; det tjener nu som Karantæneanstalt, og Fæstningsterrænet er omdannet til et smukt Lystanlæg, men endnu spejler Skansevoldene sig male-
risk i Gravenes Vand. 1814 brændte det meste af Hals, nemlig 22 Huse. Indtil Aalborg—Sæby Banens Aabning 1898 var Hals Handelsplads for de omliggende Sogne, og før Gennemgravningen af Barren udenfor Fjordmundingen i 1880'erne gav Lægtning meget Arbejde til Byen ligesom ogsaa den Omstændighed, at alle Skibe indtil 1911 skulde stoppe op her for Toldbehandling var til økonomisk Fordel for den; men disse Forhold tilhører Fortiden, og Byens fornemste Erhverv er nu Fiskeri og Landbrug; der er ca. 1200 Indbyggere.

Efter denne Udflugt til Hals tager vi tilbage til Punktet, hvor Halsvejen munder ud i Sæbyvejen og fortsætter saa ad den sidstnævnte op til Vodskov. Herfra maa vi køre op i *Hammer Bakker*, hvor i Oldtiden Sydvendssysseis Hovedhelligdom med Gudehov, Helligkilde og Offerlund var. Som alle Veje tidligere førte til Rom, saaledes førte tidligere alle Sydvendssysseis Veje til Hammer Bakker; her var Skæringspunktet for kongelig Majestæts Alfarvej fra Vesterhav til Østerhav med Højstsammes Alfarvej fra Sundby til Hjørring, og utallige hulslidte Vejspor her minder om Fortidens Trafik; her var fra Arildstid til 1688 Kjær Herreds Tingsted og Rettersted; ved den hellige Sct. Helene Kilde søgte syge Mennesker Lindring, og Dag og Nat gik Færdselen af Fremmede mellem Præstegaardens Længer til liden Glæde for Velærværdigheden, der aldrig havde Ro, og som desuden havde Gæsteripligt overfor Kongen og Folk i kongeligt Ærinde. Nu er her stille i Bakkerne; Trafiken har brudt sig andre Baner, og uforstyrret lunter Ræv og Grævling om i Bakkernes forkrøblede Skovrester; her er nu et fredlyst Fristed for Dyr- og Planterevdenen, og kun i den korte Sommertid brydes Stilheden af Menneskestemmer, thi Bakkernes storslaæede Natur drager da mange Folk hertil. Fra Hammer Kirke gaar der Vej øst paa til Sæbychausseen, og vi følger saa den til *Hjallerup*, hvor det berømte Hestemarked — tidligere Nord-

Vejsvinget ved Dronninglund Hovedgaard.

europas største — holdes i Juni; men nu har Bilerne i høj Grad nedsat Efterspørgslen paa Heste, og Aar for Aar svin-der Markedet ind, saa det vel snart kun faar lokal Betydning. Fra Hjallerup kan fortsættes ad Sæbyvejen til det smukke, delvis skovklædte Parti *Allerup Bakker*, i sin Tid Tilholdssted for en Samling af Samfundets Stedbørn, hvor der nær Landevejen haves en fortrinlig Udsigt fra *Dannerhøj* (88 m høj), opkaldt efter Grevinde Danner, som 1852 var her sammen med Frederik VII. Tager man fra Hjallerup øst paa, kommer man gennem Herregaarden Dronninglund til Dronninglund Stationsby, en anelig Bebyggelse, der væsentlig er fremkommet efter Jernbanens Aabning 1898. Hovedgaarden *Dronninglund* var i Middelalderen et Benediktinerkloster, der husede Nonner, og som hed Hundslund Kloster. Det antages oprettet c. 1250, og det blev i Aarenes Løb Ejer af meget Jordegods i Nordjylland, saa det en Tid ejede 172 Gaarde, 39 Huse og 4 Møller m. m. Efter at have lidt meget i Skipper Klemens Fejden blev det inddraget under Kronen og var i lang Tid bortforlenet til Adelsmænd; Nonnerne, hvem Biskop Stygge Krumpen i Børglum dels havde fortrængt og dels generet paa mange Maader, fik dog fremdeles Lov til at bo her, og endnu 1581 var der et Par Styk-

ker i Live. Nævnte Aar mageskiftedes Klostret med Gods til Hans Lindenov, og det var nu i denne Slægts Eje i ca. 90 Aar, hvorefter det kom til Kansler Peder Reedtz, der ogsaa ejede Børglum Kloster. Hans Enke Anne Ramel solgte 1690 Hovedgaarden med den underliggende store „Græsgaard“ Skovgaard til Dronning Charlotte Amalie, som gav Gaardene Navnene Dronninglund og Dronninggaard, og som oftere opholdt sig her. Efter hendes Død 1714 arvede Sønnen Frederik IV dem, og han mageskiftede dem snart efter til sin Søster Prinsesse Sofie Hedevig, som meget interesserede sig for Godset og dets Beboere og bl. a. oprettede en Del Skoler her. Hun solgte 1730 Gaardene til Gehejmeraad C. A. v. Plessen, der atter 1735 afhændede dem til den bekendte Storkøbmand Jacob Severin i København, der var Byfogedsøn fra Sæby. Han døde paa Dronninglund 1753. Efterat Godset en Snes Aar havde tilhørt Familien Moltke, Bregentved, blev det 1772 købt af den fra Ostindien hjemvendte Rigmand Brigadér William Halling, død 1796, der i Traditionen har faaet Ord for at være en grumme Tyran overfor Godsets Fæstere, og det fejler vel næppe heller, at han har været noget haardhændet i at realisere sine Ideer; men man kan iøvrigt ikke undlade at yde ham en vis Anerkendelse. Han vilde saaledes forbedre Menneskematerialet paa sit Gods ved at gifte kraftige Karle og Piger sammen i Stedet for som Skik var, at en ung Karl ægtede en gammel Enke eller en ung Pige en ældre Enkemand, thi det gav for faa Børn til Godsets Drift, og Halling tvang ogsaa Fæsternes Børn til at udøve Husflid og lære Haandværk, ligesom han ansatte en Godslæge for at faa udryddet den da grasserende Folkesyphilis. Alt i alt rosværdige Foranstaltninger, selv om de af Samtidens Beboere paa Godset blev forkættet. Efter Brigaderens Død havde Dronninglund mange Ejere i det følgende halve Aarhundrede, og Godset blev adsplittet. 1844—1884 ejedes Hovedgaarden af Indenrigsminister Skeel, og senere har den været ejet af Grev W. Schimmelfmann og Konsul Strøbyberg.

Hovedbygningens Ydre er stærkt præget af en Ombygning, som Brigadér Halling foretog 1786, men i Bygningerne findes dog meget Murværk fra Middelalderen, og i Vestfløjen,

Voldstedet ved Rugtved.

der er bygget af Hans Lindenov kort efter 1581, og som tidligere har været i 3 Stokværk, findes flere hvælvede Rum fra hin Tid.

Klosterkirken, der allerede i Middelalderen blev *Sognekirke* (Ruiner af den oprindelige Sognekirke afdækkedes for faa Aar siden ved Gammel Kirke i Sognets vestlige Del), udgør en Del af Hovedbygningen. Den er flere Gange ombygget og udvidet i Munketiden, og i sin nuværende Skikkelse er den fra Tiden henimod Aar 1600.

Godt 3 km nord for Dronninglund Hovedgaard ligger Vendsyssels største Skovparti „*Storskoven*“, hvor der er mange smukke Partier og Landsdelens højeste Punkt „*Knøsen*“ (136 m), og gennem Storskoven kan man køre i Bil, til man atter naar Nørresundby—Sæby Chausseen ved *Flavenskjold*. Fra Dronninglund By gaar vor Rute imidlertid ad Vejen øst paa til *Asaa*, en lille venlig Kystby (ca. 900 Indbyggere), der ligesom Hals har faaet sit gamle Opland beskaaret af Stationsbyerne ved Sæbybanen, og som til Trods for, at den selv har faaet Jernbaneforbindelse og en Havn for Smaaskibe dog næppe har nogen stor Fremtid i Vente. Fra *Asaa* følger vi Vejen langs Kysten over *Søraa* til den idylli-

Voergaard.

K. TH.

ske, meget særprægede Fiskerby *Voersaa*, igennem hvilken Aaen af samme Navn glider mellem maleriske Skrænter. Lidt vest for Byen ligger den nu stærkt udstykkede Hovedgaard *Store Rugtved*, hvor der er et mægtigt middelalderligt Voldsted, som i Sommeren 1931 blev gennemgravet og undersøgt af Nationalmuseet, ved hvilken Lejlighed der bl. a. afdækkedes Fundamentet og Murrester af et meget svært Taarn og Rester af svært Palissadeværk, saa med sine tredobbelte Grave og mellemliggende Volde har her i Middelalderen været en stærk Borg, der sandsynligvis har været i Hænderne paa den holstenske Slægt Limbek, men som Valdemar Atterdag kom i Besiddelse af fra „sine Fjender“. Dronning Margrete skænkede 1393 Borgen til Børglum Bispestol paa Betingelse af, at den straks skulde nedbrydes og Materialet anvendes til Domkirkens Bygning i Børglum, og det er vel saa sket, hvorefter en ny Hovedbygning er opført ved den udenfor Voldene liggende Ladegaard. Fra Rugtved fortsætter vi vest paa til Præstbro Station og derfra videre til Danmarks smukkeste og velbevarede Renæssance-Borg *Voergaard*. Denne Gaard synes i Middelalderen kun at have været af ringe Betydning, men efter at Børglum Bispestol

Indkørselsport til Voergaard.

K. TH.

1510 havde købt den, blev en stor Del Gods i Egnen lagt derunder, og Biskop Stygge Krumpen opførte her paa en Ø i et Mosedrag et stort og stærkt befæstet Stenhus, den østlige Del af den nuværende Nordfløj, der har Hvælvinger baade i Kældre og Stuetagen, og som til Trods for, at Skipper Klemens Folk 1534 afbrændte Voergaard, hvor Bispen da skal have opholdt sig med sin Frille Elisabet Gyldenstjerne, blev bevaret ret ubeskadiget. Efter Reformationen kom Voergaard under Kronen, der 1578 mageskiftede den til Karen Krabbe, Enke efter Niels Skeel til Nygaard, og hendes Svigersøn og Datter, Otto Banner til Asdal og Ingeborg Skeel. Otto Banner døde allerede 1585, og Fru Ingeborg sad derefter som Enke paa Voergaard indtil sin Død 1604. Hun var en overordentlig virksom og myndig Kvinde, og den Energi, hun udfoldede saavel i Henseende til sine store Byggeforetagender som i Retning af at bringe sine Besiddelser i god og ydedygtig Stand har antagelig medført saa store Besværligheder for Gaardens Fæstere, at hun i Traditionen er kommet til at staa som en kvindelig Djævel i Menneske-

skikkelse, hvem man har tillagt mangan Slags Grusomhed og Forbrydelse. Ved Aar 1588 lod hun opføre Voergaards nuværende Østfløj, en herlig Bygning af røde Sten og i hollandsk Renæssancestil, rigt, ja overdaadigt udstyret med Sandstens-Skulpturer. Efterat P. B. Scavenius 1872 havde købt Voergaard, lod han foretage en gennemgribende Restaurering af Bygningerne, og disse Arbejder, der skal have kostet Scavenius ca. $\frac{1}{4}$ Mill. Kr., er efter hans Død 1914 fortsat af Gaardens nuværende Ejer, fhv. Udenrigsminister Erik Scavenius, saa Hovedbygningerne staar nu atter i fuld Pragt saavel i det Ydre som i det Indre. Gaarden har 1694—1791 været i Familien Reedtz Eje, men kan iøvrigt ikke siges at have været nogen egentlig Slægtsgaard. 1644, da Jørgen Arenfeldt ejede den, havde de i Vendsyssel liggende svenske Tropper Hovedkvarter her, og de istandsatte Befæstningen og førte Kanoner herop fra Aalborghus, men efter en kort Belejring lykkedes det Oberst Vogn Vognsen fra Stenshede som Anfører for en Skare vendsysselske Bønder at tvinge Svenskerne til Overgivelse.

Fra Voergaard følger man Vejen mod Nordvest, til man naar ud paa Nørresundby-Chausseen, og derefter mod Nordøst til *Dybvad* Stationsby. Herfra gaar der god Bilvej vest paa til Brønderslev, og ved at følge den vil man komme til at passere tværs over „Jydske Aas“ og mærke sig Naturens Forskellighed paa Østsiden og Vestsiden af Aasen. Ved „*Fejborg Led*“ passerer vi Hovedvandskellet i Vendsyssel i en Højde af op mod 100 m, og herfra ser vi Terrænets Fald mod Øst og Vest. Mod Nord har vi *Pajhede* Skov med Bakketoppe op til 122 m (Søheden), og mod Syd har vi *Stagsted* Skov og *Allerup* skovklædte Bakker, et imponerende Panorama. Ved Aasens vestlige Affald ligger den anselige Kirkeby *Jerslev*, fra hvilken en halv Snes Veje ustraaler som Traade i et Edderkoppespind. En Gang i den tidlige Middelalder eller i Oldtidens Slutning har Stedet antagelig været Sæde for en Jarl, efter hvem Byen og Sognet har Navn, og indtil 1841 udgjorde Dele af det nuværende Dronninglund Herred og Dele af Børglum Herred et Jerslev Herred. Vi fortsætter saa ad Vejen til *Brønderslev* (se Købstæderne) og herfra ad Chausseen til Hjørring, idet vi efter

Søby Kirke.

at have passeret den gamle Vrejlev Kro tager en Afstikker op til den øst for Vejen liggende Herregaard *Vrejlev Kloster*, hvis Hovedbygninger stammer fra ca. Aar 1500. Vrejlev Kloster blev antagelig stiftet i 1220'erne som Aflægger af Præmonstratenserklostret i Børglum, og det husede Nonner af denne Orden. Efter Bygningerne at dømme har det været ret betydeligt, og det har haft ikke saa lidt Godstiggende, hvilket forvaltedes af en Prior. Ved Reformationen blev det inddraget under Kronen og ophørte dermed at være kirkelig Stiftelse, men Nonnerne blev dog boende her, indtil de efterhaanden døde. 1575 mageskiftede Kronen Godset til Jens Bille, hvis Sønner senere ejede Vrejlev Kloster, som de delte i Nørre Vrejlevgaard og Sønder Vrejlevgaard. Efter at Gaarden flere Gange havde skiftet Ejer, kom den 1637 til Ide Gøye, Enke efter Jens Juel, og i denne Slægt blev den til 1728, da den arvedes af Jomfru Hedevig Vind, som 1734 bragte den til sin Ægtefælle Greve Holstein til Ledreborg, som 1743 solgte den til en borgerlig Mand. Fra 1847 til 1888 ejedes den af Familien Nyholm fra Baggesvogn og 1905 til 1918 af Niels Møllergaard, der udstykkede en stor Del af dens Tilliggende. Hovedparten af Fæstegodset blev allerede frasolgt omkring Aar 1800.

Pikkerbakken ved Frederikshavn.

K. TH.

Hovedbygningen bestaar af to Fløje i to Stokværk, en nordlig, der i Klostertiden var Nonnernes Bolig, men nu er Udhus, og en vestlig, der da var adskilt fra den nordlige, og som antagelig var Økonomihus og Bolig for Tyende, men som nu er det egentlige Vaaningshus. En Del af denne Fløj brændte 1914, og den blev derefter genopført med Tilbygning af et lavt Taarn. Fra Nordfløjen har der tidligere ført smalle Korsfløje over til Kirken, saa der dannedes en lukket Klostergaard, hvor Nonnerne kunde færdes uforstyrret af profane Blikke.

Kirken er nu toskibet, men tidligere har der ogsaa været et sydligt Sideskib; af den oprindelige Kirke er der bevaret betydelige Rester; men i Slutningen af Middelalderen skete en stor Ombygning, ved hvilken bl. a. det søndre Sideskib fjernedes, og Kirken fik sin nuværende Skikkelse. I Kirken er der meget gammelt Inventar, og i et Gravkapel henstaar pragtfuldt beslaaede Ligkister, som indeholder Ligene af Familien Juel og deres Ægtefæller.

Et Par Kilometer vest for Vrejlev Kro ligger den store Stationsby *Vraa* (1500 Indb.) med den landskendte Højskole.

Skagens gamle (tilsandede) Kirke.

K. TH.

Fra Vrejlev Kloster kan man fortsætte ad Vejen øst paa til *Taars* og derfra videre ad Hjørring—Sæby Chausseen over *Østeruraa* til *Sæby* (se Købstæderne); vi passerer da paany „Jydske Aas“ med dens mange interessante Formationer. Fra *Sæby* fører Vejen langs Kattegat til *Frederikshavn* (se Købstæderne), idet vi paa venstre Haand har Stenalderhavets gamle Kystskrænter og nær ved Frederikshavn de imponerende Højdedrag *Flade Bakker* og *Pikkerbakken* (70 m) samt den smukt beliggende gamle Gaard *Bangsbo*, der i Middelalderen tilhørte Børglum Bispestol og i nyere Tid særlig er blevet kendt, fordi Ejeren Johan Knudsen her samlede en Kreds af Kunstnere (Herman Bang, Peter Nansen m. fl.), Datidens „Samfundsstormere“.

Ved Frederikshavn kommer man ud paa det flade Slette-land, der opfyldt af Mose-, Hede- og Klitstrækninger danner Vendsyssels Nordspids, og som ender i Skagens Gren. Midtvejs mellem Frederikshavn og Skagen ligger Fiskerlejet *Aalbæk*, hvor der indtil ca. 1850 dreves et ret betydeligt Østersfiskeri, og vest herfor træffer vi Vendsyssels nordligste Herregaard, *Gaardbogaard*, der allerede i Middelalderen var en adelig Sædegaard, som 1335 kom under Vrej-

lev Kloster. I 1500'erne blev den ødelagt af Sandflugt, og Jorderne blev delt mellem 4 Gaarde. Vest for Gaarden laa den i sin Tid ca. 1500 Tdr. Land store Gaardbo Sø, som Lodsejerne begyndte at udtørre ved Midten af det 19. Aarh., uden at Foretagendet dog lykkedes. 1881 købte daværende Entreprenør Jørgen W. Larsen Søen og de tilgrænsende Smaagaarde, og i de følgende Aar tørlagdes Søen ved at uddybe dens Afløb Knasborg Aa, hvorefter Arealet kultiveredes, og 1893 opførtes den smukke Gaardbogaard, hvis Hovedbygning er opført i hollandsk Renæssancestil. Følger man Vejen fra Gaardbogaard mod Nord, kommer man til *Raabjærg Kirke*, der delvis er opført af Bindingsværk, og som i sit Ydre harmonerer godt med Egnens fattige Præg, og nordøst for Kirken ligger Ørkenlandskabet *Raabjærg Miler*, der aarlig vandrer 8 Meter mod Øst og vel en Gang vil ende i *Bunkens* store Plantage. Hele Eggen fra Gaardbogaard til Skagen er i vore Dage stærkt tilplantet med Naaletræer — enkelte Steder ogsaa med Løvtræer — og Landskabets Udseende har derved i nogen Grad skiftet Karakter, men det gør alligevel et øde og vildsomt Indtryk paa den Fremmede. Saavel i Raabjærg som i Nabosognet Tværsted er der i det sidste Par Menneskealdre udført et stort, men brydsomt Kultiveringsarbejde, idet store Strækninger opfyldt af Rimmer (Sandrevler) og Dopper (moseagtige Fordybninger mellem Rimmerne) er blevet planeret ved Hjælp af Spade og Trillebør, og Sand og Mosejord blevet sammenblandet til frugtbart Muld, og paa den Maade har menneskelige Slidere, Hedens Pionerer, her skabt Eksistensbetingelser for mange Hjem. Ad en nu grundforbedret Vej, der har afløst den tidligere Lyngvej, naar man fra Aalbæk til *Skagen* (se Købstæderne), hvorfra man kan køre tilbage til *Hulsig* og derfra tværs over Landet til *Kandestederne*; herfra kan man følge Stranden til *Tværsted*, der har en bred Strand og smukke Klitter. I ældre Tid gik Kongevejen fra Tværsted til Skagen langs denne Strand, men nu er Strækningen Kandestederne—Højen ikke farbar, idet Havet her har skyllet Land bort. *Tværsted* ligger inderst i Tannisbugten, og her udmunder baade Tværsted Aa og Uggerby Aa, der forhindrer Kørsel ad Stranden længere vest paa, men man kan fra

Hirtshals.

Tværsted følge Landevejen til *Uggerby* og derfra atter følge Stranden til *Hirtshals*, Vestkystens nye Havneby.

Hirtshals (Hjortehalsen) var et maritimt (hollandsk) Navn paa Højdlandet her som det tonedede frem set ude fra Skagerak, der ligeledes er et hollandsk Navn; det danske Navn for Hirtshals var Hornsnæs eller „Næsset“ (Horne Sogn), og det har sandsynligvis i tidligere Tid strakt sig længere ud i Havet, idet Bakkepartiet her, der bestaar af Yoldialer (Istidsdannelse) iblandet en Mængde større og mindre Sten, fortsættes i et Stenrev ud i Havet. Indtil i det 19. Aarhundrede var her kun nogle faa Bebyggelser, der hed *Lilleheden*, men samtidigt med, at Tanken om at anlægge en Havn ved Fladstrand (Frederikshavn) kom frem i Begyndelsen af Aarhundredet, fremkom ogsaa Planer om Anlæg af en Havn ved Hirtshals for herover at vedligeholde Forbindelsen med Norge under de urolige politiske Forhold, og gennem Hundrede Aar blev der fra mange Sider udfoldet et betydeligt Arbejde for at faa disse Havneplaner realiseret, medens der samtidigt opstod en Fiskerby her, og til Støtte for Fiskeriet byggedes der o. 1880 en Stenmole. Endvidere blev der 1863 bygget et Fyrtaarn her, og der blev oprettet Signalstation for forbigående Skibe. 1917 be-

Stranden ved Lønstrup.

K. TH.

vilgedes Midler til Anlæg af en Fiskerihavn ved Hirtshals; Arbejdet hermed paabegyndtes 1919 og er endnu ikke afsluttet, men selve Havnen er dog taget i Brug. Staten har eksproprieret Grundene i Havnens Omegn, og Bebyggelsen foregaar i H. t. en af Staten udarbejdet Byplan. Byen har i de senere Aar udviklet sig stærkt, hvortil meget har bidraget, at den 1925 fik Jernbane, og den har nu ca. 1200 Indbyggere. Syd for Hirtshals ligger *Tornby Strand* med meget smukke Klitformationer. Fra *Tornby* har der ligesom fra *Kjul* øst for Hirtshals i sin Tid været drevet stor Handel paa Norge med Smaaskuder, som udførte Landbrugsprodukter og hjemførte Tømmer, Tjære, Jern, Salt m. m.

Fra Hirtshals lønner det sig at sætte Kursen syd paa til *Horne*, fra hvis Højland der haves vid Udsigt, og herfra tager man til *Asdal*, en af Vendsyssels ældste Herregaarde, hvis Historie gaar tilbage til ca. 1350. Gaarden ejedes i et Par Hundrede Aar af Slægten Banner, og næsten lige saa længe af Slægten Rantzau, men af den oprindelige Borg er der kun et mægtigt Voldsted at se, idet den gamle Borggaard nedreves ca. Aar 1800, og en ny Hovedbygning opførtes ved den øst for liggende Ladegaard. Voldstedet, hvor der endnu ses en Del Murværk, ligger ved *Kjul Aa*, der ved Dæmnin-

Klitter ved Lønstrup.

ger har kunnet opstemmes, saa Borgen blev omgivet af Vand. Henimod 4 km sydøst for Asdal ligger en anden ældgammel Herregaard, *Odden*, der i Middelalderen og til 1637 tilhørte Slægten Lunge. Havde Asdal ikke gamle Hovedbygninger at byde paa, har Odden det til Gengæld, thi de to i Vinkel sammenbyggede Længer i to Stokværk er begge opført i første Halvdel af 1500'erne, og i de gamle Mure findes indbygget firkantede Rør, der anses for at have været Talerør. Følger man Vejen fra Odden til Hjørring, passerer man omtrent midtvejs den højtliggende smukke *Bjergby Kirke*, fra hvis Klokketårn man ser ud over en vid Egn (i Øst Skoven ved Hovedgaarden Baggesvogn), og ved Kirken ligger Præstegaarden, hvor den lærde Historiker, Professor Hans Gram blev født 1685. Vi kommer gennem et kuperet Landskab tildels med lyngklædte Bakker til *Hjørring*, hvor Indkørslen til Byen sker langs Foden af „Hjørring Bjærg“ med Byens gamle Rettersted. (Om Hjørring se Købstæderne). Herfra bør Udflugt foretages over *Vennebjerg* med Vestvendsyssels højestliggende Kirke (69 m), der ses mange Mil til Søs, og videre til *Lønstrup*, der nu er et kendt Badested, og som i Tiden ca. 1750—1890 var en betydelig Handelsplads med Skibsfart paa Norge og England. Byen ligger

Børglum Kloster.

gemt i en Kløft langs en lille Bæk, som 1877 forårsagede en stor Naturkatastrofe, idet en Skypumpe udgød sit Vand ovenfor Lønstrup, hvorefter det strømmede ned i Bækken, som hurtigt forvandlede til en rivende Elv, der bortskyllede adskillige Huse og Haver og førte dem og store Jordmasser med ud i Havet, idet Bækken samtidigt borede sig dybt ned i Dalfuren. Ved Byen er der ud mod Havet mægtige Lerskrænter, men kun en smal Strand. Et Stykke syd for Byen ligger i Klitten den nu nedlagte Maarup Sognekirke, hvor der findes Mindesmærke over ca. 250 engelske Sømænd og Soldater, som druknede her ved Krigsskibet „The Crescent“s Forlis 1808; Ligene er jordet i en Fællesgrav paa Kirkegaarden. Lidt Syd for Kirken hæver Bakkedraget *Rubjærg Knude* sig stejlt op fra Stranden i en Højde af 74 m; kun ved Hjælp af et Tov kan man klatre op ad Lerskrænten, og kun i Magsvejrr kan man færdes paa Stranden under „Bjærgtet“. Skrænterne, der mod Syd fortsættes i *Lyngby Klinter*, er interessante i geologisk Henseende, idet man ser, hvorledes de forskellige Lag ved Isens Tryk eller muligt ved Jordens Sammentrækning er sprængt ud af deres oprindelige Leje. Fra Lønstrup kan man over Rubjærg og Vittrup komme til *Børglum Kloster*, der med sine kompakte hvidkalkede Mure og røde Tage kroner Børglum-Bakkeøens Top.

Fureby Bæk ved Lokken.

Børglum Kloster var oprindelig en Kongsgaard, og Knud den Hellige opholdt sig her 1086, da Vendelboerne begyndte Opstanden mod ham, efter at de havde samlet sig ved Kragesig eller Kragedam noget nord for Kongsgaarden. 1128 skal Kongsgaarden være overgaaet til Bispestolen, og 1134 kalder Biskop Kjeld sig „af Børglum“, saa Bispen maa formodentlig før den Tid være flyttet hertil fra Vestervig, men noget Kloster var her dog næppe før senere; det omtales først 1205, og det var et Præmonstratenserkloster, som snart kom til at nyde stor Anseelse og i Tidens Løb blev umaadelig rigt, idet det og Bispeembedet blandt andet kom til at eje Bangsbo, Birkumgaard, Birkelse, Hammelmose, Voergaard, Rugtved, Kartoffe, Sæbygaard, Sejlstrup og flere Hovedgaarde foruden Mængder af Bøndergaarde, Skove, Aalegaarde, Saltkedler, Møller m. v. Børglum Bisperne har da ogsaa spillet en stor Rolle i Danmarks politiske Historie, og ofte var de haarde Halse for Kongemagten. Efter Reformationen indtoges Klostret og dets Gods under Kronen, og de underliggende Hovedgaarde skiltes fra, hvorimod Børglum Kloster med Gaardens eget store Godstilliggende 1623 blev bestemt til Løn for Hovmesteren paa Sorø Akademi. Da Akademiet blev nedlagt, mageskiftede Kongen Klostret og Godset 1669 til Kansler Peder Reedtz, hvis Søn Christian Reedtz

Bilparkering paa Lokken Strand.

maatte afstaa det til sine Kreditorer, som 1689 solgte det til Enkedronning Charlotte Amalie, og efter hendes Død 1714 ejedes det af Kong Frederik IV, der Aaret efter afhændede det til sin Søster Prinsesse Sofie Hedevig, som dog snart efter solgte det. 1835 købtes Gaard og Gods, ialt ca. 750 Tdr. Hk. af C. M. Rottbøll, der solgte det meste af Godset. Paa Gaardens Hede var der allerede o. 1815 blevet bygget den store Avlsgaard Nielsminde, og Rottbøll oprettede nu her en anden stor Afbyggergaard, Christiansdal. Hans Søn, C. M. Rottbøll, frasolgte en betydelig Del af Gaardens nærliggende Mark, hvor der i de senere Aar er anlagt en Række Gaarde.

Børglum Klosters Hovedbygninger stammer tildels fra Klostertiden, men det Indre er aldeles ombygget i senere Tid; under Sydfløjen, der ogsaa i Munketiden var Beboelseshuset, findes gamle Kældere. Kirken udgør en Del af den nordlige Fløj, hvis øvrige vestre Del kaldes „Kongehuset“, antagelig fordi her var Herberge for Kongen, naar han var paa Rejse i denne Egn.

Kirken, der var Domkirke i Vendelbo Stift og tillige Kloster- og Sognekirke, er en anselig Bygning med et treskibet Langhus, men tidligere har der været baade Korsfløje og Sidekapeller, og Højkoret har haft Apsis, hvilke Bygnings-

Løkken, set fra Syd.

dele fjernedes henimod Aar 1600. Det indre af Kirken gør ved sin Højde (16,3 m) et imponerende Indtryk paa Beskueren, og der er i Kirken adskilligt gammelt Inventar og Ligstene over bl. a. Bisperne Jep Friis, død 1486, og Niels Stygge Rosenkrantz, død 1533. En smuk Madonnafigur fra ca. 1250 er nu i Aalborg Museum; Dronning Margrete, der var meget gavmild mod Klostret, skænkede det en juvelbesat Guldkrone til at pryde Madonnafiguren med, men da Christian III manglede Penge efter Grevens Fejde, lod han den og Klostrets andre Klenodier indsmelte.

Fra Børglum Kloster er der ca. 6 km Kørsel til *Løkken*. Denne købstadlignende By, kun adskilt fra den aabne Strand ved en smal Klitbræmme, er anlagt 1678, idet de første to Huse da blev bygget her, og deres Beboere ernærede sig af Ølsalg og Tuskhandel med Nordmænd, der kom hertil for at bytte Trælust, Tjære o. s. v. med Korn og Flæsk o. desl. Ved Løkken eller Fureby Bæk var det nordligste Punkt for den Oldtidsvej, der fra Slettestrand i Hanherred gik langs Stranden, og som var af stor Betydning for Samfærdselen indtil i sidste Halvdel af det 19. Aarh., saa der var ogsaa i Løkken gode Betingelser for Krohold. I Slutningen af det 17. Aarh. begyndte Vestkystboerne selv i større Udstrækning at sejle paa Norge med Smaafartøjer for at drive Handel, og 1715

Torvet i Blokhus.

var der kommet 15 Huse i Løkken, som ogsaa henimod Aar 1800 blev Hovedstedet for denne saakaldte „Skudehandel“, der fik sin største Blomstring i Tiden 1850—1870, da $\frac{1}{7}$ af Danmarks Udførsel af Landbrugsprodukter skete over Løkken, som havde en Handelsflaade paa 11 Skibe, der sejlede baade paa Tyskland (Hamburg), England og Norge. Efter Vendsysselbanens Aabning 1871 sygnede denne Handel lidt efter lidt hen og ophørte i Løkken 1904, da det sidste Fartøj blev ophugget. Imidlertid var der ogsaa i Løkken kommet en anelig Fiskerbefolkning, idet der i 1880'erne var et overvældende rigt Rødspættefiskeri i Jammerbugten, og selv om dette atter mindskedes, har Motorkraften til Gengæld givet Fiskeriet en større Aktionsradius, og Løkken er i Henseende til Kystfiskeri en af vore betydeligste Pladser. I den sidste Menneskealder er Løkken derhos blevet et meget søgt Badested, maaske Jyllands største, idet her om Sommeren ikke alene bor et Par Tusinde Fremmede, men Stedet ogsaa gæstes af Tusinder af Mennesker, der for en Dag slaar sig ned i Klitten og paa den herlige Sandstrand. Naar man f. Eks. en Søndag ser mange Hundrede Biler parkeret paa Stranden syd for Byen (Parkering og Kørsel paa Stranden neden for Byen er ikke tilladt i Højsommeren) og ser den Strøm af Mennesker, der ankommer med Togene, faar man

Redningsbaaden sættes i Vandet ved Blokhus.

ret et Indtryk af det Sommerliv, her føres. 1913 fik Byen Jernbaneforbindelse, og Indbyggerantallet, der 1911 var henimod 900, er nu steget til ca. 1500.

Fra Løkken er der i godt Vejr en herlig Køretur ad den brede, jævne Sandstrand til *Blokhus*, og man passerer undervejs de smukke *Kjettrup Bjerge* med Sømærke og de stejle, grønne Skrænter ved *Pirupshvarre*; man kan dog ogsaa fra Løkken køre ad Landevejen forbi *Saltum Kirke* (med meget interessante Kalkmalerier) til *Blokhus*, der ogsaa i vor Tid er et søgt Badested, og som ligesom Løkken tidligere har været en større Handelsplads med Sejlads paa Norge og England. Klitdannelsen ved *Blokhus* er meget udviklet og naar langt ind i Landet (3—4 km), og den i Middelalderen godt befolkede Egn er i høj Grad ødelagt af Sandflugt, saaledes f. Eks. Terrænet om *Hune Kirke*.

Fra *Blokhus* kunde man i tidligere Tid køre langs Havet til *Slettestrand*, idet de smaa Rullesten, som nu umuliggør Kørsel længere end ca. 7 km syd for *Blokhus*, først omkring 1840 naaede øst for *Svinkløv*; ført af Strømmen fortsætter de deres langsomme Vandring mod Nord og vil vel i Tidens Løb ogsaa dække Stranden ved *Blokhus* og *Løkken*. Ad Landevejen fra *Blokhus* naar man den ret betydelige Stationsby *Pandrup*, og herfra gaar der Vej tværs over *Vild-*

Bredfølgede Vogne til Transport i Vildmosen.

mosen til *Tylstrup*. Den store Vildmose, som denne Mose kaldes til Adskillelse fra den lille Vildmose i Østhimmerland, indtager et Fladerum af ca. $65\frac{1}{2}$ □ Kilometer og er som omtalt i det indledende Afsnit af denne Artikel en Højmose, hvis Mostæppe er tykkest i Mosens Midte. I Stenalderen bredte Havet sig over Mosens Bund, og man har tidligere antaget, at der fra Mosehavet førte et Sund ud til det aabne Vesterhav over Ingstrup nu udtørrede Sø, men nyere Undersøgelser har vist, at der syd for Løkken var en Sten- og Grusrevle, som afgrænsede Mosehavet til denne Side. I den ældre Middelalder dannede Vildmosen en stor Ødemark, som ingen tog i Besiddelse, og som derfor ligesom andre „Almindinger“ tilhørte Kongen, men som de omboende Folk sikkert senere brugte efter Behag baade til Tørveskær og til Uddrift, da der efterhaanden fremstod Græsgange i Udkanten af Mosen. 1574 solgte Kongen Mosen til Admiral Peder Munk, der da ejede Hammelmose, men om noget Skel for Mosen var der ikke Tale, og da denne Gaard senere kom under Stamhuset Birkelse tilligemed de øvrige større Gaarde omkring Mosen med Undtagelse af Vraa ved Mosens sydøstre Hjørne, blev Ejerspørgsmaalet heller ikke aktuelt før op i det 19. Aarh., da Stamhuset Birkelse begyndte at kultivere Mosen ved Anlæg af Gaardene Mosegaard og Ny Hammelmose. Regeringen

To Aar gl. Plantning i Vildmosen.

kom da paa den Tanke, at Staten muligvis havde Ejendomsret til Dele af Mosen og nedsatte 1835 en Kommission til at undersøge Forholdet og afgive Kendelse herom. Kommissionen kom til det Resultat, at Mosen var Privateje, og 1843 stadfæstede Højesteret Kommissionsdommen, hvorefter Mosen blev delt saaledes, at Birkelse Stamhus fik ca. $\frac{3}{4}$ af Mosen og Folk ved Mosens sydøstlige Del Resten. Senere blev Opdyrkningen fortsat ude fra Mosens Kanter, og der opstod efterhaanden mange Bebyggelser her, ligesom der ogsaa med visse Mellemrum fremkom Planer om at afvande Mosen ved store Kanalanlæg og udnytte dens Tørv industrielt. (Tørvekul, Briketter, Papir, Teglsten, Sprit, Salt o. a.). Men Projekterne blev dog kun Luftspejlinger som de Fatamorgana, der ofte saas over Mosen, medens dens Overflade endnu var saa sumpet, at man ikke kunde færdes der. Først da Staten 1921 købte 2800 ha af Stamhusets Birkelses Part af Mosen blev der iværksat en rationel Udnyttelse af den, idet man først afvandede den og derefter jævnedes Overfladen med Motorfræsere, hvorefter der blev paaført Kalk og Kunstgødning og saaet Græsfrø. I Løbet af de sidste 10 Aar er store Dele af Mosen blevet forvandlet til yppige Græsgange, hvor Tusinder af Heste og Kvæg finder god Næring i store indhegnede Fenner. Senere vil Arealet blive indtaget til Dyk-

ning og Mennesker fæste Bo her i en Mængde Smaagaarde. „Kom igen om føje Aar, Mosen som en Kornmark staar,“ kan man sige med en let Omskrivning af den kendte Strofe. Men da er ogsaa den Mystik, der fra gammel Tid har hvilet over Vildmosen, de talrige Smaasøer, hvorved Havørnen byggede Rede, Muldebærrerne og Urhønsene borte, og den gammelkendte Ritzau-Meddelelse „Vildmosen brænder“ hører Fortiden til. I Mosens vestlige Del rager den lille Bakke *Sandelsbjerg* i Vejret, og herfra har man et godt Overblik over Terrænet. Ved *Barbarask* naar vi Mosens Østkant efter det interessante Besøg i Vildmosen, og lidt øst for Tylstrup naar man ud paa Chausseen, der fører til *Nørresundby* (se Købstæderne). Langs Vejene ligger mod Vest en Række Herregaarde *Gl. Vraa, Ny Vraa, Sønder Elkær, Vang* og *Bjørnum*, og noget øst for Vejen — op mod Hammer Bakker — ligger *Sulsted Kirke*, der er meget rigt smykket med Kalkmalerier fra 1548, og som har meget gammelt Billedskærerarbejder m. v., der minder om Slægten Høg, som fra Middelalderen til 1752 ejede Vang, der 1767 til 1899 ejedes af Familien Glerup.

Fra *Nørresundby* gaar Chausseen mod Nordvest over flade Eng- og Kærstrækninger til Aabybro, og efter at man her har passeret Broen over Ryaa, drejer Vejen mod Sydvest og fører forbi Herregaarden *Birkelse*, Hovedbesiddelsen i det 1921 ophævede Stamhus af samme Navn.

Birkelse tilhørte ved Aar 1200 Vitskøl Kloster, men senere til Børglum Bispestol og kom derefter ved Reformationen under Kronen, som allerede 1540 afhændede den med meget Gods til Peder Ebbesen Galt. 1656 kom Gaarden til Familien Skeel, der endnu ejer den. 1696 oprettede Etatsraad Otto Skeel Stamhuset *Birkelse*, der bestod af Hovedgaardene *Birkelse, Rævkærgaard, Hjemleslevgaard* og $\frac{1}{2}$ *Hammelse* samt 7 Kirker, 5 Kongstiender, flere Skove, Møller, Broer og en Mængde Fæstegaarde og Huse ialt godt 1600 Tdr. Hk., hvortil 1794 kom den anden Halvdel af *Hammelse* og Gods.

Hovedbygningen, der synes at have været omgivet af Volde og Grave, er stærkt ombygget efter en Brand ca. 1820, men i dens Midtparti findes Munkestensmure, der maaske stammer

»Faldet« ved Svinkløv.

fra Gaardens Opbygning efter at den 1534 var blevet afbrændt af Skipper Klemens Parti. „Skipperen“, der hed Klemen Andersen, var iøvrigt født i Vedsted lidt vest for Birkelse.

Fra Birkelse Stationsby — tidligere Vedsted By — fører Landevejen mod Sydvest over et fladt Terræn, der kun hæver sig lidt over Havfladen, og som i ældre Tid var opfyldt af Moser (Koldmosen, Sandmosen), Nørreøkse Sø, sumpede Kær og Birke- og Elleskov, bl. a. Ulvskoven, der nævnes 1231 i Kong Valdemars Jordebog, og af hvilken der endnu findes en Rest. Fra *Halvrømmen* fører Vej ad en Dæmning over til *Øland* med en smuk Skov og Herregaarden Oksholm, det gamle *Økloster*, der blev stiftet ca. 1160 af Biskop Tyge af Børglum, som ejede Arvegods her. Økloster var et Nonnekloster af Benediktinerordenen, og i Tidens Løb fik det meget Gods baade i Vendsyssel og paa Mors samt i Salling. Paa Reformationstiden var der kun 3 Nonner tilbage, idet de øvrige enten var fordrevet eller flygtet som Følge af Biskop Stygge Kumpens Chikanerier. Efter at Klostret ved Reformationen var blevet inddraget under Kronen, solgte Kongen det 1573 med Gods til Frans Banner til Kokkedal, der kaldte

Sletteau-Dalen.

det Oksholm efter sin Hustru Anna Okse. Af de Slægter, der har været knyttet til Gaarden, skal kun nævnes Familien Levetzau, som besad den 1670—1795, og om hvem pragtfulde Monumenter og Sarkofager i Klosterkirken minder.

Hovedbygningen bestaar af to Fløje, medens Kirken danner den tredje Fløj, og baade Kirken og Sydfløjen er fra Slutningen af Middelalderen. Fra samme Tid er Altertavlen samt et rigt udskaaret Monstranshus af Egetræ, og ogsaa forskelligt andet af Kirkens Inventar stammer fra Kloster-tiden.

Fra Øland er der for en halv Snes Aar siden bygget Dæmning til Gjøl og derfra ind til Haldager i Vadum Sogn, og ligeledes er der bygget Dæmning fra Øland til Attrup i Torslev Sogn; efterhaanden vil det inddæmmede Areal vel blive forvandlet til Enge, idet de talrige smaa Holme mellem Øerne og Fastlandet breder sig og vokser sammen.

Ved Herregaarden *Bratskov* ender det store sydvendsyssel-ske Lavland, og her begynder Hanherreds bakkede Højland, som fortsætter til Fjerritslev. Vejen fører tæt forbi den gamle Hovedgaard Bratskov, der allerede findes omtalt 1307, og som gennem 2—300 Aar tilhørte Familien Rotfeld. I Skipper

Svinkløv.

Klemensfejden blev Gaarden afbrændt, og Hovedbygningens nuværende vestlige Fløj — Beboelseshuset — er vist blevet opført kort efter Branden. Af Gaardens Ejere skal her nævnes Ole Tønder Lange, som Aar 1800 foretog store Afvandings- og Inddæmningsanlæg paa Godset og udstykkede Hovedgaardens store Engstrækning, hvor han bl. a. anlagde Gaarden Langeslund og Wilsbæksminde, af hvilke den førstnævnte fik et Tilliggende af 1450 Tdr. Land. Bratskov er nu næsten helt udparcelleret, og Hovedbygningen med Park tilhører Hedeselskabet, der arvede den efter V. H. Hane-Schmidt, død 1921. Sydvest for Bratskov ligger en anden ældgammel Herregaard, *Kokkedal*, der i Middelalderen bl. a. ejedes af Slægten Banner, om hvilken flere Gravsten i Torslev Kirke minder. 1917—1923 ejedes Kokkedal af Prins Erik; den er nu udstykket, men de anselige Hovedbygninger, der antagelig er opført af Rigmarsken Erik Banner efter at Gaarden var blevet afbrændt i Skipper Klemensfejden, vidner sammen med Voldene og de brede Grave om Fortids Størhed.

Fra Kokkedal tager vi Kursen mod Nord op over Skovsgaard og Øster Svenstrup til *Lerup Kirke*, i hvis Omegn der

findes en Mængde smukke Gravhøje paa Bakkedragenes Toppe, bl. a. 30 i en Gruppe, og lige nord for Kirken har vi den skønne *Fosdal* med talrige Sidedale og en fra Middelalderen berømt Helligkilde „*Vor Frue Kilde*“, hvor Kildebøget var Oprindelsen til et gennem Aarhundreder navnkundigt Marked „*Lerup Marked*“. Det vandrige Kildevælds Afløb kaldes Fos eller Fas, deraf Navnet Fosdalen. Fra Højderne i Egnen om Lerup Kirke er der herlig Udsigt over Lavlandet og Havet mod Nord og Limfjorden og Himmerland i Syd. Vejen herfra gaar langs Højdedraget over Vester Svenstrup til Hjortdal Kirke, og her kommer vi til *Svinkløvs* smukke og stejle Kridtklinter, hvor der gennem den romantiske Kløft *Faldet* er Nedkørsel til Slettestrand, hvorfra der i tidligere Tid dreves Skudehandel paa Norge. Paa Vestsiden af Svinkløv-Partiet, der nu er tilplantet (Svinkløv Plantage) har vi den saakaldte „*Grønne Strand*“, en jævn Flade, der strækker sig ud over Hanherreds vestlige Del, og som kun afbrydes af Kridtbankerne Klim Bjærg og Thorup Kløv, hvor der brydes Limsten til Bygningsbrug. Fra Svinkløv fører Vejen os mod Syd tværs over Højdedraget til *Fjerritslev*, siden ca. Aar 1835 Hanherreds Hovedstad og den største By paa Strækningen Aalborg—Thisted. Byen, der har ca. 1100 Indbyggere, er vokset frem, da Chausseen mellem disse to Stæder blev anlagt i 1820'erne, og den ligger omtrent midtvejs mellem dem, og herfra udgaar ogsaa Vejen til det gamle Færgested Aggersund. Paa Vejen hertil kommer man tæt forbi den nu udparcellerede Hovedgaard *Aggaard*, der fra ca. Aar 1300 til 1627 var i Slægten Gyldenstjærnes Eje. I Gaardens Have ligger to af Grave omgivne Voldsteder, hvor Borgen har ligget i tidligere Perioder; det hedder, at den under Bondeopstanden 1441 blev indtaget af Bønderne og afbrændt, og Ejeren Niels Pedersen Gyldenstjerne kom ikkun „af Gaarde med en Stav i sin Haand“. Øst for Gaarden ligger *St. Jørgensbjerg* med „*Husby Hole*“, hvor Slaget mellem Christoffer af Bayerns Tropper og Bønderne under Anførsel af Henrik Tagesen stod 8. Juni 1441. *Aggersund* var allerede i Middelalderen et vigtigt Færgested, hvorfor der her var en Kongsgaard *Aggersborg*, der beherskede Overfarten. Da Knud den Hellige 1086 flygtede fra Børglum Kongsgaard syd paa, tog

han ind paa Vendelbo Bispens Gaard Bejstrup lidt nordøst for Aggersborg, medens hans store Følge tog ind paa Kongsgaarden. Her blev de angrebet og nedhugget af de ophidsede Vendelboer, og Borgen blev brændt. Efter at være genopført blev den i Valdemar Atterdags Tid paany afbrændt under Stormændenes Oprør mod ham, og 1373 maatte Niels Eriksen Gyldenstjerne forpligte sig til at opføre Borgen igen lige saa stærk, som den var før Ødelæggelsen. Den stod saa til Bondekrigen 1441, da den atter blev afbrændt. Denne Borg, som derefter ikke paany blev opført, laa antageligt lidt syd for Kirken, Terrænet kaldes endnu „Borgen“, og der spores endnu en Halvkredsvold, ligesom der ogsaa ved Gravning findes Murrester. Efter denne Brand blev Gaardens Hovedbygning antagelig opført ved Ladegaarden, den nuværende Aggersborggaard, hvis nuværende Hovedbygninger er opført i Midten af det 18. Aarh. paa Tomten af ældre Bygninger, af hvilke der findes Rester.

Vest for Fjerritslev fører Vejen over *Klim* og *Thorup* (ved Thorup Strand har der tidligere været drevet stor Skudehandel paa Norge) til Tangen ved *Vust*, der danner det smalle Bindeled mellem Vendsyssel og Thy, og som i den tidlige Middelalder synes at have været en lille Ø, fra hvilken *Bulbjerg* majestætisk ragede i Vejret, den Gang landfast med *Skareklev*, der nu som en 16 m høj Top staar op af Vandet 130 m ude fra Bulbjergs Kalkklint. Til Vust-Øen hørte maaske ogsaa Lild Sogn, medens de Sogne, der udgør Hanæs: Tømmerby, Øsløs, Vesløs og Arup, synes at have udgjort en anden Ø, omgivet af de nu udtørrede Vejler, Sidegrene fra Limfjorden, hvis Tørlægning paabegyndtes 1868.

Medens Landevejstrafiken mellem Vendsyssel og Thy nu foregaar over Vust, synes denne Vej at have været mindre benyttet før Anlægget af Chausséen Aalborg—Thisted i første Halvdel af forrige Aarhundrede, thi trods Vanskelighederne ved at komme over de lavvandede Vejlers Køresteder, ser det dog ud, som om man har foretrukket denne Vej frem for den vel ogsaa ret ufremkommelige Vej over Vust. Præsten i Hunstrup beklagede sig 1625 over, at han „sad paa Alfarvej“ og blev overløbet af Folk, som var paa Rejse mellem Landsdelene, saa der paa én Dag var over 250 Personer i hans

Museet i Hjerring.

Gaard, og Præsten i Øsløs skrev samme Aar, at han boede paa Alfarvej frem og tilbage over Tømmerby Vejle, medens lignende Besværinger lyder fra Præsten i Tømmerby, og han tilføjede, at de Rejsende i stort Tal logerede i Præstegaarden, medens de ventede paa Lejlighed (godt Vejr) til at komme over Vejlen. I hin Tid var Præstegaardene jo almindeligvis Tilflugtssteder for Rejsende. Præsterne i Kjettrup, Kollerup, Hjortdal, Aggersborg, Haverslev og Lerup fremkommer ogsaa med Besværinger over det store Gæsteri, de havde, og vi har altsaa her i Vesthanherred en hel Række Beklagelser af denne Art. Men fra Aggersund gik Alfarvejen ogsaa den Gang dels mod Nordøst ad Aabybro til og dels mod Nord ad Stranden til, og fra Thy førte Vejen over Øsløs eller Tømmerby og videre over Kjettrup, Kollerup og Hjortdal til Stranden og derfra videre nord paa, eller den tog Vejen fra Aggersund til Aalborg; — i det smalle Vesterhanherred maatte Hovedfærdselslinierne løbe sammen og Præsterne agere Kromænd.

Vi har hermed i korte Træk gennemgaaet Vendsyssels forskellige Egne, og der bør maaske afsluttes med en lille Omtale af den vendsysselske Folkekarakter. Vendelboerne har alle Dage haft Ord for at være et stridigt Folk med en stærk udviklet Retsbevidsthed, en kraftig Reageren overfor Til-

Fra det gamle Hjørring.

sidesættelser eller Krænkelser, virkelige eller indbildte, og dette Karaktertræk er sikkert rigtigt opfattet; men de er tillige hjælpsomme og gæstfrie, og de har udpræget Sans for Humor baade i Form af Lune og Satire.

I Vendsyssel findes 5 Købstæder, som vi her skal nævne i Aldersrække: Hjørring, Skagen, Sæby, Frederikshavn, Nørresundby og Brønderslev.

Hjørrings Oprindelse maa søges i Hedenold; Byen er saa gammel, at end ikke dens Navn lader sig tyde, og sandsynligvis maa det føres tilbage til før Kristi Fødsel.

Oppe paa Højdedraget om Sct. Olai Kirke synes der i Oldtiden at have været en Helligdom, et Gudehov med Offerlund og Helligkilde og andet Tilbehør, hvor Vendelboerne holdt deres fornemste Blot eller religiøse Sammenkomster, ved hvilke Lejligheder man jo ogsaa holdt Retspleje (Ting) under Forsæde af en baade gejstlig og verdslig Høvding — Goden eller Tulen — om hvem den her liggende Tulhøj eller Tolhøj endnu minder. Tingpladsen maa antages at have strakt sig mod Nord fra Sct. Olai Kirke, der nu staar paa det gamle Gudehovs Plads, og den omliggende Jord var i Middelalderens Slutning Præstegaardsjord, saa den har formentlig i tidligere Tid været Offergodens.

Da Jylland blev inddelt i Sysler, antagelig ca. 950, og Vendle fik Navnet Vendsyssel, fik Landsdelens Sysselting, der var en Art Overret, sin Plads i Hjørring og utvivlsomt paa Pladsen ved Gudehovet, der 1038 skal være blevet afløst af en Kirke, som Magnus den Gode lod opføre og opkalde efter sin Fader Kong Oluf den Hellige, og som er den ældste af de tre Kirker, der ligger indenfor Hjørrings gamle Bygrænse. Denne Kirke var oprindelig Hjørring Sogns Kirke; men senere hen i Middelalderen voksede Bydannelsen i Hjørring, og Sognet blev da delt i tre Dele: Sct. Katrine, Sct. Olai og Sct. Hans Sogn, af hvilke Sct. Katrine blev det egentlige By-sogn; Sct. Hans Kirke, der er yngre end Sct. Olai Kirke, har maaske tjent som Kapel for den voksende Befolkning i Hjørring før den yngste af de tre Kirker, Sct. Katrine, blev bygget. Hjørring var i Middelalderen en ret betydelig By; den var Hovedstaden i Vendelbo Stift og i hvert Fald til Tider Biskoppens Residens; her var Sysseltingstedet, til hvilket en Mængde gejstlige og verdslige Stormænd fra hele Landet søgte paa Retsdagene, her var undertiden Mønsted, her var et „Sct. Knuds Gilde“, vel et Købmandslav, og et Præstegilde, og her var utvivlsomt en driftig Købmands- og Haandværkerstand, som drog Næring af de mange Tilrejsende, der kom her. Man kan maaske i Betragtning af Byens Anseelse antage, at Hjørring allerede i Valdemarenes Tid, ca. 1200, da vore Købstæder skød frem, har haft Torve- eller Købstadret; men dens ældste kendte Privilegier er dog først 1243 givet af Erik Plovpenning. Iøvrigt ved vi ikke meget om Hjørring i Middelalderen, men med Reformationstiden var det forbi med dens „Herlighed“; Sysseltingene blev nedlagt som Melleminstans mellem Herredstinget og Landstinget, og de middelalderlige Gilder eller Lav blev ophævet. I Klemensfejden 1534 havde Byen været paa den uheldige Side, og dens Borgere maatte ligesom de vendsysselske Bønder punge ud af yderste Formue for hos Kongen at løskøbe deres forbrudte Liv og Ejendom. Endnu henimod 1550 træffer vi en Del mere fremragende Borgere her, men fra nu af gik det stadigt tilbage med Byen, som Gang paa Gang hjemsogetes af Ildebrande, saaledes ca. 1570, 1647, 1693, 1702, 1793 og 1819, og hertil kom Pesten 1602 og Besættelse og Udplyndring af

Fjenderne 1627—29, 1644 og 1657—1658 samt den Omstændighed, at der fra Slutningen af det 17. Aarhundrede fremstod en Række Handelspladser paa Vestkysten (Løkken, Lønstrup, Tornby og Kjul) som delvis berøvede Byen dens tidligere Opland. Ved Aar 1715 havde Hjørring kun 76 Familier, hvilket vel kun giver godt 300 Indbyggere, imod 782 Indbyggere i 1672; 1768 var her 148 Familier med ca. 600 Personer, og først efter Aar 1820 naaede Byen op paa samme Indbyggertal som i 1672. I Aarene 1820—1850 steg det fra ca. 800 til ca. 1900, men saa kom der mere Gang i Udviklingen, og i det følgende Tiaar naaede Indbyggerantallet op til 2800. Dette Opsving hidrørte utvivlsomt fra, at Byen i Tiden henimod 1850 var kommet i bedre Forbindelse med Omverdenen end hidtil, idet den var blevet Centrum i det da nyanlagte Vejnæt (Chausseer), men en endnu større Fremgang fulgte efter 1871, da Jernbanen Aalborg—Hjørring—Frederikshavn blev aabnet, og Handelspladserne paa Vestkysten som Følge heraf lidt efter lidt sygnede hen og ved Aar 1900 helt ophørte med den hidtil drevne Sejlads paa Norge og England. Ved Aarhundredskiftet havde Byen henimod 8000 Indbyggere, og 1920 var det steget til ca. 11,000, men er senere omtrent uforandret, hvilket delvis skyldes, at Byens tidligere betydelige Brænderivirksomhed og Gærfabrikation er ophørt uden at være erstattet med anden Industri.

Dels som Følge af de mange Ildebrande, der i Tidens Løb har hjemsøgt Byen, og dels ogsaa fordi Hjørring efter Reformationen kun var en ringe „Bondeby“, hvis Indbyggere væsentlig ernærede sig ved Landbrug, findes her ingen Huse af synderlig Alder; den ældste Bygning er utvivlsomt Præstegaarden i Vestergade, der er en forhenværende Købmandsgaard fra det 18. Aarh., restaureret 1917. Af ca. 100 Aar gamle Bygninger kan nævnes den tidligere Amtmandsbolig i Nørregade, nu „Hotel du Nord“, samt Raadhuset. Fra Nutiden har Byen adskillige monumentale Bygninger, og af Seværdigheder maa i første Række nævnes „Vendsyssels historiske Museum“ med en fortræffelig Samling og en lille men smuk Have tilplantet med Lægeplanter. Skønt liggende i en barsk Egn har Hjørring adskillige smukke Lystanlæg, blandt

Præstegaarden i Hjørring.

hvilke skal nævnes „Christiansgave“, som er over 100 Aar gammel, og „Svanelunden“, anlagt i Aarene efter 1878; endvidere ligger vest for Byen „St. KnudsKildeanlæg“ ved en gammel Helligkilde, og her findes en Række Mindestene over historiske Begivenheder og fremragende Vendelboer i Tidernes Løb.

Indtil op i det 19. Aarh. var Torvet med Raadhuset Byens Centrum og Nørregade eller Adelgade Byens Ho-

vedgade, men senere udviklede Hjørring sig mest mod Sydøst, og dens Tyngdepunkt forrykkedes til den saakaldte „Springvandsplads“, hvor der en Gang har staaet et Springvand, og denne Forskydning tog vældig Fart efter at Jernbanestationen var blevet bygget i Byens sydlige Del, hvor den efterhaanden fik Følgeskab af en Række andre offentlige Kontorer. Nu ligger den gamle nordre Bydel, hvor Livet pulserede saa stærkt i Middelalderen, og hvor de talrige Restaurationer endnu vidner om, at her ogsaa i vore Dage har været stor Færdsel, hen i Stilhed, det er ikke længer „her, det foregaar“.

Skagen er Vendsyssels næstældste Købstad; dens Navn er ensbetydende med det gammeldanske Ord at „skage“, d. v. s. at rage frem, at løbe ud i en Spids, og som Betegnelse for en Odde forekommer Navnet ogsaa andre Steder i Landet. Som Lokalitetsnavn betegnede Skagen i gammel Tid ikke alene Byen og dens nærmeste Omegn, men hele den nordlige Spids af Vendsyssel, og derfor boede Folk heller ikke „i“ Skagen, men „paa“ Skagen. Medens vore middelalderlige Byers Opstaaen oftest er indhyllet i Mørke, er dette ikke ganske Tilfældet med Skagen, thi 1355 vidnede en Række vendsysselske

Gl. Skagen.

Selvejrbønder paa Kongens Retterting, at de havde hørt af deres Forfædre, at en Konge, som en Gang havde gæstet Bonden Thorkil Skarpæ i Orn (Vogn i Mosbjærg eller Sindal S.), havde overdraget Thorkil hele Skagens Mark til Græsning for hans vilde Heste, og Hyrden Thronder, som passede Hestene, fandt først paa at fiske paa Skagen og byggede det første Hus paa Thorkils Vegne; men senere havde mange andre bygget der paa Thorkils Vegne, det vil altsaa sige med hans Samtykke. Men de samme Vidner, hvoraf et var 100 Aar gammelt, sagde endvidere, at fra en Bæk Hjertbæk, der løb østen for Hovsø, og til det yderste Skagensrev var det Kongens Strand, og der havde aldrig været bygget af nogen, før Jylland for faa Aar siden blev ødelagt og undertrykt ved Herrernes Krig.

Der siges ikke, hvor Hyrden Thronder byggede, men ved Kattegatskysten i Skagens Landsogn ligger nogle Smaasteder, der nu hedder Tranestederne, men som før hed Trondstederne eller Trondernes, og dette Stednavn indeholder muligt et Minde om Thronder, selv om Boligerne ligesom saa mange andre i denne sandhærgede Egn maa antages at være flyttet for at undgaa Ødelæggelse. Og dernæst er det sandsynligt, at de andre Folk, som i Thorkils Tid slog sig ned paa Skagen, har

Stranden ved Gl. Skagen.

fæstet Bo i Højen, der jo ogsaa hedder Gammel Skagen. Med Hensyn til Tidspunktet for denne Bosættelse kan der kun gisnes, men vi maa vist tilbage til Tiden før Aar 1200; derimod er Ny Skagen (Østerby, Kapelborg og Vesterby) utvivlsomt opstaaet under Rigets Opløsning efter Christoffer II henimod 1340, da „Herrerne“ stredes om Jylland. Her paa Kongens Grund ved Sønderstrand og i en afsides Egn kunde de fra Hus og Hjem fordrevne Jyder søge Næring ved Fiskeri; nogen Plan blev der ikke i Bebyggelsen, for her var ingen Alfavej, som kunde blive Hovedgade, og intet Torv, som kunde skabe Bycentrum, og heller ingen Havneplads eller Aa, som kunde give Byen Præg af en Havnekøbing; man byggede da ligesom langt senere Træhuse, hvor man fandt Pladsen bekvem, og denne Planløshed kom til at præge Byen langt op i det 19. Aarhundrede. 1413 gav Erik af Pommern Byen Købstadprivilegium.

Indtil 1839 var der Kapeller baade i Højen og i Østerby (Kapelborg), og disse var antagelig ældre end Skagens gamle Kirke, der først var opført omkring Aar 1400, og som baade ved sin Størrelse og sit Udstyr maa have haft en ret talrig Befolkning til Forudsætning; Stenene til den stammede dels fra Holland og dels fra Lübeck. Nu staar kun Taarnet af

Kongens Bolig »Kliugaarden».

Kirken tilbage; den blev nemlig i det 18. Aarhundrede overdækket med Sand, hvorfor den 1795 blev nedlagt og delvis nedrevet, men under Sandlaget skjuler sig betydelige Rester af Murene indsluttende Kirkens gamle Døbefond og Gravstenene over Byens fremragende Borgere af geistlig og verdslig Stand. Skagens nuværende Kirke er opført 1840—1841.

Sommerdag ved Gl. Skagen.

Badehotellet paa Grenen.

K. TH.

Skagens Historie gennem Tiderne er præget af Byens to Hovednæringsveje: Fiskeri og Strandinger, og mangfoldige Tragedier er paa disse Omraader udspillet her. 1568 forliste paa en Dag 350 Fiskerbaade og Købmandsskibe ved Skagen, og 1591 druknede 22 af Byens fornemste Borgere, medens der 1593 var store Stormfloder, som bortskyllede en Mængde Huse og krævede mange Menneskeliv. Hertil kom, at Sandflugt hærgede Byen, saa Husene stadig maatte flyttes; 1648 ser vi, at 64 Beboere i Østerby havde maattet bygge nye Huse, fordi Stormflod og Sandflugt havde ødelagt de gamle. I det 16. Aarh. maa Skagen have haft 1500—2000 Indbyggere, idet den 1583 mønstrede 335 Borgere under Gevær, men i Begyndelsen af det følgende Aarhundrede kom der Nedgang, fordi det tidligere Storfiskeri (Sild) her saavel som i Limfjorden svandt hen; 1672 var der endnu ca. 1000 Indbyggere, men Hundrede Aar senere kun 700—800, og Nedgangen standsede næppe før ca. 1780. Derefter gik det atter jævnt fremad, saa der 1850 var 1400 Indvaanere, Aar 1900 ca. 2400, og nu ca. 4000. Samtidigt med Byens Vækst har ogsaa dens hele Fysiognomi forandret Karakter; den tidligere Tids lave Huse af Træ og med Beklædning af tjærede Brædder samt tækkede med Straa, Lyng og Klittag har givet Plads for mere

Klitter ved Skagerak og Skagens Fyr.

moderne Boliger med Tegtag og ofte flere Stokværk høje; Klitterne mellem Husene er jævnet, og der er fremstaaet Gader — omend ikke brolagte — med Nutids Tilsnit.

I 1870erne blev Skagen „opdaget“ af Kunstnere: Malere og Digtere, som følte sig tiltalt af Stedets Jomfruelighed og for en Tid slog sig ned her; men det var dog først 1890, da Byen kom i Jernbaneforbindelse med Omegnen, at dens store Udvikling begyndte, idet den fra da af blev meget søgt af Turister og Sommergæster, og der rejstes det ene Hotel efter det andet for at modtage dem, deriblandt det ejendommelige Bjælkehus-Kompleks „Grenens Badehotel“ (1899). I Slutningen af Aarhundredet var det ogsaa, at Kystfiskeriet slog ind paa Motordrift, og Baadene af den gamle Skagens Type gled ud af Tilværelsen. Til Fremme af denne Overgang betød det meget, at Byen 1907 fik Havn, hvilken ogsaa søges meget af de svenske Skærgaardsfiskere. Allerede 1560 blev der paa Foranledning af udenlandske Skippere oprettet et *Fyr* paa Skagen, til hvilket anvendtes en ophejset Jernkurv med antændt Brænde; 1606 gik man over til at bruge Tællelys i et lukket Rum med Vinduer, men fra 1626 brugte man et Kulbaal ovenpaa et højt Stillads. Denne Metode viste sig dog ikke tilfredsstillende, og snart indrettedes et Vippefyr efter et no-

Villaer ved •Det hvide Fyr•

get lignende System som det første Fyr, og det bestod til 1745, da der byggedes et rigtigt Fyrtaarn med Lamper, som endnu staar i Udkanten af Østerby og benyttes til Ismelding, medens det nuværende Skagens Fyr, der er opført 1858 staar ude ved Grenen. Af Byens Seværdigheder skal nævnes den smukke Plantage, der for godt 100 Aar siden anlagdes af Byfoged Ole Chr. Lund, det gamle Kirketaarn i Klitten, Skagens Museum med bl. a. en stor Kunstsamling, Drachmann Museet, Holger Drachmanns Grav ude i Klitterne, Mindesmærket over 8 Skagboere, der druknede 1862, da Redningsbaaden kæntrede under Forsøg paa at redde Besætningen fra Briggen „Daphne“, samt Kongeparrets Sommerbolig „Klitgaarden“.

Som Nummer 3 i Rækken af de vendsysselske Købstæder kommer i Henseende til Alderen *Sæby*, en idyllisk lille By ved Munden af en Aa, som i tidligere Tid har kunnet danne en naturlig Havn for Smaaskibe og Baade, og Sæby er paa Nydansk Søby. Gennem Middelalderen var her et Fiskerleje og antagelig ogsaa nogen Ind- og Udførsel, saa Byen, der laa under Børglum Bispestol, i nogen Grad fik Karakter af at være en Købstad, men selv om der 1465 omtales en Borgmester her, og man saaledes skulde forudsætte, at der ogsaa da

Gade i Sæby.

var en Magistrat, fik Sæby dog ikke Købstadprivilegium før 1524, da Biskop Stygge Krumpen udvirkede en saadan hos Kongen. Større Anseelse end forhen fik Byen, da der her ved Midten af det 15. Aarhundrede oprettedes et Vor Frue Kloster med Munke af Karmeliterordenen, og dens Navn blev nu forandret til *Mariested*, en Form, der dog aldrig trængte rigtig igennem, og som atter bortfaldt ved Reformationen. Klosteret blev aldrig saa rigt paa Jordegods som de andre vendsysselske Klostre, og i Reformationstiden blev Forholdene saa trange for Munkene her, at Prioeren 1536 overdrog Klosteret med tilhørende Teglgaard til selve Byen. Med Bispestolens øvrige Gods kom Sæby ved Reformationen under Kronen og solgtes vistnok 1540 af denne sammen med Birkelse og en hel Del andet Gods til Peder Ebbesen Galt til Tyrrestrup, hvis Enke 1548 igen afstod den til Kronen, og siden da var den kongelige Købstad.

Af Klosters Bygningskompleks staar kun Kirken, der var Klosters sydlige Fløj, men hvis ældste Del dog er ældre end Klosters Oprettelse, saa Byen maa have haft Kirke, før den fik Kloster. Kirken er en Seværdighed med sentmiddelalderlige Kalkmalerier, en smuk Altertavle af nederlandsk Arbejde fra ca. 1520, Munkestole fra ca. 1500, forskelligt Billedskæ-

Ved Sæby Aa.

rerarbejde fra samme Tid og mange gamle Epitafier og Ligsten m. v. Kirken har utvivlsomt oprindelig ligget mere centralt i Byen end nu, men Havet har efterhaanden bortskyllet den østlige Bydel, som man nu træffer Rester af ude i Stranden. Skønt Sæby havde en god Beliggenhed ved Kysten og kunde anvende Aaen som Havn, lykkedes det den dog aldrig at udvikle sig til nogen betydelig By. Da Skibene efterhaanden blev større, kunde de ikke ligge oppe i Aaen, og de Forsøg, der gennem Aarhundreder blev gjort her paa at holde Aamundingen tildannet som Havn ved Hjælp af Bolværker og Stensætninger lykkedes ikke; atter og atter hører vi om Tilsanding og Forfald, og i Begyndelsen af det 18. Aarh. blev Sæby som Handelsplads slaaet ud af Fladstrand (Frederikshavn). Først 1912 fik Sæby ved Statshjælp sin nuværende Havn, hvor der er 3,8 m Vand, men den har kun rent lokal Betydning.

I det 16. Aarh. synes Sæby og Hjørring at have været Byer af omtrent samme Størrelse, men 1672 havde Sæby kun 670 Indbyggere mod Hjørrings 782, 1768 havde Sæby 483 Indbyggere, men Hjørring ca. 600, og 1801 var der kun 517 Mennesker i Sæby. I sidste Del af det 19. Aarh. kom der en frodigere Udvikling, da Byen fik Jernbaneforbindelse med Om-

Det gamle Savværk »Stampen« i Sæby.

K. TH.

verdenen og et stort Kurhotel ved den 1883 opdagede jernholdige Kilde og i det hele taget blev et yndet Sted for Sommergæster, og 1901 var her over 2100 Indbyggere; men i den sidste Menneskealder har Væksten været mindre, skønt Byen har faaet en Del større industrielle Virksomheder og endnu har en betydelig Fiskerbefolkning; Indbyggerantallet er nu ca. 2500. Byen, der gør et hyggeligt, gammeldags Indtryk med sine for Størstedelen lave Huse og toppede Brosten, har flere gamle Huse, deriblandt i Algade et Bindingsværkshus i eet Stokværk fra 1624 (Borgmester Hans Nielsen Grams Gaard). Det udskaarne Porttræ til dennes Gaard findes i Museet i Hjørring, thi en Gang, Sæby havde kongeligt Besøg, kunde den kongelige Karosse ikke komme gennem Porten, uden at Porttræet fjernedes, og saa skar man det væk.

Tæt vest for Byen ligger *Sæbygaards Skov*, gennem hvilken Aaen slynger sig, og hvor der er overordentlig skønne Partier, særlig langs Aaen; i Nærheden af Sæby ligger ogsaa den smukke Herregaard *Sæbygaard*, hvis Nordfløj er bygget 1576. Gaarden ejes af J. F. Arenfeldt og har tidligere (1668—1682) været ejet af Søhelten, Admiral Niels Juel.

Frederikshavn er 1818 indtraadt i de vendsysselske Købstæders Række; tidligere hed Byen *Fladstrand*. Den var op-

Krudttaarnet i Frederikshavn.

rindelig et Fiskerleje paa Stranden i Flade Sogn og nævnes vist første Gang 1572, paa hvilken Tid der foregik et rigt Fiskeri ved de jyske Kyster. Da her var en af en Række Stengrunde fortrinligt beskyttet Ankerplads, fik Stedet tidligt Betydning som Overfartssted til Norge og den da danske Del af Sverige, ligesom mange Skibe ogsaa søgte herind i Stormvejr, og da de kejserlige Tropper 1627—29 holdt Jylland besat, lod de her anlægge

en Skanse for at forhindre de danske Troppers Landgang. Dette Skanseanlæg istandsattes og udvidedes 1675, saa der blev en Skanse nord for Havnen og en syd for, og fra nu af laa her en fast Garnison. Yderligere Fæstningsanlæg foretoges 1686—87, da bl. a. det ejendommelige, endnu staaende „Krudttaarn“ opførtes og indrettedes til et Batteri af svære Kanoner, og ligeledes udvidedes Anlægget 1712 under den store nordiske Krig, da Tordenskjold brugte Fladstrand som sin Operationsbasis, og der blev bl. a. anlagt et Batteri paa den lille Stenø Deget, hvor Skanserne endnu findes, medens der af de øvrige store Fæstningsanlæg kun er „Krudttaarnet“ og Kommandantboligen (nu Administrationsbygning) samt nordre Skanse tilbage. 1764 solgtes en Del af Fæstningens Bygninger, men officielt vedblev Fæstningen dog at bestaa til 1864. Selve Byen Fladstrand bestod endnu 1684 kun af 12 Huse, hvis Beboere var Fæstere under forskellige Herregaarde, men snart efter fremstod her flere Bebyggelser, hvorfor der 1688—1690 blev bygget Kirke, og skønt der 1730 brændte 10 Huse, var Fladstrand dog 1735

Frederikshavn, set fra Pikkerbukken.

K. TH.

en ret driftig Handelsby, der ejede 9 Skuder til Sejlads paa Norge med Korn og andet Steds hen med Fisk, og der kom ogsaa Kvaser hertil fra København for at hente Fisk. 1748 var Fladstrand Fæstegods under Knivholt og blev da solgt til Købmand Peder Hansen Høyer fra Skagen, der da boede i Fladstrand. Han solgte 1775 Byen til forhenværende Ejer af Herregaarden Eget, Johannes Gleerup, som i de følgende Aar afhændede 42 Huse her til Selveje; Byen havde da 500—600 Indbyggere.

Da Danmark efter Englands Angreb 1801 etablerede et Kystforsvar, blev der 1805 anlagt en lille Havn som Støttepunkt for Kanonbaade, og i Krigen 1807—1814 blev den meget benyttet. I Aarene 1831—1841 blev den udvidet baade i Omfang og Dybde, og ny stor Udvidelse foretoges i Aarene 1855—1875, og endelig byggedes 1882—1894 den store Yderhavn, der særlig var tænkt som Nødhavn og Tilflugtssted under Islæg. Senere er der ogsaa foretaget Uddybninger og lavet forøget Kajplads inde i Havnen, der er ca. 38 ha stor, men efterhaanden som Sejlskibene forsvandt og Dampskibene blev kraftigere, blev Yderhavns betydning mindre og mindre, og nu benyttes den kun i ringe Grad.

Den gamle Kommandantgaard i Frederikshavn.

Ved Aar 1800 havde Fladstrand kun ca. 450 Indbyggere, men under Krigen med England blev Stedet af større Betydning end før, og Byen voksede. Hertil kom, at Horns Herreds Tingsted, der tidligere havde været i Hjørring, 1815 blev flyttet til Fladstrand, og 1818 fik Byen Købstadret samtidigt med, at den kom til at hedde Frederikshavn, opkaldt efter Landsfaderen Frederik VI. Byens nordlige Del er den ældste, og her findes endnu en Del hyggelige Smaahuse, „Klyngerne“, med Fortidspræg. Den Fremmede, der kommer hertil, undgaar næppe her at blive præsenteret „Tordenskjolds Hus“, men det er dog med dette Hus som med „Hamlets Grav“ ved Helsingør. Ved det 19. Aarhundredes Midte var Frederikshavn kun naaet til at huse ca. 1400 Indbyggere, men saa kom 1871 Jernbanen, der efterhaanden medførte, at Byen blev Ind- og Udførselssted for store Dele af Vendsyssel, og i 1870'erne, da man begyndte at drive Fiskeri med søgaaende Kuttere, blev Frederikshavn dette Fiskeris Støttepunkt og Hjemsted for en stor Fiskerflaade, hvilket atter medførte Fremkomsten af en betydelig Industri (Skibsbyggeri, Maskinfabriker og flere) og en betydelig Fiskeeksport, som gav sig Udslag i, at Indbyggertallet ved Aar 1900 var steget til ca.

»Klyngen« i Frederikshavn.

K. TH.

6500, og Byens gamle Rammer sprængtes. Denne Udvikling fortsattes til ca. 1920, da her var 9400 Beboere, senere har der nærmest været Stilstand.

Frederikshavns gamle Kirke, der var indviet 1690, blev 1866 nedrevet og opbygget af Grundmur i Stedet for Bindingsværk, den bruges nu til Ligkapel, efter at Byen 1902 har faaet en ny Kirke, opført af Kalksten og som en romansk Korskirke af stor Skønhed.

Kommer man til Frederikshavn, bør man ikke alene tage Havnen med dens Tilbehør Flydedokken og Martellotaarnet m. v. i Øjesyn, men man bør ogsaa foretage en Udflugt til de naturskønne Steder syd for Byen: Møllehuset og Pikkerbakken; fra Toppen af sidstnævnte Sted er der en herlig Udsigt over hele Egnen.

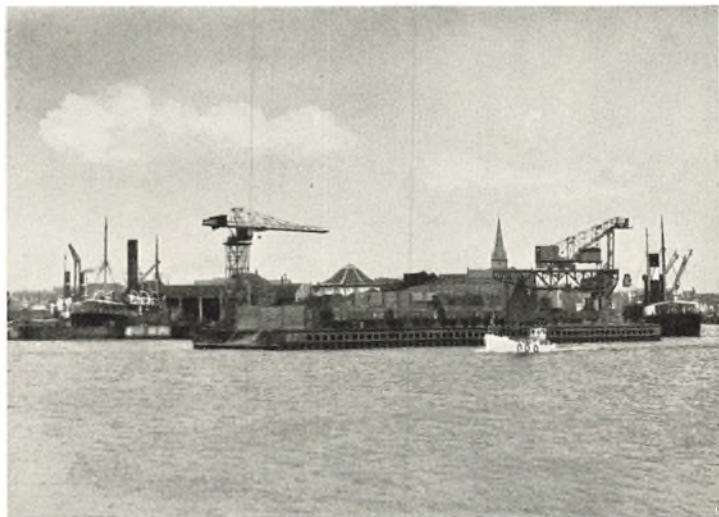
Nørresundby eller, som Byen tidligere hed, *Sundby*, er i sin Oprindelse en Færgeby ved det vigtige Færgested mellem Himmerland og Vendsyssel, og her har sikkert lige siden Oldtiden været nogen Bebyggelse. Stedet nævnes 1203, da Valdemar Sejr skænkede *Sundby* og mere af sit Fædrenegods her i Egnen til *Vitskøl Kloster*, under hvilket Byen hørte indtil Reformationen, da Kloret kom under Kronen, der 1667 afhæn-

Tordenskjolds Hus i Frederikshavn.

dede Byen til Stabsoberst Frederik Thuresen i København. Senere tilhørte den forskellige Privatmænd indtil i sidste Halvdel af det 18. Aarh., da de forskellige Huse og Grunde blev solgt til Selveje. Allerede ved Aar 1200 havde Sundby faaet Kirke, saa Bebyggelsen her har vel da været ret betydelig, men nogen Købstad kunde der dog ikke opstaa her, da Aalborg havde Eneret paa at drive Handel i 4 Miles Omkreds, og Beboerne i Sundby har derfor maattet nære sig af Avlsbrug og Fiskeri, Færgefart og Gæstgiveri samt lidt Haandværk. Særlig var Gæstgiveriet et vigtigt Erhverv for Sundbyfolk indtil 1865, da Pontonbroen traadte i Stedet for Færgerne i Henseende til Forbindelsen over Fjorden, ja, man kan vel sige indtil Slutningen af det 19. Aarh., da Aalborg—Fjerritslev Banen og Aalborg—Sæby Banen berøvede Byen dens vendsysselske Gæster, der tidligere som oftest staldede ind her.

Ved Aar 1800 havde Nørresundby ca. 600 Indbyggere, og halvtreds Aar senere var den naaet op til 950 Indvaanere. Indenfor dette Tidsrum (1815) havde Byen faaet en saakaldt „Bondehandel“, idet J. G. Galster havde faaet kongelig Bevilning til her at opkøbe Landbrugsprodukter og sælge Grov-

Fra Havnen i Frederikshavn.

varer; her opstod da snart en meget stor Forretning, den saakaldte „Boden“, der nogle Aar senere fik Ret til at sælge adskillige andre Varer end fra først af bestemt og yderligere førte mange Salgsvarer udover de tilladte. 1856 fik Nørresundby Handelsret, og med Næringsloven 1862 fjernedes alle Skranker for Byens Udvikling. En Ildebrand 1865 lagde en stor Del af Nørresundby i Aske, men snart rejste den sig igen, og i Slutningen af Aarhundredet fik Byen Vind i Sejlene, bl. a. ved at „Aalborg Amts Andels-Svineslagteri“ blev anlagt her, saa at den ved Aar 1900 havde 3500 Indbyggere. Denne Udvikling er senere fortsat som Følge af de store Fabrik-anlæg (Cementfabriker, Svovlsyrefabrik o. fl.) og Kul- og Foderstofforretninger, der ligger i eller ved Byen, og her findes nu ca. 7000 Indbyggere foruden ca. 3000 i dens Forstæder Lindholm og Nørre Uttrup, der nu gaar i ét med Nørresundby, som Aar 1900 blev Købstad.

Nord for Byen ligger de anselige, nu smukt tilplantede „Skansebakker“, hvorfra der haves en fortrinlig Udsigt saavel nedover Nørresundby, der er beliggende paa Bakkens sydlige Affald, som over Limfjordsegnen med Aalborg*);

*) Se Billedet Side 28.

Traktorstedet »Mollehuset« ved Frederikshavn.

K. TH.

Bakkernes Navn hidrører fra gamle Fæstningsanlæg her, idet allerede de kejserlige Tropper i 1627—1629 anlagde en stor Skanse her samtidigt med, at de omdannede hele den lille Færgeby til en anselig Fæstning og lagde en Flydebro over Fjorden. I 1864 holdt vore Tropper en Tid Skansebakkerne besat, medens Tyskerne havde besat Aalborg, og ogsaa den Gang lavedes der her Forskansninger, af hvilke Rester ses øst for Pavillonon „Skansehuset“.

Har der ikke staaet Kamp om Skanserne paa Bakketoppen, saa har der til Gengæld staaet Kamp ved Bakkefoden, thi da de i dansk Sold staaende tyske Lejetropper 1627 skændende og brændende flygtede op gennem Jylland forfulgt af de kejserlige Tropper, samledes Vendelboerne ved Sundby for at hindre, at de kom til denne Landsdel, og da nogle Officerer og 100 Ryttere forsøgte at komme over Fjorden paa Hesteryg for at bemægtige sig Fartøjerne, der var bragt herover, blev de enten hugget ned af Vendelboerne eller jaget ud i Fjorden igen, saa ikke en eneste kom levende over. Endnu haardere gik det til, da Svenskerne 1644 under Oberst Wrangel besatte Aalborg; thi ogsaa da samlede Vendelboerne sig ved Nørresundby for at holde Fjenden ude af deres Land; men

Havn og Fyr paa Hirtsholmene ud for Frederikshavn.

uheldigvis blev der Islæg paa Fjorden, saa Svenskerne kunde ride over, og da Vendelboerne angreb dem med Skydning, red de ind paa dem og huggede ned for Fode, saa Bønderne led et stort Nederlag, og over 400 Mennesker skal have sat Livet til ved denne Lejlighed.

Brønderslev, de vendsysselske Købstæders Benjamin, er en typisk Stationsby, og den har endnu adskilligt af „Opkomlingens“ Præg over sig, idet den savner den Patina, som Alderen giver.

Brønderslev eller Vester Brønderslev, som Byen hed, indtil den 1921 blev ophøjet til Købstad, var før Jernbanen 1871 naaede den en stor Landsby med en Snes Gaarde og et halvt Hundrede Huse.

Ligesom Kirkebyen i Nabsognet Øster Brønderslev hører V. Brønderslev til de ældgamle Bosættelser med -lev-Endelse i Navnet, hvis første Led utvivlsomt er et Mandsnavn Brun-der el. l., og ligesom Nabsognet Ø. Brønderslev har den Kirke fra romansk Tid, saa Delingen af Brønderslev i et Øster og et Vester Distrikt har allerede fundet Sted i den tidlige Middelalder. Stedet nævnes første Gang i Historien 1305, men noget særligt er der ikke at berette om denne

Landsby udover, at her ogsaa efter „Grevens Fejde“ var en Del Selvejer-Bøndergaarde, samt at Husmændene her drev en Del Pottemageri og drog rundt til Markederne med deres Jydepotter. Da Chausseen Aalborg—Hjørring i 1840'erne blev anlagt, kom den til at gaa lidt østen om V. Brønderslev By, og en Landevejskro blev opført her i Stedet for „Bæk-kens Kro“, der laa længere øst paa ved den gamle Kongevejs Overførsel over Vrangbæk, og hertil blev ogsaa 1843 henlagt et Efteraarsmarked, som tidligere havde været holdt ved Bæk-kens Kro, og som allerede ca. 1860 var meget betydeligt, fordi der ved Kroen var et Vejknodepunkt med Vejlinier ud til alle Sider, og 1861 autoriseredes her to Oktober-Markeder. I Aarene 1850—1870 opstod der i Nærheden af Landevejskroen en lille Nybygd med Næringsdrivende af forskellig Art, men da saa Jernbanen blev aabnet 1871 og fik Station 1½ km vest for Landevejen, fremstod der her en Stationsby, som efter nogle Aars Forløb tog Luven fra Krobyen, og som ved Aar 1900 havde et Par Tusinde Indbyggere. I Tiden 1900—1920 voksede Byen meget stærkt og fik en betydelig Industri særlig i Jernbranchen (Pedershaab Fabrikerne), ligesom den ogsaa fik Andelsslagteri (1911), og ved 1920 havde den ca. 4000 Indbyggere. 1921 blev den Købstad, men i de senere Aar har Udviklingen været lille, idet Jernbanen Aabybro—Løkken og Vodskov—Ø. Vraa har beskaaret Byens Opland baade i Vest og Øst, og nu er Indbyggerantallet ialt ca. 5700, af hvilke ca. 4500 bor i selve Byen og Resten i Landdistriktet, der ogsaa hører under Købstadsomraadet. Brøndersleveggen er fattig paa Naturskønhed, men nord for Byen er der dog et ret smukt Bakkeparti, hvor man fra Thors-høj har en vid Udsigt over det vendsysselske Sletteland og blandt andet over „Valpladsen“ — den gamle Markedsplads — hvor det ved Septembermarkedet 1886 kom til et saa alvorligt Sammenstød mellem den politisk ophidsede Befolkning og de forhadte Gendarmer, at der blev nedsat en Kommissionsdomstol til at undersøge og afsige Kendelse i Sagen, og 28 Personer, tildels af Egnens kendte Mænd, idømtes Straffe.

Frederikshavn, set fra Havnemolen.

Milerne ved Skagen.

HANNÆSLAND

Af JOHAN SKJOLDBORG

HALVØEN HANNÆS har sin Rod i Bulbjergegnen og strækker sig sydover ud i Limfjorden til Feggesund. Mod Vest gaar Vesløs Vejle ind til Tømmerby og gør Skel mellem Hannæs og Thy. Mod Øst skærer den større Bygholms Vejle sig helt ind til Vust og gør Skel mellem Hannæs og Hanherred.

Begge disse Vejler er nu tildels udtørrede. I min Barndom kunde man vade over ved Lavvande, men saasnart Vandet steg i Fjorden, mærkedes det i Vejlerne, og saa maatte man færges over.

Dengang kørte Hannæsboerne gennem Vandet over Vesløs Vejle, Vogn efter Vogn, naar de om Sommeren togede til de berømte Grundlovsfester i Thisted. Der var over begge Vejlerne en bestemt Linie, som Vognene skulde følge, hvis de vilde undgaa at køre i Bløde eller Dybet. Langs denne Linie var med et vist Mellemrum oprejst store kløvede Kampesten til Vejledning.

Hannæs har saaledes altid været et lille Land for sig selv mellem Hanherred og Thy. Det kendes ogsaa paa Sproget. Hannæsboemaal ligger i Skellet mellem Østjydsk og Vestjydsk saaledes, at man i Thy anbringer det bestemte Kendeord foran Navnet (æ Mand), medens det i Hanherred er efterhængt (Mand-en). Paa Hannæs kan man bruge begge Former i visse Forbindelser.

Det er ikke alene et Sprogskel mellem Øst- og Vestdansk, det er et europæisk Sprogskel, forsaavidt man i de andre europæiske Lande anvender Kendeordet ligesom Vestjyderne, me-

Limfjords Holme ved Bygholm.

dens Østdanskerne anvender det efterhængt ligesom Sveskerne, Nordmændene og Islændingene.

Kommer vi til Hannæsland fra Syd, fra Feggesund, gaar Landevejen til højre nordefter lige paa Kanten af Arup Bjerge. Arup Bjerge er typiske for Limfjorden, disse høje, stejle Skrænter, der falder brat af ned mod Fjordstranden, hvor der er Plads til at trække Baade paa Land, og hvor Fiskerne kan sprede deres Net og Vaad til Tørring.

Mod Øst og Syd breder den store Livø Bredning sig over til Landet eller Landene paa den anden Side, hvor den i Spalter i Synsranden flyder ud gennem Agersund, Hvalpsund og Sallingsund. Det er en vid Udsigt. Her har jeg ofte, da jeg som Dreng gik omkring og opkøbte Æg paa Hannæs, sat min Kurv fra mig for at hvile lidt i Vasegroben og for hentaget at kunne skue ud over den blaa Fjord til de fjerne Kyster.

Det var ned ad denne stejle Skrænt ad en skraa Vej min ældste Bror, da vi andre besøgte ham, hvor han tjente hos Jep Smeds, kørte løbsk med Studene — for at underholde os — uden at nogen af os knækkede Halsen. Det var ogsaa her, at min Farbror, Spillemand Peter Skjoldborg, der boede ved Feggesund, kom vandrende, efter at han om Natten havde

Udsigt over Bygholms udtorrede Vejle.

spillet til Gilde nord i Hannæs. En Arup Mand, der var ude at flytte Køer, mødte ham og bad ham om at spille et Stykke for sig. Farbror Peter halede Violinen ud af den brogede Kalveskindspose, stemte Strængene, og saa satte de to gamle Svende sig ved hinanden i Vasegroben paa Arup Bjerge og hengav sig til Tonernes Verden og Udsigtens Herlighed.

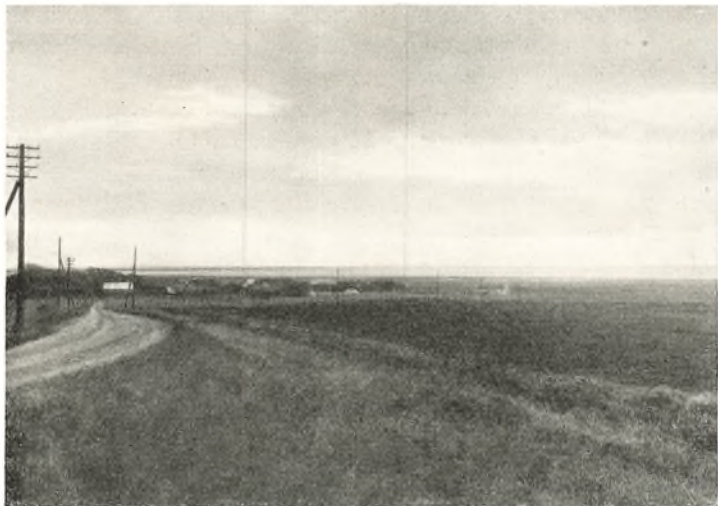
Ja, der er noget fængslende ved at dvæle paa denne Plads, stille, ensomt, naturskønt. Det er dette oprindelige, der taler saa stærkt til os i al Stilheden, naar vi færdes paa Fjordstranden paa Hannæs. Fra Arup ind i Amtoft Vig og ud i den stenede Gaardbækshage, atter ind i den store Vig ved Øsløs Land og saa ud i Holmtange. Den Strandlinie, disse Buer i Vig og Næs, som Naturen selv har formet, er de skønneste Linier jeg kender. ... Og saa Stilheden! Oprindeligheden er saa stor, at man tænker: Saaledes har dette ligget altsammen, siden Danmark dukkede op af Havet.

Og naar man har hørt Sælhundene gø ude paa Gaardbækshage, hvor de soled sig paa Rullestenene, og naar man har set over hundrede hvide Svaner i Flok drage hen under den blaa Himmel, saa ved man, at der endnu er oprindelige Steder i vort lille Land.

Vikingegrave ved Tommerby.

Før Marchalmens Pile
peged mod Himlens Pol,
før Ternens hvide Vinge
blinked i Blæst og Sol,
før Manden mødte Kvinden
i dybest Ensomhed —
I steg og sank I Bølger
ved Fjordens lave Bred.
I vugger og I sukker,
I synger Nat og Dag,
I spejler Himlens Farver,
er Jordens Aandedrag.
Der bor en Sjæl i Dybet,
som i en Kvindes Bryst,
og levende den bølger
imod vor lyse Kyst.
Ja, Fjorden synger Leg og Lyst
for Barnet ved dens Strand,
den synger Fryd og Smerte
til Kvinde og til Mand,
og naar en Limfjords-Gamling
ved østre Husgavl staar,
den synger tyst om Minderne,
de mange Livets Aar.
Thi Aarene og Dagene
af samme Dyb er til,

Udsigt fra Oslos Kirketuarn.

som Vindens Sus paa Voven
og Bølgens Harpespil,
en Sang det er fra Sjælen,
til Sjæle vil den naa,
saalænge Fjordens Bølger
mod Danmarks Strande slaa.

Og paa Bygholms Vejle, der vel er en Mil paa hver Kant, græsser nu Kvæget, hvor vi før stundom kørte over med Heste, der vadede i Vand til Maven. Her findes et Fugleliv, der vel næppe findes Mage til i Landet, og det er, som om Lyden fra disse Fugleflokke end yderligere forhøjer den dybe Stillehed; det er et Fuglenes Paradis. Her er vi uden for Verden, uden for Menneskene, uden for den hastende Tid.

Nu er vi snart Halvøen rundt og kører norden ind gennem den mærkelige langstrakte Tømmerby, hvor Huse og Gaarde ligger lige ved Landevejen paa begge Sider. Syd for Byen finder vi til venstre den fredlyste Gravplads fra Vikingetiden med sine lave Tuer og Bautastene. Det er umuligt andet, end vi maa tænke paa vore nordiske Forfædre, der paa deres Skuder har færdedes her i Limfjordens Vige og har jordet deres Slægt paa Hannæs.

Nu skynder vi os op paa Højlandet, hvor Øsløs Kirketaarn staar højt som et Midtpunkt i Egnen, en Søjle, der bærer Himmelteltet over Hannæsland.

Fra Øsløs Kirkebakke har vi da et samlet Overblik over den lille Halvø. Her har levet Mennesker fra Oldtiden til vore Dage, derom vidner Resten af Køkkenmøddingen ved Sydenden af Lyngbjerg, de mange Broncealders Høje rundt omkring og Jernalderens Vikingegravplads ved Tømmerby, Minder, hvoraf de ældste gaar saa langt tilbage, som til den Tid Moses førte Israels Børn ud af Ægypten.

Vi ser her fra Kirkebakken Hanherred, Himmerland, Salling og Øerne Livø, Fur og Morsø. Men mest drager os Fjorden, den levende, skiftende Fjord i Storm og Stille.

Ja, den skywter gal aa gue som Folk de skywter Sindlaw te,
a tøkkes oller a haar sit nøj Wond saa vild som de.

Aa manne skjønn Ting haar a sit, som Suelen skjennt epo,
men oller har a sit nøj Wond som de, saa blaank aa blo.

Di skjønnest Land' te a wed o kund' sics fræ vor Straaend:

Lyw aa Fur aa Himmerland aa Mohs paa hywer Haaend.

Aa oll' de Skjib dæ sejlt fobi aa Fiskebohd i Raaend,

naar di tow ud fræ Øsløs L'and en Sommer Avtenstaaend.

Arup Bjerger paa Havnæs.

Bulbjerg og Skareklit i Hanherredene.

THYLAND

*Thyland, mellem stride Strømme
Danmarks Hjørnestein i Nord!
Østerpaa gaar blide Drømme
mod den herligt havblaa Fjord.
Vesterud er Braad og Brand,
urvildt, stormbidt, furet Land.*

*Vejret veksler: Blæst og Byger,
men hvor aander Brystet frit!
Muntert Sommervinden stryger
saltvandsfrisk fra Hav og Klit.
Er end Høsten drøj og sen,
her er Himlen høj og ren.*

*Milelangt dit Øje følger
Bankers Runding, Vejes Slyng.
Korn, der tungt af Kærne bølger,
grønne Vidder, Levn af Lyng.
Kæmpehøjens Hvelving staar
mørk mod Markens gyldne Haar.*

*Sagn og Kvad fra forne Dage
gør din Saga tung og rig.
Liden Kirstens brudte Klage
hviler over Vestervig.
Sjørring Volde mæler tyst
om en dunkel Vikingdyst.*

*Ebbe Skammelsen af Gaarde
flygted, pint af Kval og Nag.
Paa Thyholm Jens Glob den Haarde
holdt i Kirken Dommedag.
Hvor Sankt Thøgers Kilde flød,
Sang og Bøn om Helse lød.*

*Thyland, mellem stride Strande
Hjørnesteen i Danmarks Hus —
løft kun kækt din hvide Pande,
vaad af Vesterhavets Gus!
Staa i Stormen strid og karsk,
grøn og frodig, blid og barsk!*

OLAF ANDERSEN

THY

Ved P. L. HALD

THY, Landet mellem Limfjord og Vesterhav, den smalle Landstrimmel, der ind mod Limfjorden med snævre Sunde og vide Bredninger kan have hele Østjyllands blide Skønhed med bløde afrundede Bakker og frodige Marker, og saa mod Vest danner Jyllands Skulder mod det urolige Vesterhav; her strækker sig langs Kysten et Klitland med en øde men dog saa storladne Natur; og saa ser man spredt ud over hele Landsdelen Oldtidens Kæmpegrave; ingen Del af Danmark er saa rig paa disse Minder, der uadskilleligt hører sammen med den thylandske Natur.

Kommer man fra Øst ad Aalborg Landevej til Thy og passerer „Grænselandet“ mellem Hanherred og Thy, faar man straks et uendeligt trist Indtryk af dette aabne Land, hvor man over en tilsyneladende jævn Flade langt mod Vest skimter Klitrækkerne ude ved Havet; hist og her ser man enkelte Huse og Gaarde, der viser, at Mennesket ogsaa her har taget Kampen op med den karrige Jordbund. Det er et gammelt Sandflugtsomraade, man her kommer igennem. Ude fra Havet kom Sandet, pisket frem af Vestenstormen, og lagde sit Dække over Jorden videre mod Øst, indtil Tømmerby Fjord satte en Grænse for dets yderligere Fremtrængen. Saa kom Lyngen og lagde sit vidunderlige Tæppe over det urolige Sandhav; men nu dækker den store Østerild Plantage store Strækninger af den omtumlede Jord. I en Længde af 5 km fører Landevejen gennem Plantagen. Størsteparten er vel Fyr, der afgav et kærkomment Brændselmateriale under Krigen, men ogsaa Løvtræer, hvoriblandt mange Ege, stikker Hovederne frem mellem Fyrrenes Toppe.

Torvedag i Thisted.

Omsider efter den lange Kørsel gennem Plantagen dukker Østerild By frem, og har man passeret den, begynder Landskabet at skifte Karakter, Vejen stiger langsomt opad, men kun ganske kort, og man staar over for en ny landskabelig Overraskelse. Fra Kløv Bakke, som Landevejen glider ned ad i bratte Sving, ser man ud over et udstrakt Lavland, der bestaar af gammel Havbund. Under Stenaldersænkningen laa en stor Del af Egnen her under Havets Overflade, op af hvilken en Række Banker, Hanstholmen, Østholmen og Østerildeggen ragede op som Øer; de stejle Skrænter markerer den gamle Kystlinie, som set nede fra Lavlandet træder skarpt frem for Beskueren. Lønnerup Fjord er en sidste Rest af dette Sund, som her satte Vesterhav og Limfjord i Forbindelse med hinanden. Iøvrigt er Underlaget i denne Egn af Thy Skrivekridt, men disse fordums Øer bestaar dog af nyere Kridt, særlig Blegekridt. Følger man Vejen til Hunstrup ser man kort forinden, man naar til Kirken, et Kalkbrud i den stejle Bakkeseide; her finder man saaledes Skrivekridt forneden og foroven Blegekridt adskilt ved en leragtig Stribe.

Ved Hunstrup Kirke laa den gamle Herregaard, Kjølbygaard. Baade Gaarden og den ældgamle Have forsvandt for

Thisted Kalkværker.

faa Aar siden, og Jorderne udstykkedes. Gaarden var Slægten Berregaards Stamsæde, efter at en Række vekslende Adelslægter havde været Ejere af den. Den mest bekendte af Ejerne var utvivlsomt Ane Søe, som ved sin Død efterlod sig en efter Datidens Forhold eventyrlig Formue; saa stor var den, at Folkesagnet ikke kunde tænke sig, at den var erhvervet paa ærlig Vis, derfor kan man en mørk Aften være saa heldig eller uheldig at komme til at overvære hendes naturlige Kørsel fra Kjølbygaard til Thisted, i hvis Kirkes Kapel hun ligger begravet.

Fra Hunstrup fører Vejen i skarpe Sving op paa Østholmen, ogsaa kaldet Hjardemaaløen. Her ligger Byen Hjardemaal; fra Kirken med det usædvanlige høje Taarn, der skal kunne ses langt ude fra Havet, og som derfor ogsaa tjener som Sømærke, er en fortrinlig Udsigt mod Nordøst og Øst langt ned i Hanherred. Ude i den graa Klitrække ligger den lille By Hjardemaal Klit. Vejen dertil gaar igen over gammel Havbund, og man lægger Mærke til Bakkeøens lodrette Skrænter, der her mod Nord staar skarpt afskaarne fra Omgivelserne. Enlige Gaarde, som de to Bloustgaarde og Roergaard ved Landevejen, liver op i det ensformige Landskab, der paa sin Vis rummer saa mange ejendommelige Naturfor-

Badeliv under "Simons Bakke" ved Thisted.

hold; længere mod Vest ligger Voldum Sø og den mærkelige Harboslette med sit rige Fugle- og Dyreliv, og mod Øst gaar Vejen gennem graa Sandflugts- og Klitbakker; men ogsaa her har Plantningen taget Fart, og vil man se denne Egn i sin Oprindelighed, maa man komme snart, allerede dækker Hjardemaal Klitplantage mægtige Arealer, og i en ikke fjærn Fremtid vil hele det Parti, som udgør Hjardemaal Klitter, være dækket med Skov.

Egnen Øst for Thisted er en Halvø begrænset af Lønnerup Fjord og Limfjorden med Thisted Bredning. Fra Hov Daas med en Langdyse lægger man Mærke til den lille By Hovsør paa den modsatte Side af Lønnerup Fjord. Hovsør var engang en skarp Konkurrent til Thisted om Købstadværdigheden, begunstiget som den var ved sin fortrinlige Beliggenhed ved Limfjorden; Sennels Kirketaarn lyser langt omkring, og næsten hele Halvøen dannes af dette Sogn. Længst mod Øst ender Landet i en Bakkeknude ud mod Limfjorden, Knudsbjerg kaldes den, og her er opsamlet store Mængder af Flintredskaber; her har Stenalderfolket boet og haft en Værkstedsplads.

I. P. Jacobsens Barndomshjem i Thisted.

Mellem Sennels og Knudsbjerg dækkes Egnen nu af en frodig voksende Plantage.

Naar man nærmer sig Thisted ad Aalborgvejen, er der ikke meget, der lader ane, at Thylands eneste Købstad ligger her; kun et slankt Kirkespir og en enkelt høj Skorsten tyder paa, at her ligger en By. De jævnt skraanende Marker ned mod Thistedes Bredning, paa hvis modsatte Bred Morslands Kystlinie danner Grænsen, fanger Opmærksomheden; men endelig glider man ned ad „Østerbakken“, og Byen ligger pludselig udbredt for os. Iøvrigt er der ingen Steder, fra hvilke man kan faa et samlet Overblik over Byen; den kan ses fra forskellige Sider, der hver for sig frembyder noget ejendommeligt, men smukkeste tager den sig ud fra Fjorden.

For den, der vil søge gamle Huse og Gaarde, er Thisted ikke Stedet; Byen har saaledes ingen Middelalder; vel har her fra Oldtiden været en Bosættelse, senere en Landsby ved Indløbet til en lille Fjord, der omsider lukkedes, ved at Fjorden kastede en Revle af Grus og Sand for Indløbet, saa der kun blev et Aaløb tilbage. Denne lille Landsby laa lunt, beskyttet som den var af Bakkedrag Øst og Vest for den; da Middelalderen var forbi, havde den dokumenteret sin Betyd-

I. P. Jacobsens Grav.

ning som Lade- og Markedsplads for Omegnen, hvorfor Børglum-bispen, der her ejede Gaard og Grund, gav den Købstadsrettigheder; selv om den havde sine Trængselstider, da den kappedes med Hovsør, vandt den dog Sejr, og at Stedet var heldigt valgt, har Eftertiden vist.

Paa Banken Vest for Byen laa oprindelig den lille Landsbys Kirke; men paa dens Sted opførtes samtidig med at Byen blev Købstad c. 1500 den nuværende Kirke, Egnens eneste Kirke i gothisk Stil. Hvid og knejsende med sit høje Taarn og slanke

Spir er den i høj Grad Byens Midtpunkt.

Den gamle Færdselsvej gaar gennem Strandgade, Storegade og Store Torv, Vestergade videre frem gennem Thy. Oprindelig var Thisted kendt for sine mange krogede Gyder og Smaatorve, ja de findes tildels endnu, men bliver mere og mere forandrede; dog vil man ved en Spadseretur gennem Byen finde mange kønne og tiltalende Gadepartier. Byens Centrum er Store Torv med Raadhuset, der er opført 1853 efter Tegning af Arkitekt Bindesbøll, og alt i alt er Thisted en venlig og hyggelig By, der giver et velplejet Indtryk.

Men Thisted ligger ved Limfjorden, og Havnen spiller en betydelig Rolle for dens Handelsliv; efter at den i de to sidste Aartier har været underkastet store Udvidelser, er den nu i Stand til paa tilfredsstillende Maade at løse sin Opgave som et fremtrædende Led i Byens Udvikling.

Tre betydelige Mænd har haft deres Hjem i Thisted. I Storegade fødtes Malte Konrad Bruun, der efter en bevæget politisk Ungdom omsider i Paris fandt sit rette Virkefelt og blev en verdenskendt geografisk Forfatter. I Strømgade, i et lille lavt og nu næsten faldefærdigt Hus, havde Christen Mikkelsen Kold sit Hjem; han blev Danmarks første Højskoleforstander og en af Landets ypperste Skolemænd. Og saa er der J. P. Jacobsen, der fødtes i Skolestræde, men fik sit Hjem i den gamle gulgraa Købmandsgaard ved Havnen.

*Mindesten for J. P. Jacobsen
i Thisted Plantage.*

Foran hans Hjem findes endnu den lille Strandhave, hvor han digtede og drømte og kæmpede den sidste haabløse Kamp mod den snigende Sygdom, der omsider lagde ham i Graven oppe ved den hvide Kirke. I Thisted Plantage er der rejst ham et Minde.

Fra Strandstien forbi Søndre Kirkegaard videre langs Stranden har man en vid Udsigt over Thisted Bredning. Paa Morssiden ses Morslands højeste Punkt, Salgjerhøj, og Mølerskrænterne ved Hanklit, Gullerup og flere andre Steder. Øens Kontur set her fra bringer os J. P. Jacobsens malende Udtryk „Morslands bløde melankolske Linie“ i Minde.

Fra Vandtaarnet ved Langdyssen, Nordvest for Byen forbi Vestre Kirkegaard, ses ud over Thisted Omegn. Mod Vest skimtes Vesterhavsklitterne, mod Sydvest ligger et frodigt Landskab med Smaabyer, Gaarde og Huse helt ud til de fjerne Bakker ved Hundborg, og naar Aftenen kommer, og

Fra I. P. Jacobsen-Musæet i Thisted.

Mørket sænker sig over Egnen, kan man i samme Retning se de hvide Blink fra Lodbjerg Fyr. Mod Nord indsnævres Synet af Bakkedraget ved Nors, men over det lave Mors i Sydøst skimtes i klart Vejr Fur, Himmerlands og Sallinglands Kyster.

Thisted Omegns geologiske Forhold er prægede af Blegkridtet, der mange Steder gaar ganske nær op til Overfladen, og i de højtliggende Dele af Byen er mange Gange et Par

Spadestik i Dybden tilstrækkeligt til, at man naar det; i Byens nærmeste Omegn findes flere store aabne Brud i denne Formation.

Som det sig hør og bør for en By, der er Egnens centrale Punkt, udgaar Veje straaelformet fra Thisted i alle Retninger. At „alle Veje fører til Rom“, kunde her omskrives til: „Alle Veje fører til Vesterhavet“, thi saaledes er det.

Gennem Nørregade videre frem ad Landevejen til Hanstholmen. Ved den lille By Skinnerup med sin graa og uanselige Kirke, der paa mærkelig Vis falder sammen med sine Omgivelser, saa man let overser den, fører Landevejen Vest paa til Havet ved Klitmøller; men følges Vejen ligefrem, naar man hurtigt Nors Bakke.

Dog mærker vi os lidt Vest for Landevejen Torshøj, hvor et af Danmarks mærkeligste Fund fra Bronzealderen er kommet for Dagens Lys, nemlig c. 100 smaa Guldbaade, der sikkert var henlagt som et Gudeoffer.

Fra den ret højtliggende Nors Bakke har man igen et fortrinligt Overblik over det forhen omtalte Saltvandsalluvium,

det gamle Stenalder-
sund. Til venstre ses
Hanstholmens Bakkeø
og længere til højre
Østholmen med det
højt-knejsende Kirke-
taarn i Hjardemaal, og
i klart Vejr skimtes
det hvide Hotel paa
Bulbjerg. Mellem disse
to Bakkeøer skimtes i
Lavningen det gamle
Sunds Indløb, Vester-
havet. Straks mod Øst
ligger Herredsbyen Hil-
lerslev med sin Tinghøj
og Galgehøj; dens Kir-
ke var indviet til St.
Peder, og denne gamle
Kirke med de mange

Kr. Kolds Fødested i Thisted.

smukke Enkeltheder, der i den senere Tid med Pietet for det overleverede nøje er stemt sammen med en nyere Udsmykning, danner en sjælden smuk Enhed, som vel er et Besøg værd.

Fra Vejen kan man, naar Nors er passeret, ret hurtigt faa et Overblik over Tved Statsplantage. For ikke ret mange Aar siden laa Tved Kirke omgivet af gamle Sandflugtsban-ker, der nu er beklædte med Skov, og inden ret mange Aar er gaaet, vil deres Toppe skjule den.

Nord for Tved gaar man igen over Saltvandsalluviet, der i særlig Grad præger det nordlige Thy; foran os ligger Hanstholmen, en Drejning af Vejen og et Stykke køres langs med dens Fod, indtil man endelig ved Rær By ad en ret stejl Skraaning naar op paa den.

Hanstholmen har 3 Sogne. Mod Øst Vigsø, hvorfra der i sin Tid blev drevet en ret betydelig Handel paa Norge, den saakaldte Nordstrandshandel. Den lille uanselige Kirke er delvis opført af Havsten; paa Kirkegaarden ligger endnu en Oldtidshøj og minder om Stedets Ælde.

Tved Kirke med Udsigt over gammelt Stenaldersund (til venstre Hanstholmen).

Det midterste Sogn er Ræer. Dens Kirke har oprindelig været en Korskirke; dens Apsis, der er forsynet med snoede Halvsøjler, som støtter sig paa rigt udhuggede Fodstykker, er af betydelig arkitektonisk Interesse.

Hansted er det vestligste Sogn og har givet Banken sit Navn.

Oppe paa „Holmen“ forbavses man over de veldrevne og frugtbare Marker, ikke skulde man tro, at man saa nær Havet skulde møde saa veldrevne Landbrug, som man ser dem her.

Ved Nytorp, neden for Skrænten, findes det fredede Voldsted af den gamle Herregaard Torp. Lunt har den ligget i Læ mod Nord- og Nordøst-Stormene; men iøvrigt maa man undres over dens Beliggenhed nede paa det lave Land. Stærkt befæstet har den været ved en firkantet Vold uden om selve Borgbanken. Den var nok oprindelig Krongods, men blev tidligt bortsolgt og var i forskellige Adelslægters Besiddelse; ingen beholdt den ret længe. En Tid tilhørte den Juelerne, og her var Niels Juels Barndomstid; selv er han dog født i Norge, hvorhen Familien flygtede under „Kejserkrigen“, men da den vendte tilbage, tilbragte den senere Søhelt nogle Aar af sin Drengetid her. Derimod er Broderen, Statsmanden Jens Juel, født her.

Hanstholm Havn under Bygning.

Allerede længe har Hanstholmens Fyr vist Vej; og vi er naede til Danmarks nordvestligste Hjørne; her sætter Jylland Skulderen imod det urolige Vesterhav, der nu i Aartusinder har stormet løs paa Banken, men der er solidt Tømmer i denne mægtige Kalkstensblok.

Det første Hansted Fyr blev bygget 1843 som Danmarks første Linsefyr; 1889 blev det omdannet til elektrisk Fyr, og for ikke ret længe siden er det moderniseret og er nu med sine elektriske Sirener, Radio, Undervandssignal og 12,000 Lys kraftige Glødelampe, Landets bedste og mest moderne Fyranlæg. Men ved Siden af dette mægtige Nutidsanlæg ligger Hansted gamle Kirke; saa kontrastrigt mødes næppe mange Steder i Landet nyt og gammelt.

Nord for Byen er opført en Læmole, der har ydet Fiskerne fortrinlig Beskyttelse, naar de efter Hjemkomsten fra deres ofte farefulde Erhverv paa Havet skulde lande med deres Fangst; men længere mod Vest, helt ude paa Hjørnet ved Helshage, bygges nu den mægtige Havn, til hvilken der af Egnens Befolkning, og sikkert med Rette, knytter sig store Forventninger.

Havnens Vandareal er projekteret til c. 55 ha; men for delvis at hindre den private Spekulation har Staten eksproprieret store Arealer i og ved Hansted By, ligesom en fuld-

Klitmøller Landingsplads.

stændig Byplan er udarbejdet; man har allerede nu begyndt Anlægget af de brede moderne Boulevarder.

Fra Fyrets Platform er der vid Udsigt over det altid urolige Hav, og i stille Vejr kommer Skibene ofte tæt under Land; et helt andet Syn møder Beskueren, naar han vender Blikket mod Syd; længe skal man lede, inden man finder et Landskab saa trøstesløst graat og ensformigt som det, der her ligger foran en, og dog findes her ogsaa Oaser. Mange smaa Klitsøer med ejendommelig Dyre- og Plantevækst findes her; ved Foden af de høje Skrænter i Nors Sogn ligger

Højgruppe ved Vandet »Edshøj»

Klitter ved Klitmøller.

Bleg Sø, som man lettest naar fra Nors By, forbi Søen og Hinding By; paa Bunden af denne Sø vokser saaledes den sjældne Plante Brasenføde.

Til Klitmøller kommer man fra Thisted over Skinnerup og Vandet Byer.

Tæt ved Vestervandet Kirke til højre for Vejen ligger en smuk Gruppe af Høje, Edshøje. Til venstre findes Vester Vandet Sø; baade den og Nors Sø har været smalle Fjorde, der under Stenaldersænkningen skar sig ind i Landet. Ogsaa her findes en stor Plantage, Vilsbøl Plantage. Er man naaet forbi Klitfogedboligen Søholt over Aarbjerg, er Klitmøller i Sigte. Navnet har den efter de Vandmøller, der engang har ligget her; nu er der kun en tilbage, og snart forsvinder den vel ogsaa. I Klitmøller har der ogsaa i sin Tid ligesom ved Vigsø været drevet en ganske betydelig Handel paa Norge, og Thisted Købmænd havde her store Pakhuse. Det var dygtige Folk disse Skudeskipperne, og ofte arbejdede de sig op til stor Velstand; men ved Næringsloven og de forandrede Trafikforhold døde denne Handel bort, og Byens Betydning tabte sig.

Men nu har den igen arbejdet sig op og er et betydeligt

Fiskerleje med velbyggede Gaarde og Huse. Selve Fiskerlejet ligger ved Ørhage, hvis Underlag dannes af Kalk og derfor er modstandsdygtigt over for Havets Angreb; her har et gammelt Jærnskip fyldt med Cement maattet gøre Tjeneste som Mole; men Havet er uberegneligt; Landingspladsen var nok sikret, men i Læsiden er der nu skaaret betydeligt væk af Kysten, Sømærket faldt for nogle Aar siden, og nu er kun en smal Klitrække tilbage som Værn for den bagved liggende Egn og By.

Den lille Kirkegaard gemmer som alle Vestkystens Kirkegaarder triste Minder om Strandinger. Her ligger saaledes Besætningen af det for 50 Aar siden strandede Barkskib „Slejpner“. Skibet stødte paa Kysten den 19. Novbr. 1880; men inden Redningsmandskabet efter flere forgæves Forsøg naaede ud til det, rejste der sig en forrygende Storm; Skibet sloges i Stykker og den 13 Mand store Besætning blev Havets Bytte. Paa Mindestenen staar:

»Paa Dækket stod de Mand ved Mand
Og bød paa Redning fra Land,
Nu ligger i Graven de her,
Som tykte sig Frelsen saa nær.
Det Haab alene vil aldrig glippe,
Som bygges fast paa den rette Klippe.«

I Sjørring, 7 km Vest for Thisted, ligger det berømteste af Thylands ret talrige Voldsteder.*) Det stammer fra Vikingetiden og er delvis anlagt paa en naturlig Banke ved Enden af Sjørring Sø, som nu er udtørret. De mange Vaabenfund, der her er gjorte ved forskellige Gravninger, tyder paa, at her har staaet heftige Kampe; men de historiske Efterretninger tier; dog maa Borgen, der dengang var i Kongens Eje, sikkert være blevet plyndret og afbrændt paa Kong Knud den Helliges Tid. Nu spiller Voldstedet en mere fredelig Rolle; thi hver Sommer holdes her en Række af forskellige Møder og Stævner, hvortil Voldstedet er en ideel Plads. Sjørring Kirke er en af Egnens smukkeste romanske Kirker; den er nu forsynet med et Taarn, opført i Hundredaaret efter at det gamle var nedbrudt. Det nye Taarn indgaar paa en særlig heldig Maade i Landskabet og kan ses langt omkring i

*) Se Helsebilledet efter denne Artikel.

Redningsbaaden gaar ud fra Klitmøller.

Hundborg Herred, hvis øvrige Kirker alle mærkeligt nok mangler Taarne. Tidligere fandtes her en storslaaet Udsigt over Egnen; men endnu har Træer og anden Bevoksning ikke lukket for det frie Udsyn mod Syd over den udtørrede Sperring Sø, hvor ogsaa en Voldbanke minder om et gammelt Borganlæg. Kirkens gamle tilmurede Syddør virker meget monumentalt, men Norddørens Granitarbejde er af størst Interesse, idet dens Søjler minder om Oldtidens Træbyggningsarkitektur.

Ved Kirkens sydøstre Hjørne ligger Bispegraven; flere Gravsten fra forskellige Grave paa Kirkegaarden er her samlede og udgør et ejendommeligt Mindesmærke. En af Stenene bærer Billedet af en Helgen og en anden en Bispeskikkelse med Krumstav. Til den sidste knytter sig Sagnet om „Den sorte Død“, der hærgede Landet paa Valdemar Atterdags Tid. Der fortælles, at Fiskere fra Sjørring ved Vesterhavsstranden i et ilanddrevet Skib fandt en dødssyg gejstlig Mand. De bar ham til Kirken; her døde han, men han havde været smittet af Pesten, der her fra bredte sig over det ganske Land.

Iøvrigt har Byen sit Navn af det gamle latinske Sævarende,

d. v. s. Søens Ende. Tidligere laa her Vest for Byen Sjørring Sø, der udtørredes i Aarene 1858—1862 paa Foranledning af Kaptajn Jagd; store Arealer blev indvundne og Chr. Richardt synger:

»Vaade Sand har Roser favre,
Sjøring Sogn bær vældig Havre.«

Iøvrigt er Søens Omegn rig paa gamle Minder. En Tur langs Søens Nordside fører forbi Dollerup Mølle med mange Kæmpehøje, forbi de gamle Gaarde Djernæs og Færgegaard, ved hvilke der begge ligger ældgamle Voldsteder, henholdsvis „Gaardstedhøj“ og „Færgeborg“. Ude i Klitterne Vest for Søen ligger det 1794 nedlagte Tvorup Sogn. Det havde i Hundreder af Aar været udsat for Sandflugten, der efterhaanden ødelagde Sognet. Byen, der laa Vest for den nu af Sandet opfyldte Tvorup Sø, flyttedes ligesaa langt Øst paa; Kirken nedbrødes samme Aar og lagdes under Vang Sogn. Tæt Vest for Tvorup Plantørbolig omsust af Graner og anden Plantning findes den stille Plet, hvor Kirken laa. En Del af Murkernen staar endnu tilbage, og Kirkens Omrids kan tydelig spores, ligesom man paa den græsbevoksede Kirkegaard kan skimte enkelte Gravtuer. Eggen laa hen som en vældig Sandørken, men dækkes nu af en frodig Plantage med mange smukke Partier, saaledes Bøgstedrende, hvor en lille Bæk baner sig Vej gennem Klitten ud til Havet. I Vang Kirke staar en lille men smuk Runesten, som Aase satte efter Ømunde, sin Ægtefælle; dens Hjemsted har nok oprindeligt været Tvorup Kirke.

Fra Vang By, i hvis Præstegaard Naturforskeren Japetus Steenstrup er født, fører en Vej gennem Nystrup Plantage til Klitmøller. Fra Vejen, der bugter sig op og ned over Bakker og Slugter, har man hist og her Udsigt over mange smukke landskabelige Partier.

Ved Sydsiden af Sjørring Sø ligger den af Kaptajn Jagd byggede Gaard Rosvang og længere mod Vest Færgeborg og det ejendommelige Egebæksande. Vejen fører op til Janderup Kirke, der fra Middelalderen og til Midten af forrige Aarhundrede indtog en Særstilling blandt Landets Kirker, idet den langvejs fra modtog Pengegaver; Søfarendes Løfter

Fiskerbaad vender hjem i Storm.

i Havsnød skal have givet Anledning til denne Skik. I Koret staar endnu „Janderup Blok“, der samlede disse Gaver, hvortil ogsaa den hellige Kilde, der tidligere fandtes i en Dal Vest for Kirken, vel har bidraget sit. Den sidste Del af den oprindelige store Formue er senere inddraget under offentlige Midler.

Endnu nævnes, at der ved den udtørrede Mejlsø Sydvest for Janderup ogsaa findes et betydeligt Voldsted ved Borggaard; indenfor en Vejlængde paa c. 8 km ligger altsaa i denne Egn ikke mindre end 5 Voldsteder.

Følger man Vejen fra Janderup til Hundborg, efter hvilken By Herredet har Navn, fanges Blikket af den lange Række af Kæmpehøje, der kroner Bakkernes Toppe; over Faddersbøl Bro, bygget over Afvandingskanalen fra Sjørring Sø, naar man til den store Fiskerby Vorupør med den ud i Havet byggede Læmole.

Fra Thisted fører Oddesundvejen ned gennem Thy, og her gaar Turen gennem en af Landets frodigste Egne med en egen betagende Skønhed.

Den geologiske Formation, der behersker Egnen langs Fjorden til Vildsund, er Tertiæret, der her forekommer i flere Aflejringer. Moleret er dog den mest dominerende,

som den træder frem i Klinerne ved Silstrup; i den findes Striber af Cementsten og Vulkansk Aske, der minder om vulkanske Udbrud i Tertiærtiden. En Spadseretur langs disse Fjordskrænter har imidlertid ikke blot geologisk men ogsaa naturhistorisk Interesse. Paa Skrænterne vokser Havtorn, Slaaen, vilde Roser og mange andre Planter, og i det fugtige Vejr maver den sorte Skovsnegl sig frem i Bunden af det frodige Plantedække; baade den og Vegetationen er sikkert de sidste Rester af de Skove, der tidligere har dækket Egnen, og hvorom Stubbe af Træstammer i Strandkanten ogsaa fortæller. For at Thy har baaret Skove i tidligere Tid, derom er der ingen Tvivl; mange af Egnens Moser afgiver her et sikkert Vidnesbyrd.

Følges Oddesundvejen fra Silstrup, ser man ret snart det skjoldlignende Bakkedrag foran med Landsbyen Skjoldborg; i dennes Præstegaard fødtes Historikeren Jakob Langebek 1710, og her boede senere Præsten Aagaard, der 1802 udgav en Beskrivelse over Thy. Men forinden er Nordentoft Gaard naaet, og det er til den, at Sagnet om Ebbe Skammelsen er stedfæstet.

Nordentoft var i ældre Tid en Adelsgaard, og efter et Tingsvidne fra 1676 skal en Ager Syd for Gaarden være kaldet „Ebbes Toft“, og der skal Stedet være for den gamle Gaard, der efter Folkevisen blev Sæde for det fortvivlede Familiedrama.

»Skammel han bor sig nør i Thy,
han er baade rig og kaad;
saa væne haver han Sønner fem;
de to fore ilde ad.«

Ebbe tjente i Kongens Gaard, og medens han er borte, lokker Broderen hans Kæreste og holder Bryllup med hende under det falske Foregivende, at Ebbe er død. Men han vender hjem og kommer til Nordentoft den Dag, da Brylluppet fejres. Visen skildrer nu videre Ebbes fortvivlede Færd, hvorledes han dræber Brudeparret og lemlæster sin egen Moder. En Tradition fortæller, at efter den blodige Begivenhed vandrede han fredløs og fortvivlet ud i Verden; først naar han engang hørte sin egen Vise sunget, skulde han med Fred gaa i sin Grav.

Vester Vandet Plantage.

I Midtthy vækker Navnet Snedsted Minder om, at her blev 1812 ved Præstegaarden oprettet et af de første Skolelærer-seminarier, og her levede en Tid som Præst og Seminariefors-tander Historikeren Ludvig Chr. Müller, der fik saa over-ordentlig Betydning gennem sin Virksomhed som Lærer og Skribent for Folkeskolen.

I denne Egn ligger de to gamle Gaarde Øland og Irup.

Øland tilhørte i Middelalderen Slægten Glob tilligemed den nærliggende Rosholm, der senere blev Præstebolig, men nu er en almindelig Bondegaard. I Haven ved Øland ligger det middelalderlige Voldsted omgivet af en vandfyldt Grav.

Irup tilhørte derimod Børglumbisperne, og ved Reforma-tionen kom den derfor ind under Kronen og blev et selv-stændigt lille Len. I den gamle lavtliggende Have findes hundredaarige Taxtræer og, som Minde fra fordums Tid, gamle Murrester og en Kælder opsat af Kampesten. Ved Landevejen, paa begge Sider af den, laa her tidligere Hvir-vilshede; den er nu opdyrket, og her findes ogsaa en ret stor Plantning. Som ejendommeligt for Thylands Befolkning kan her nævnes, at gamle Sagn og Traditioner huskes og fortælles gennem mange Slægtled. Endnu ved man her at fortælle om Kong Hvirvel og hans Staldbrødre Buge og Faning, der faldt i et Søslag mod Fridlev den Raske og blev begravede i

Kysten ved Vidsund.

Hvirvelshøje, hvis Rester nu skjules af Plantningen. Iøvrigt var det ogsaa her, at en tidligere Ejer af Irup fandt en stor Jærnkedel, der kunde rumme 250 Liter, og som Folketraditionen mente havde tilhørt Kong Fridlev, „der havde haft saa mange Kæmper i sin Gaard, at deres Maaltid kunde koges i den.“

Fra Koldby kommer man ad en Sidevej til „Skyum Bjerger“, hvor Grupper af Kæmpehøje og lyngklædte Skrænter og Bakker ved Limfjorden danner

en henrivende og ejendommelig Plet tilligemed den omgivende Granplantning.

Mange af Hovedvejens Sideveje mod Øst fører ned til Ladepladser ved Limfjorden, saaledes ved Gudnæs, ligesom der ved Visby Aas Udløb i Fjorden umiddelbart ved Landevejen langt tilbage i Tiden har været et betydeligt Handelssted for den omliggende Egn.

Paa en Banke hæver Lundhøj sig op over Landskabet; fra den er der Udsigt over Visby Bredning og Næssund over til Mors. Højen indeslutter en af Landets smukkeste og anseeligste Jættestuer; den eneste, der er tilbage af de ikke faa, der har været at finde i den østlige Del af Thy. Jættestuen fandtes 1837, men først i den nyere Tid er Gangen udgravet i hele sin Længde. Antageligt har Graven tidligere været aabnet; thi der fandtes kun faa Menneskeknogler samt en Stridsøkse og Lerkarskaar; den stammer fra den yngre Stenalder, fra Tiden c. 2000 Aar f. Chr. Fødsel og blev fredet 1838.

Gennem den smukt beliggende Heltborg By fører en Vej

Dover Plantage.

forbi Kirken, og her er der Udsigt over det bølgeformige og frodige Landskab, der strækker sig ned mod Næssund og er af næsten sjællandsk Natur. I Sognets sydlige Del ligger den lille Udflytterby Ginderup. Den er i de senere Aar blevet bekendt ved de Udgravninger, som Nationalmuseet har ladet foretage, og hvorved der er fremdraget Hustomter fra vor Tidsregnings Begyndelse. Gennem Fundene har man paa mange Maader indhøstet nye Bidrag til Oplysning om Oldtidsfolkets Boliger og daglige Færd.

Eggen omkring Ydby har i den sidste Menneskealder været underkastet store landskabelige Forandringer ved de Plantninger, der her er foretaget. Ved Ydby Kirke laa tidligere Tvolm Hede med mange Oldtidshøje; den er nu beplantet, og en Mindesten er her rejst over Etatsraad Niels Andersen, hvis Barndomshjem var her, og som skænkede Plantningen til Ydby Kommune.

Følger man Vejen fra det Sted, hvor det thylandske Cirkus „Cirkus Miehe“ har sit Hjem, gennem Plantagen Hovmarks-gaard til Dover og Doverodde, er Plantningen helt igennem det, der præger Eggen.

Inde i Plantagen ligger to store Langhøje og en Rundhøj, og Stedet foran disse afgiver en udmærket Festplads; det er

ejendommeligt for Thy, at de fleste af Nutidens Samlingspladser til Møder og Fest findes i Læ af gamle Oldtidsminder.

Ved Doverodde med sin Mole og gamle Pakhuse fører en Dæmning over Engdraget til Boddum, der tidligere maa have været en Ø. Her havde Bispen i Børglum ogsaa en Gaard, Boddumbisgaard, og tæt ved ligger Sognets lille og uanselige Kirke. Sagnet fortæller, at da man begyndte at bygge Kirken, hændte det sig,

»at hver en Sten man satte om Dag,
den var om Natten borte,«

Bygmesteren fik da det Raad af Bispen, at han skulde koble to unge Tyre sammen og lade dem gaa, hvorhen de vilde, og der hvor de standsede, skulde han bygge Kirken. Raadet blev fulgt, og Studene fandtes der, hvor nu Kirken ligger, langt fra Byen nede ved Stranden.

Mellem Boddum og Ydby ligger det lave Engstrøg Brokjær med Voldstedet „Voldhøj“; men tæt ude ved Fjorden findes endnu Rester af den gamle Vejforbindelse mellem Boddum og Ydby, hvor Oldtidshøje endnu markerer Stedet; denne Vej kaldtes „Kongens Gade“ og ligger ud til Skibsted Fjord.

Fra Vejen, der i en Bue fører op over Boddum til den sydlige Del af Dover Plantage, findes mange smukke Udsigter, men det ejendommeligste Parti i denne Egn, et Parti som man næppe har Mage til i hele Landet, er Ydby Hede. Paa et let hvælvet Bakkedrag ligger her et fredet Areal med henved 30 større og mindre Gravhøje; et storslaaet Minde om henfarne Slægter i et dejligt Landskab, der skraaner ned mod Skibsted Fjord. Sikkert har Egnen i Oldtiden spillet en betydelig Rolle for Skibsfarten.

Gennem Midtthy fra Koldby til Vestervig og Agger kommer man gennem et Landskab af meget vekslende Karakter. Efter Hassing By har Herredet faaet Navn. Sagnet fortæller, at Kirken var en af de saakaldte Fjerdingkirker, og i den ældste kristne Tid førte Hanherredboerne deres døde hertil for at jordes, hvorfor den nordlige Del af Kirkegaarden kaldes „Hanherredernes Kirkegaard“.

Ved Mørup Mølle.

Tæt Syd for Hassing By umiddelbart ved Landevejen fandtes en St. Thøgers Kilde, til hvilken Købmænd og Kræm- mere ofrede, naar de drog til det store Marked i Vestervig, for at faa Held og Lykke til Handelen. Ved den nordlige Ende af Ove Sø i Nærheden af Legind findes ogsaa en Thøgers Kilde, der vandt stor Ry for Hellighed og derfor var stærkt besøgt af syge Mennesker, der her søgte Helbredelse for deres Svagheder.

Men nu glimter Ove Søes Vandspejl os i Møde; den har en Længde af ca. 8 km, og for en flygtig Betragtning synes den nærmest at virke kedelig med sine nøgne Omgivelser; men alligevel er den et Stykke ejendommelig Natur, hvortil mange Naturforskere, særlig Ornithologer, hvert Aar søger for at drive Studier over dens rige Fugleliv.

Nærmest ved Søens nordvestlige Ende ligger en lille Ø, Madstedborg. Paa dens nordlige Del findes en Borgplads; den bestaar af en noget uregelmæssig formet Ringvold, c. 2 m høj, der ligger paa Kanten af en naturlig Højning og menes at være en ældgammel Folkeborg, hvortil Omegnens Befolkning i Ufredstider kunde ty. Sagnet fortæller, at her skulde have været en Røverborg. Nutidens Interesse for Ste-

det knytter sig til det overmaade rige Fugleliv, som Øen huser. Det er en Oplevelse at komme over paa den, naar den er tæt belagt af Reder, og Fugle i Tusindvis — som hvide Skyer — letter paa Vingerne, naar der bliver Uro i Lejren.

Ved Søen ligger den gamle Herregaard Tandrup; adskillige af dens Ejere har efterladt sig smukke Minder i Bedsted Kirke.

Morup Mølle er en idyllisk lille Plet; her brusede tidligere Aaens Vand over Vandmøllens Hjul; nu er Mølledammen borte, og Aaen, der kaldes Hvidbjerg Aa, er Afvandingskanal fra Ove Sø og nordligere liggende Egne. Nordligere ligger ved samme Vandløb Gaarden Lyngholm, hvor der ogsaa findes et Voldsted, og ved Hvidbjerg v. Aa Kirke gaar Vejen et Stykke langs den store Plantage til Fiskerbyen Lyngby. Mellem denne By og Havet findes vel nok de største og ejendommeligste Klitter ved den thylandske Vestkyst.

Hvor tidligere Hvidbjerg Aa løb ud i Ørum Sø, laa Ørum Slot, der var et af Landets betydeligste Len med stort Tiliggende af Bøndergods, væsentlig i den nordlige Del af Thy. Kun lave Diger og Banker i Engdraget viser nu, hvor den gamle Gaard laa. Den nuværende Ørum Gaard ligger formentlig paa det Sted, hvor det gamle Slots Ladegaard var beliggende.

Fra Lodbjerg Kirke, der ligger skjult mellem graa Sandflugtshøje, er der en ejendommelig Udsigt over Ørum til Landskabet omkring Vestervig.

Stedet, hvor den lille uanselige Lodbjerg Kirke, der maa ske er Danmarks mindste, gemmer sig, er en usædvanlig fredelig og hyggelig lille Plet, der ikke undgaar at virke betagende paa den besøgende. Kirken skal være flyttet to Gange. Endnu kan man ude i Gammelkirkegaards Mose, et Stykke Nordvest for den nuværende Kirke, spore de svage Rester af den gamle Kirkeplads.

Baade Hvidbjerg v. Aa og Lodbjerg Sogne er sikkert de Sogne i Thy, der har lidt mest under Sandflugten, som kulminerede i det 16. og 17. Aarhundrede. Byer og Gaarde forsvandt eller maatte flyttes, Vandløb og Søer fyldtes, og Landskabet forandrede fuldstændig Karakter. Klagerne over Sandets

Lodbjerg Kirke.

Ødelæggelser strømmede ind til Regeringen, indtil man endelig ved en energisk Indgriben omsider satte en Stopper for Ødelæggelsen. Meget Land var gaaet tabt. Fra Hanstholm til Agger, en Strækning paa c. 45 km, har Sandet dækket et Areal, der veksler mellem 3 og 5 km i Bredden og har en Tykkelse af fra 8—12 m, hertil kommer de mægtige Klitpartier, saa man forstaar, at det er enorme Sandmængder, der her er blevne aflejrede. Nu ligger disse Klitter og Sander hen med deres ensformige graa Bevoksninger af mange forskellige Planter; men Plantningen er i fuld Gang, og inden mange Aar vil sikkert det meste af det omtalte Landskab være dækket med Skov.

Mellem Vesterhavet og Flade Sø er der kun en smal Strimmel Land, der under stærke Storme ofte er udsat for at blive gennembrudt af Havet; men her begynder den lange Høfderække, der danner det vigtige Værn mod Landets rovgridske Nabo; et Stykke ud for Flade Sø har man yderligere befæstet den smalle Tange med en ejendommelig trappeformet Sikring af Beton.

Mellem Hurup og Vestervig hæver sig et langagtigt Bakkeparti, Hjælpensbjerg, der i Ashøje naar Thylands højeste Punkt, der ligger 93 m over Havet. Herfra aabner sig et glimrende Rundskue, og man ser Landet fra Vesterhav til Limfjord. Over 20 Kirker kan her tælles, og vel ingen andre

Klitter ved Lyngby.

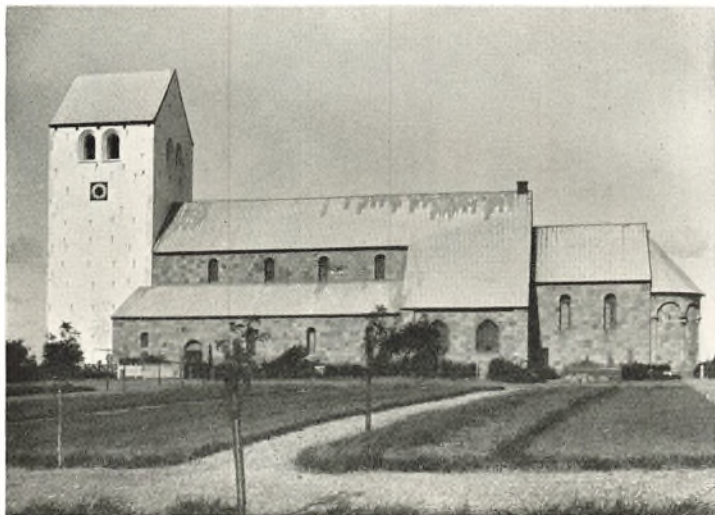
Steder i Thy kan man faa et saa omfattende Overblik over det thylandske Landskabs Vekslen som herfra.

Ved Vejen mellem Vestervig og Ydby i Gjettrup Sogn findes en anselig Høj, som ogsaa kaldes Hjælpensbjerg. Tidligere fandtes her en Helligkilde; men i Højen skal Kong Skjold være begravet med alle sine Skatte; først naar Danmark kommer i den yderste Nød, kan disse hæves, og da vil Landet blive frelst.

Fra en smuk Gruppe af Kæmpehøje ved Vestervig By er der ogsaa en vid Udsigt. Her ser man paa nærmere Hold en Del af det samme Landskab, som kunde overses fra Ashøje; særlig træder Klitlandskabet mod Nordvest og Aggertangen tydelig frem samt de rødtagede Huse i Thyborøn ved Kanalen.

Egnens samlende Midtpunkt er dog Vestervig Kirke paa Banken Nord for Byen; milevidt kan den ses „midt i en storlaet Natur, som den ved sine store Masser og djærve Linier glider ind i og sammen med“. (Vilh. Lorenzen).

Stedets Grundlægger var Thøger, der var Præst hos Kong Olaf den Hellige i Norge. Efter Kongens Fald i Slaget ved Stiklestad 1030 begav han sig paa Vej til sit Hjemland, Thü-

Vestervig Kirke.

ringen. Da Skibet paa denne Rejse lagde ind i Limfjorden ud for Vestervig, foretrak Thøger at ende sin Rejse her; han har vel set, at her var rig Lejlighed til at drive Missionsvirksomhed, da Egnen blev hyppigt besøgt baade af fremmede og af Landets egne Folk. Han grundlagde ved sin fromme Vandel den Virksomhed, der affødte det Kulturcentrum, som Vestervig Kloster blev for Egnen, og han blev Thylands Værnehelgen. Paa det Sted, hvor han opførte Egnens første Kirke af „Ris og Kviste“, blev der i det 12. Aarhundrede opført en større Kirke, enestaaende i sin Slags. Den blev bygget af Kvadre i Form af et græsk Kors og forsynet med Spir. Paa Vestervig nedre Kirkegaard findes endnu i Jorden Rester af dette Kirkehus, der efter Reformationen blev nedlagt og Materialerne anvendt i Klosterbygningen og andre Steder. Paa samme Kirkegaard findes en lille stensat Brønd, det er St. Thøgers Kilde, der sprang frem, da han engang laa her og sov.

Selve Augustinerklostret blev opført c. 1160 til St. Thøgers Ære; hans Helgenskrin rigt beslaaet med Sølv stod paa Højalteret i den nuværende Kirke, der er den gamle Klosterkirke.

Det Indre af Vestervig Kirke.

Klosterbygningerne har ligget Syd for Kirken, der udgjorde en Fløj af disse. Men Tidens Tand og Ildebrande handlede ilde med det gamle Kirkehus, saa at det for faa Aar tilbage kun var en Ruin med Minder om fordums Storhed. Selve Klosteret med Ejendomme blev bortsolgt fra Kronen og forsvandt efterhaanden.

Ved den nu fuldendte Restaurering er der med nænsom Haand fremdraget den oprindelige i romansk Stil byggede Kirke; Kor og Apsis tilføjet og opført paa de gamle Fundamenter, og nu staar den gamle Kirke i forynget Skikkelse, hvor den opmærksomme Iagttager glæder sig over de mange smukke Enkeltheder, der tilsammen gaar op i en imponerende Enhed.

I Kirken findes mange gamle Gravstene, deriblandt Landets ældst daterede; den er over Kanniken Atto og bærer Aars-tallet 1217. En noget yngre Sten er over „du Byens Straaleglans, ugifte Mø“ Kirstine; men denne Kirstine maa ikke forveksles med Folkevisens „Liden Kirsten“, hvis Grav findes paa Kirkegaarden.

Liden Kirstens Grav findes Nord for Kirken. En usædvanlig lang Gravsten smykket med to Kors dækker over tostensatte Grave i Forlængelse af hinanden; ved en Under-

Liden Kirstens Grav.

søgelse fandt man i den ene et mandligt og i den anden et kvindeligt Skelet. Indskriften er nu næsten ulæselig, men der har staaet: „En forskellig Gravkiste indeslutter her en Søster tilligemed en Broder, et saa inderlig forbundet Par, at disse højfornemme Personer hviler i samme Gravhøj“. Det synes virkelig stadfæstet, at Sagnet har Ret i, at Stenen dækker over det i den berømte Folkevise besungne Elskerpar, Prins Buris og Valdemar den Stores Søsterdatter, Liden Kirsten.

Agger Sogn og By er i særlig Grad præget af hundredaarige Kampe med Havet og Sandet; men saaledes har det ikke altid været. Aggertangen, i snævrast Forstand Landet mellem Agger og Harboøre, har i Oldtiden haft et helt andet Udseende, her har været baade Skov og frugtbart Agerland, men da Tangens Modstandskraft paa forskellig Maade blev svækket, aad Havet mere og mere af Landet bort. Gennemsejlinger af Tangen med paafølgende Lukninger har været kendt langt tilbage i Tiden. Efter at den i lang Tid havde været ubrudt, skete 1825 det Gennembrud, der førte til Danelsen af Aggerkanalen; men dog blev Sejladsen ikke sikret, før den nuværende Thyborønkanal blev dannet i 1862. Hvor meget Land, Havet har taget, er vanskeligt at fastslaa, men

Den ny Sikring af Aggertangen.

man overdriver sikkert ikke, naar man anslaa Kystens Tilbagerykning ud for Agger By til c. $1\frac{1}{2}$ km, længere Syd paa har den været større.

Det er vidunderligt at færdes her ude paa Tangen en Sommerdag, naar Land, Fjord og Hav ligger hen i solflimrende Dis. Gangen er træls, men der er nok til at optage baade Øje og Øren ude i det „danske Sahara“. Fra de yderste Klitbanker ser man fra

»Agger Næs til Thyborøn,
Limfjordsportens Stolper vaade.«

Ovre paa Kanalens modsatte Side ligger den fremadstræbende Thyborøn By med sin Fiskerihavn, og tæt Syd for Byen findes Grænsen for Thisted Amt.

Det er med vemodige Tanker man færdes ude paa Aggertangen og mindes, hvad Havet har taget. Landsbyen Toft har ligget lidt uden for Munden af den nuværende Kanal, længere Nord paa laa Bollum og Nabe. Det var ved sidstnævnte By, at Thyboerne med Støtte af faa regulære Tropper den 3. Oktober 1657 søgte at standse de svenske Troppers Fremrykning, hvilken Kamp selvfølgelig endte med et Nederlag over for den Tids dygtigste Krigere. Vest for den nuværende Agger By laa Vester Agger, hvor Kongen

Hofder ved Agger.

1661 ejede 11 Gaarde samt Aggergaard. 1831 var Sognets Kirke, der laa her, undermineret, og 1837 blev den flyttet til sin nuværende Plads i Øster Agger. Nord for disse Byer laa Nørre- og Sønder Aalum, der nu ogsaa er borte.

Nu er der imidlertid Grund til at tro, at den nuværende Kystlinie tilligemed Kanalen i Fremtiden vil være sikret, og at Agger Bys Befolkning med større Tryghed end deres Forfædre kunne bo og bygge op til den lunefulde Nabo, som Havet altid her har været.

Forbindelsen mellem Thy og Thyholm gaar over Draget, den lavt liggende Strimmel Land mellem Nissum Bredning og Skibsted Fjord.

Her, hvor Banen og Landevejen baner sig Vej ned gennem det højt liggende Land ved Ydby, hæver sig som en sidste Mindelse om de mange thylandske Kæmpehøje baade en Tinghøj og en Galgehøj, et af Refs Herreders mange Tingsteder.

Selve Draget har sine Steder under Stenaldersænkningen været under Vand, op af hvilket en enlig Ø, Thybjerg, hævede sig; her skal engang have boet Røvere, der laa paa Lur efter vejfarende, som saa maatte færdes i Flok og Følge for at undgaa Overfald. Der skal ligeledes have boet Røvere i Korskjær i Hvidbjerg Sogn; engang myrdede de

to unge Jomfruer fra Østergaard, men dette gav Anledning til, at de endelig blev fangne og henrettede.

Den nordlige Del af Thyholm er delvis et fladt Land, men ind ad mod Hvidbjerg hæver det sig med frugtbare veldyrkede Marker; Thyholm, der bestaar af fire Kirkesogne, har fra gammel Tid været bekendt for sine velbyggede Gaarde og almindelige Velstand.

Hvidbjerg danner det naturlige Midtpunkt paa Thyholm. Dens store Landsbykirke gemmer ogsaa paa et dystert Minde fra Middelalderen; det var nemlig foran Alteret i denne Kirke, at den thylandske Adelsmand Jens Glob dræbte sin Farbroder Biskop Oluf Glob af Børglum, fordi denne paa uretmæssig Maade havde tilvendt sig Familiens Ejendomme. Jens Glob's Fader var død, medens han var paa Rejse i fremmede Lande, og dette benyttede Farbroderen sig af. Moderen kæmpede længe for at bevare Ejendommene for Sønnen, men hun blev bandlyst af den mægtige Kirkefyrste. Ledsaget af en tro Pige begav hun sig i sin Fortvivlelse ud i Verden for at oplede sin eneste Søn, og Lykken var med hende; et Sted nede i Tyskland mødte de hinanden. Efter at Jens Glob ved en Rejse til Rom havde faaet Moderens Band hævet, gik Rejsen hjem til Thy. Da Biskoppen ikke vilde anerkende Brodersønnens Rettigheder, kom det til det blodige Opgør i Hvidbjerg Kirke, hvortil Biskoppen var kommet for at holde Juleaftensmesse. Da hele Stiftet nu blev lagt i Band og Kirken lukket, blev der paa en Banke et lille Stykke Vest for Kirken bygget et Kapel, hvor de kirkelige Handlinger blev udførte, indtil Bandet var hævet.

Et andet middelalderligt Drama har ogsaa Thyholm til Skueplads. Paa Østergaard i Søndbjerg boede Gjøde Lovmandsen, hvis Søster Havfred mod hans Villie havde giftet sig med Ingvor Ingesen til Helleris. Gjøde Lovmandsen drog med et stort Krigerfølge mod Helleris, og Ingvor og hans Hustru tyede op i Søndbjerg Kirke. Trods Præstens Forbøn satte Gjøde Ild paa Kirken; Ingvor indebrændte, men Havfred flygtede ned i Kvindal, hvor hun fødte en Søn, som hun gav sin Mands Navn. Da Ingvor Ingvorsen blev voksen Mand overfaldt han Morbroderen paa Østergaard, indebrændte ham og hævnede saaledes sin Fader og Moder.

Strandet Skib ved Vornbor.

Men paa Helleris skal det endnu hænde sig, at man om Natten ser en hvidklædt Kvindeskikkelse vandre hvileløs frem og tilbage paa Stedet, hvor den gamle Gaard engang har ligget.

Paa Thyholm har der ogsaa været mindre Len, nemlig Smerupgaard og Hindsels. Den sidste ligger ganske dejligt omgivet af en pragtfuld Have. Det var herfra, at Biskop Glob drog til den uhyggelige Messe i Hvidbjerg Kirke. At der engang har været Skove paa Thyholm, fremgaar af de gamle Pantebreve, i hvilke det var forbudt at forhugge Skovene, der hørte med til Gaardene.

Til Thyholm hører ogsaa den lille Ø Jegindø, hvis Natur iøvrigt ikke adskiller sig fra denne; Overfarten til Øen sker ad en Dæmning med en Gennemsejling for Baade.

Thylands sydligste Sogn, Odby, er bakket og falder med ret stejle Skrænter ned mod Sunddraget. Ved den lille By Serup opdagedes for 200 Aar siden en Sundhedskilde, der snart fik et stort Ry paa sig. En af Kildegæsterne, Major Jens Krafts Hustru fra Raastrup, genvandt her sit Helbred, og i sin Glæde skænkede hun en Lysekrone til Odby Kirke. I den udtørrede Serup Sø er der ofte gjort Fund af Hjortetakker, der fortæller om Fortids Dyreliv paa Thyholm.

Sunddraget bestaar iøvrigt af gamle Strandvolde, og under

stærkt Højvande overskylles ofte større Dele af det lave Land.

Og saa er her ved Oddesund Vandringen gennem Thyland endt. Vandringen gennem det af de danske Landskaber, der tydeligst lader os ane det dæmpede Sus af Oldtids dunkle Stemmer over Nutids klare Virke. Det thylandske Landskabs faste og rene Linier glemmes aldrig af den, der først er blevet fortrolig med dets særprægede Natur, hvad enten det ses, naar Efteraarsstormen i buldrende Jag farer hen over det, eller naar Sommerdagens blaa Himmel med hvide drivende Skyer hvælver sig over det; det er altid vekslende og altid skønt.

Festpladsen ved Sjørring Volde.

Fra Hvidbjerg Plantage.

JONALS FOT.

FOLKESLAGENE NORD FOR LIMFJORDEN

Af THOMAS OLSEN LØKKEN

A er aa de gammel Slaw,
jow, jow, de we wi, nærenstij
dej Tittj goer wæk, der no er te
æ de mæ wos saa rent faabitj,
som smejlte Snej, wes we wi de — —
for A er aa de gammel Slaw.

No er Tien saa fuld aa Jaw.
Di pinner paa, aa rejjer runtj.
Di ragger nier aa bøger høwt,
for de ska wær saa faale suntj?
Aa aal di Ong ska uk te Fløwt — —
for no er Tien saa fuld aa Jaw.

A er aa de gammel Slaw.
A we æ nok, her er A føj.
Her haar A goen mi Lywsens Titj,
aa hves I trowr, dej Titj er øj,
saa trøst Jer, dej er snaat faabiitj — —
for A er aa de gammel Slaw.

DISSE tre Vers, der kan minde om en taalmodig Remse, har jeg hørt en gammel Mand sige næsten Ord til andet. Tanken giver Udtryk for Følelser fra en Tid, der nu gaar i Graven. Jeg bruger Versene her, i en Betragtning over Folkesind. For det gamle Vendelbosind har trange Kaar i den moderne Tid, der nu raser over Landsdelen. Der er mere i Behold af det gamle Sind paa Thyland, og mest i Hanherred. Men overalt er Fremskridtet kommet som en Bølge.

hvorunder Folkesindet dukker sig. Den gamle Mand føler med Rette, han hører en anden Tid til.

Men alligevel? Som man maa grave for at finde en tildækket Kilde, maa vi ogsaa grave os ned til det gamle Sind for at klare os, hvad Vendelboerne, Thyboerne og Hanherredboerne er for Mennesker.

Vendsyssel er en Ø. Det er en Kendsgerning for enhver Vendelbo, der har Samføling med sin Landsdel. Grænserne er Vesterhav, Østerhav, og mod Syd Limfjorden. Andre Grænser føler Vendelboen intet for. Vi er mod Sydvest landfast med Hanherred, men den Grænse var i gammel Tid vanskelig at passere. Der laa de store Moser Koldmosen, Ulvmosen og Sandmosen. Der laa Røgildhede og milebrede Kærstrækninger, der tit stod under Vand. Egnen var øde, uden Befolkning, og Samfærdslen ringe. Hanherred var et fremmed Sted paa Vejen op til Thyland og Mors, altsammen omfattende et fjernt Begreb, lægere borte end Landet hinsides Limfjorden, hvor vor Frænde Himmerboen holdt til. Derfor har vi Mundheldet om noget, der sidder galt, der er af Lave: Det sidder som baade i Thy og Mors!

Dog hører de tre Folk sammen. Det store Grænsevand, Limfjorden, har en Gang for alle skaaret dem bort fra det jyske Fastland. Morsingboerne plejer at høre med i Flokken af de nordligste danske Stammer. Vendelboerne trak en Gang Linien op mellem dem i det bitre Nederlagsdigt om Kampen paa Sct. Jørgensbjerg. Jeg maa hellere citere det mest kendte Vers straks, saa er vi over det:

Først saa løb de Morsingboer,
og saa de Forræddere af Thy.
Sidst stod de Vendelboer,
de vilde ikke fly — — —.

Jeg skal senere søge en Forklaring til Verset, som nu jeg opfatter det.

Vendsyssel er en Ø ved det yderste Danmark, og Vendelboens Karakter er derfor ingen Tilfældighed. Den er skabt af Stedet, det stærke Vejr, det barske Land, og Ensomheden. Vendelboens Følelse af Samhørighed med det øvrige Danmark er ikke stærk. Efter Tur har han leveret sin blodige

Vej gennem Klitten til Havet ved Uggerby Plantage.

Indsats i Rigets Historie. Han har mest kæmpet sammen med Danmark, som Rigets Herrer bød. Hvor villigt eller uvilligt kan her ikke gøres op. Men et har Vendelboen fremfor Danmarks øvrige Stammer, og den Dag i Dag lever det stærkt i hans Sind. Gang paa Gang har han kæmpet mod det øvrige Danmark for at væрге sin egen Frihed. Med eller mod, hvordan han kæmpede, det var saavidt ens. Det var altid Selvhævdelsen, det gjaldt. Wi Wendelboer! Der er Klang af Race, af tusindaars Kalden fra Far til Søn i disse brede, stærke Weer.

Det øvrige Land — eller det var snarere vor Nabo Himmerboen, der kendte os saa godt — skabte da Ordet: Norden for Lands Lov og Ret! Ved Limfjorden hørte Landets Lov op. Et gammelt Ord siger: Nord for Limfjorden trives hverken Karper eller Grever. Ordet lader ane særegne Vilkaar, baade fra Naturens og Menneskenes Side. Karpen er en meget fin Fisk, den gror ikke i ethvert Vand, og slet ikke hos os. Ligesaa med Greverne. De skulde have gode Vilkaar for at blive til noget. Paa de fede Øer og i det lune Østjylland bed de sig fast, der er de endnu. En Del forvildede sig herop til Vendsyssel, men det havde de liden Glæde af. Det

barske Land og det barske Folk tog ublidt mod Pragtblomsterne. Naar de skulde leve standsmæssigt, tog de for stor en Bid af den magre vendsysselske Kage. Vendelboerne gjorde Oprør, kastede Aaget af sig, brændte Gaardene over Grevernes Hoveder, og det hændte, en Greve mistede Hovedet med.

Af alt det voksede der i det øvrige Danmark mærkelige Forestillinger om Folkene nordenfjordsfra, i det fjerne Land, hvor man sjælden kom. Traf man dem, var det tydeligt at se, de havde anden Sæd og Skik. De gik deres egne Veje, og tit saa det ud, som gik de helst en Vej modsat alle andres. Selvhævdelsen udvikledes hos dem til Sygelighed, til national Fjendtlighed. Det øvrige Danmark trak i den Anledning ikke faa Gange Retfærdighedens Kjortel paa og kom i Flok og Følge for at tugte de genstridige Vendelboer. Det var godt for Danmark, Vendsyssel den Gang ikke var større end det er. Ellers var der blevet to Danmark'er.

Baade Vendelboens, Hanherredboens og Thyboens Karakter blev til under Devisen: Norden for Lands Lov og Ret! Den, der er dømt til Ensomhed, faar sin særegne Udvikling. Det er meget synligt, især for Vendelboernes Vedkommende. Udsynet over Vendsyssels flade Sletter og vigende Dale, over Heder og vidtstrakte Moser har givet Vendelboen Fantasi. Det, at Synet aldrig standser, men taber sig ud i fjerne Horisonter, har avlet et Hang til Fantasteri, der bunder dybt i hver Vendelboes Sind. Men stærkere end det har den haarde Kamp for Tilværelsen støbt ham. Jorden var oprindelig karrig. Klimaet koldt og blæsende. Alle Vilkaar var strenge. Mod alt det øvede Vendelboen sin Vilje, til han fik en Fasthed, der ikke gav op. Den hundredaarige, tusindaarige Kamp har sat dybe Spor i hans Sind. Thi sammen med Kampen mod Naturen havde vi den anden vanskelige Kamp mod Riget. Syd-fra — altid sydfra — strakte haarde og gridske Hænder sig bestandig mod Vendelboen for at tilegne sig hans faa Herligheder. Kongemagt, Adelsvælde, Bispevælde, hver har de til sin Tid søgt at lægge Hænderne paa Vendelboernes Nakker. Man føler den rasende, vilde Forbitrelse gennem de stærke Ord, der lød til Knud den Hellige, da han var i Vendsyssel for at kræve sin Tiende. Da Vendelboerne kæmpede mod ham og hans Folk, raabte de, mens de svang deres Vaaben i

En Eneboer i sin Jordhytte paa Krogskov Hede.

Kampen: Nu lønner vi dig Koen, Knud Konge! Nu lønner vi dig Oksen! Nu lønner vi dig Hesten! De Ting havde de maattet afstaa i deres Fattigdom for at betale Skatten. Penge var en ukendt Ting, især saa langt nordpaa, og i et fattigt Land. Endnu kan man bevæges ved at tænke paa den uhyre Bitterhed, der maa have fyldt deres Hjerter. Det er ikke vanskeligt at holde sit Had vedlige mod en kæmpende Mand. Men Kongen kæmpede til sidst ikke. Han flygtede som en jaget, til de vrede Mænd tog hans Liv.

Det var Vendelboerne, der i Provisorietiden, i 1886 levede Estrups Gendarmers det mægtige, lidt sørgmuntre Slag paa Brønderslev Marked. Jeg har skildret lidt deraf i min Bog om Bonden „Povl Dam“. Det var Vendelboerne, der i den nyere politiske Kamp fostrede et Parti, der fik Kælenavnet „Rebellerne“. Deraf groede det radikale Venstre. Her skal ikke gøres op, om disse politiske Oprørere havde Ret eller Uret, kom for tidligt eller for sent. Men Hændelsen er typisk. Den afdækker det stridbare i Vendelboens Karakter. Han er krænket og slaar løs uden at vente paa andre.

Og især venter han ikke paa sine Stammefrænder Nordenfjords. Saa fik han ogsaa Lov at vente længe. For Thyboen

er konservativ, saa det batter. Politisk har det gamle Højre der haft sin faste jyske Borg. I Hanherred holder man paa det bestaaende, er ikke bevidst konservativ. Vendelboens Sind er ogsaa konservativt, som alt Bondesind, men paa en anden Maade. Fantasteriet og Stridbarheden giver hans Sind Uroens Gave og Smerte.

Et Øland er noget for sig, men Limfjordsgrænsen var aldrig større, end den var til at komme over. Over det Skel har der Aarhundreder igennem staaet en Grænsespænding, en folkelig Gnidning, der ofte gav sig morsomme, og altid drastiske Udslag. Fra Soldatersamlivet i Grænsebyen Aalborg er der mange Træk, som lever i Folket her nordpaa. Enkelte kan vanskelig genfortælle, af den Type, der beretter om, hvordan den første Vendelbo opstod. Det er en arrig Himmerbo, der slynger til sin Vendelbosoldaterkammerat Ved du, hvordan den første Vendelbo blev til? Det skal jeg sige dig. Det var en Himmerbo, der skar en Græstørv, satte sig og gjorde sit Behov paa den. Han lod Græstørven sejle over Limfjorden, og af den Klat kom den første Vendelbo. Fra ham stammer alle de andre!

I hvas Foragt slynger Vendelboen tilbage: Ved du, hvorfor en Vendelbo altid vender sig og ser, naar han har gjort noget i en Grøft? Jo, han kigger efter, om det ogsaa er blevet en Himmerbo den her Gang!

Saa er det betalt, for Balancens Lov skal holdes i godt Samvær. Og Himmerbo og Vendelbo kan godt sammen, saa forskellige de er. Himmerboen er mundrap, snakkesalig. Oppe i Hanherred, hvor Limfjorden snævrer sig ind ved Aggersund, er Landet højt, med store Skraaninger ned til Fjorden, saa man let kan se over til hinanden. Paa Hanherredssiden staar en Dag et Par Bønder og taler sammen, og som alle Bønder har de den Egenskab, de kan kende en Mand en halv Mil borte, især hvis det er en fra deres eget Sogn. De faar Øje paa en Mand, der kommer gaaende helt ude i Horisonten, stirrer, glyner, da siger den ene: Hej, do Peter! Hvem er det Minnisk, der kommer? Den anden stirrer stærkere, men pludselig opdager han det, han er med og svarer roligt: Aa, det er ingen Minnisk, Jens. Det er en Himmerbo!

Man skal ikke smile ad Hanherredboen, thi for ham er Be-

En Fisker fra Klitmøller i Thy.

lømmelsen rigtig. Himmerboen er anderledes end han selv. Han taler anderledes, det er knapt, man forstaar ham. Han morer sig anderledes, laver sit Hus, sine Klæder, sin Mad paa en anden Maade. Er han et Minnisk? Nej, han er bare en Himmerbo.

Saaledes ser vi ikke paa Himmerboen, vor Nabo. Vi beundrer hans Sprogsans. Vi møder allerførst ham, naar vi skal sydpaa, ud i det fremmede. Han er et Menneske som vi andre, en gjæv Mand, men svært mundstærk. Vi foragter ham ikke for det, lytter bare, og forbavses, som Knebren gaar. I det bakkede Himmerland kan de lade Munden løbe, kun for Rytmens Skyld, for den sproglige Klang, Ordene rummer. Der har Skoledrengene Ordspil og Nidviser, der paa Maal er uforlignelige. Paa Legepladsen er der en Dreng, som hedder Poul. Han har været vigtig og skal skæres ned: Saa raaber man: Poul! Skied paa en Skowl! Han smied æ op te æ Fowl! Æ Fowl vill ett ha'et! Saa maat Poul sjel ta'et!

Man hører Ordklangene slaa imod hinanden som Klokkelyd, en Fryd for Øret, en Fryd for Folkets Sans for Rytmen i Sproget. Man kan høre Latteren gjalde over Skolepladsen, naar den Straale er leveret med det rigtige Smæld. Det er

ikke tilfældigt, vor store Sproggeni, Johs. V. Jensen, er fra Himmerland.

Men selvfølgelig, Vendelboen tier ikke altid til Himmerboens kaade Ordspil. Sin Ironi over den mundrappe Himmerbo, der lader Munden løbe uden at kontrollere hvad han siger, udløser Vendelboen i det gamle Ordspil:

Do skrywwer
do lywwer
do depper din Pen i Aalborre Fywwer!

Dog tænker Vendelboen her i sin dulgte Selvironi lige saa meget paa sine egne, paa de af Stammefrænderne, der har været søndenovre, og lader Munden løbe om alt det, de har set, naar de kommer tilbage. Jeg har ogsaa hørt det anvendt om den, der rejser ud, og fra det fremmede sender Bud eller Brev. Paa den anden Side Fjorden, i Himmerland, sydpaa i det hele ligger for Vendelboen den store ukendte Verden. Naar den fantasifulde Vendelbo rejser ud, ved de, der blev hjemme, at Vendelboen paa sin Færd i det fremmede gribes af de ukendte Egenes Trolddom. Det klassiske Eksempel er Hans, der drog udenlands. Den, der blev hjemme, smiler lunt: Do haar deppe din Pen i Aalbaarre Fywwer, min Ven! Som dit Blækhus gaar over alle Grænser, fra Hav til Hav, saadan ligger din Beretning udenfor det, man kan stole paa.

Men den, der har sprængt Grænserne paa Vejen ud giver ikke op for saa lidt: Haar do sit Aalbaarre fraa Søjen, din Kaael? gir han overlegent tilbage. Saa maa Hjemmefødingen dukke sig. Alle Vendelboer har været i Aalborg. Men kun den, der rejser ud i Verden, oplever at se Aalborg sydfra, naar han atter søger Hjemlandet.

Over det samme Tema er der et andet gammelt Ordspil. Der siges, Vendelboerne bliver sorterede to Gange om Aaret, og Skidtet sendt sønden over til Himmerland. Vi hører let, den Tale stammer fra Hjemmевendelboen. Men naar en Vendelbo, der er draget sønden over, faar den stukket i Næsen af tjenstvillige Folk, svarer han selvbevidst. Jo, det passer. Men der springer altid nogle gode Kerner over Kanten af Soldet. Det ved enhver, der har været med til at rense med et Sold. Saa siger han ikke mere, men man er øjeblikkelig

klar over, hvad for en Slags Kerner han selv mener sig at høre til.

Det muntre, og sommetider bidske Spil mellem Himmerboer og Vendelboer rummer et Utal af Anekdoter. En Vendelbo og en Himmerbo mundhugges. Sindet tager Himmerboen, der som Type er langt mere hidsig af Temperament. Munden gaar paa ham som en Kværn, uden han dog føler dermed at lamme Vendelboen. Han knytter Næverne og gaar truende frem: Skal vi slaas! Skal vi slaas! Vendelboen retter sig, overlegent, køligt storsnudet, som han godt kan. Han standser Himmerboens Ordskvalder og siger med haard Ironi. Nej. Slaas det vel A entj! Entj med dæ! Men skal vi skæjes?

Et muntert Spil af Anerkendelse kan vise sig en sjælden Gang. Jeg holdt Foredrag ovre i Himmerland — om Vendelboerne — efter stærk Opfordring, for jeg var ikke saa glad ved det —. Efter Mødet kom en Himmerbo og sagde: Ja, I Vendelboer er jo noen Karle! I har et og andet, som nok var værd at faa Fingre i. Det kan ikke nægtes, I har de pæneste Piger — ja, det har I. Men saa har vi sgu de pæneste Smaagrise. Ja, det har vi!

Jeg lo — og morede mig over den Mandejevning, Stammerne imellem. Og pludselig er vi ved det interessanteste, det, der klargør Styrken og Sandheden af den Slags Træk, Folket selv har fortalt. Al Kultur, ogsaa den Kultur, at avle gode Dyr, er sydfra kommet til Vendsyssel. Derfor har de haft gode Smaagrise i Himmerland for halvtreds Aar eller længere siden, da Ordspillet blev til, mens vi havde noget Smaakrav i Vendsyssel. Ordspillet bunder i en Virkelighed. For Grisenes Vedkommende er det nu rettet, men stadig har vi de pæneste Piger.

Limfjorden er det store Skel, en Vendelbo drager over, naar han skal sydpaa, — naar han skal ud i Verden. En Vendelboskomager kom som Soldat til Randers. Det var en herlig By, der syntes han godt om at være. En Dag siger han til sin Kammerat: Hae A endda hat met Wærktøw her, saa hae A aldri rest tebag te Danmark mier! Landet der mod Syd var et fremmed Land, men et Land med Mælk og Honning, hvor der var bedre at bo, end han havde tænkt sig.

Pinkrogen i Nørheden af Flyvbjerg Bakke.

Vendelboens Stridbarhed, Stejlhed, har gjort ham kendt over Landet. Et Par Træk maa jeg nævne. En ung Lærer kommer agende ind i sit Sogn, han har faaet Kald, og nu skal han tage det i Besiddelse. En ung Bonde staar, med Ryggen mod sin Gavl, og ser ud over Vejen, da Læreren kommer forbi. Den unge Gaardmand ser Læreren an, som han troner højt oppe paa Flyttelæsset. Hans Dom er fældet straks. Han siger med det samme til en Mand, der staar hos ham: Den Lærer ser ud til at ville raade her i Sognet. Men det skal han ikke komme til! Og saa vist fik den unge Vendelbogaardmand Ret, men han holdt Ord. De var begge unge Mænd. De var begge Fremskridtsfolk og af samme politiske Anskuelse. Men ingenting hjalp, der var Blod imellem dem straks, for de vilde begge raade. Sognet delte sig i to Dele for deres Skyld. Det er et ægte Vendelbotræk, modsat Vestjylland, hvor man er saa skrækkeligt enige. Striden gaar mellem de to Mænd endnu, selv om de begge er flyttede til hver sin Ende af Landet. Naar jeg besøger dem, og vi taler om Ungdoms Dage, blusser det op i dem. Thi Striden sidder i deres Blod. Den flytter med — stædigt, som Nissen i gammel Tid.

Et Sted oppe i Vendsyssel ligger en mægtig Bakke, Norges

Stranding ved Tørby.

Bakke kaldes den, svært høj i det flade Vendsyssel. Over Bakken gaar en offentlig Vej med megen Færdsel. Hver Vinter kører Vognene fast, naar der er Tø, eller Hestene styrter, og de kører løbsk, naar der er Frost og Is. Hvorfor bliver Norges Bakke med de stejle Skrænter ikke reguleret? Fordi tre Sognes Skel gaar langs over Bakken, tværs over Vejen. Og at tre Sognes Raad, der styres af Vendelboer, skulde kunne enes om at gøre et Stykke Vej istand — det er utænkeligt.

I et Sogn kom Religionen til at pløje Gemytterne dybt og stærkt. Det var Grundtviganismen og den nyere, og derfor heftigere, Missionsbevægelse, der delte de stride Strømme. Der kom en bitter Kamp i Gang om det spændende Spørgsmaal: Er det Synd at kærne Smør om Søndagen? De var alle Leverandører til det samme Mejeri. Der blev stridt bravt og længe med Mund og Pen. Der var ikke Tale om at bøje sig. Saa maatte de, der vilde have Lørdagsmælken fritaget fra Piskeuren i Centrifugen om Søndagen, skille sig ud fra de andre Syndere. De byggede et nyt Mejeri ved Siden af det gamle. Nu ligger de to Mejerier smukt sammen med Gavlene ud mod Landevejen. Men det var ikke nok. Missionsfolkene kaldte

demonstrativt det ny Mejeri for „Søndagshvile“. Navnet blev sat med mægtige Bogstaver tværs over hele Gavlen ud mod Vejen. Saa var der bekendt Kulør. Kampen var ført til den sidste bitre Ende.

En Gang havde jeg et Arbejde for ude i Vestjylland. Ak, disse venlige og smidige Vestjyder, de kom langt lettere over saadan et vanskeligt Spørgsmaal. Der gik Mejeriet heller ikke om Søndagen, det var vedtaget enstemmigt. Saa lod man Mælken køre til Mejeriet Lørdag Aften, naar der var malket sidste Gang — til Mejeristen at slaas med Natten over til Søndag Morgen. Det var vedtaget paa en Generalforsamling, Mejeristen skulde være færdig Kl. 12 Lørdag Nat, for saa begyndte Søndagen. Det var ogsaa vedtaget, at kunde han ikke klare Arbejdet til den Tid, var han afskediget. Men uheldigvis var Mejeristen overordentlig dygtig, han fik Sølvmedaille hver Gang. De var sikre paa at faa en, der var ringere, det var straks to Øre mindre for Pundet af Smørret. Saa blev han hængende, fik sin Løn og alt det, endda han var afskediget. Han sad i Virkeligheden meget fast i Sædet. Jeg foreholdt et af Bestyrelsesmedlemmerne det tvetydige og lumske i Sagen. Han slap fra mig ved at sige: Jo, ser du, naar ingen vil tage Ansvar og sige til Mejeristen: nu skal du gaa! Og saa trøster vi os med, at gaar det galt for nogen i den Sag, er det vel Mejeristen, der først kommer for.

Der er en himmelvid Forskel paa den vestjyske Betragtning, og paa det Sind, der er givet Folkene nordenfjordsfra. De opfatter alle Religionen som noget dybt personligt, et Spørgsmaal om Æren, overfor Gud. Derfor ogsaa, især i Vendsyssel, det stærkt splittede i Folket, de mange Særmeninge, hver skal have sin Tro, lige saa naturligt som han selv er et Menneske, en Ener. Vi har Landsbyer med fem seks religiøse Samfund, der hvert har sit Forsamlingshus, Vendelboen har ikke den Sans for Humor, som Vestjyden har, derfor tager han saa tungt paa mange af Livets dunkle Spørgsmaal. Det samme gælder Hanherredbo og Thybo.

Hanherredboen har som udpræget Karaktertræk en stilfærdig Trofasthed overfor det, der har hans Hjerte. Johan Skjoldborg, der selv er fra Hannæs, fortæller mig en Aftenstund et Træk derfra saaledes:

Vinterstranding ved Klitmøller.

Paa vor Egn var der nogle Folk, der sluttede sig til Hernhuternes Lære. Der var især en Familie, som var stærkt grebet deraf, stille dejlige Mennesker var det. Jeg kendte dem som Dreng. For at samles med Meningsfæller skulde de helt ned til Christiansfeldt i Sønderjylland. Hvert Aar efter Høsten ordnede de sig til den lange Rejse. De havde Korn til Hestene og Brød til dem selv i Vognen til otte Dage, saalænge varede Turen ned. De kørte over Aalborg og videre sydpaa ad de milelange Veje, de havde ikke Fjedervogn, kun en stiv Vogn at age i. Der var ikke Raad til at tage ind paa Kroerne, men efterhaanden lærte de Folk at kende langs Vejene, som de kunde bo hos om Natten. Nu blev de ventet Aar efter Aar og taget godt imod, for „de var saa møj nuen skønne Folk“.

Ja — saa kørte da „de skønne Folk“ sydpaa. Bakke op og ned, gennem Rold Skov, hvor Røverne den Gang huserede. Gennem den hyggelige By Hobro ved Fjordens Bund. Over Strømmen Bro ved Randers, forbi Aarhus, sydpaa, sydpaa. De saa det jyske Land i Senhøstens vemodige Skær, et stort, stærkt Land, med vældige Banker og dybe Dale, med store aabne Sletter og sjældne Skove. Blæsten søgte at standse dem paa de ensomme Veje. Regnen piskede de to smaa Mennesker sammen til en graa Dynge paa den knirkende Vogn. De holdt

ud. Intet kunde standse dem. De havde det i deres Hjerter, som den gamle af Dage havde tændt. Det samme drev Kristoforus paa hans farlige Færd over Floden. Fremad, altid fremad. Der straalte et Lys forude. De ved ikke selv, at Lyset er det, der brænder i deres egne Hjerter.

Endelig er de to Mennesker i Christiansfeldt. I otte Dage lever de sammen med Vennerne, synger, gennemgaar de kristelige Sandheder, styrkes sammen med andre, der er stærkere, lever Troens Liv som et Bad, en Fornyelse til Sjælens inderste Fibre. Saa gaar det atter nordpaa. Mil efter Mil svinde bag dem. Østlandets Fjorde glider forbi en efter en. Aar og Broer og Bakker, Skove og Sletter, det hele staar som en Drøm, som et stort Syn for dem, den Aften de kører frem over Hannæs og finder deres Hjem et Steds mellem Vejle og Fjord — — —

Denne stærke Trofasthed ser jeg selv bekræftet af en Begebenhed af Tiden nu. Jeg tænker paa den landskendte Af-fære med Bratbjergmanden. Den værdige, næsten højtidelige Maade, hvorpaa Hanherreds Folk samledes om den Mand, der havde deres Hjerter, da Autoriteterne vilde stemple ham som Svindler, tjener til Efterfølgelse. De to Træk, jeg her har fortalt, ligger i samme Plan, trods det lange Aaremaal, der er imellem.

Thyboens Sind er en Kende lysere. Et sært Land er Thy, en Stribe mellem Hav og Fjord, frugtbart mod Fjorden, goldt mod Havet, med prægtige Landskaber, der har Klang i Historien, Sjørring, Ashøj og Vestervig, og i den ny Historie Agger og Hanstholm. Folket to sideløbende Lag af Storbønder og Smaafolk og Fiskere, fattige og rige Side om Side. Jeg ved næppe noget Sted, et Samfundsforhold af den Art har voldt mindre Gnidning. Konservatismen i thyboesk Dragt, godlidende, omsorgsfuld for det, der hører Sognet, Landsbyen og Gaardene til. Før Loven om Hjælpekassen kom, naaede den fri Fattigkasse i Thy en smukkere Udvikling end andetsteds i Landet. Taktfuldt og stilfærdigt anerkendtes det som Ret, den, der vilde arbejde, skulde sikres Føden. Det er Thyboens stærke Sans for økonomiske Værdier, der har lært ham Lovene for Samspillet mellem arbejdende Menne-

Redningsbaaden gores klar ved Klitmøller.

sker. Jeg gaar til Soldaterne, der altid siger Tingen ligeud. Hør her:

Nede paa Koldingegnen kommer jeg i Snak med en Mand i Toget. De er oppe nordfra, det kan jeg høre paa Sproget! siger han. Jo, det slumpedede sig, jeg blev Soldat i Aalborg!

Naa! Hvad fik De ud af den Rejse. Hvordan syntes De om Menneskene deroppe? spørger jeg.

Ja, det er det mærkelige, for der var mange Slags Folk! svarer han ivrig. Der var Himmerboerne. De var lette at blive kendt med, og der var en farlig Kæbe paa dem. Og der var Thyboerne. Det var store, tunge Karle — — og de havde altid Penge. Tænk sig, de havde altid Penge — — som Soldater. Og saa var der Vendelboerne. De var ikke saa lette at blive kendt med. Men var man først kendt — — det var Folk, man kunde stole paa. Det var Kammerater!

For Thyboernes Vedkommende: Først saa løb de Morsingboer, og saa dem fra Thy. Den stærke Sans for reelle Værdier, for Huse og Penge og Kræ, og hvad en Thybo kan have i det frugtbare Østland ned mod Fjorden — — den fik ham til at overveje, da de fire Stammer var samlede paa Sct. Jørgensbjerg for at tage den sidste haarde Dyst mod Kongens

Der bjærges Kul fra Stranden.

J. C. JENSEN FOT.

Folk for Friheden. Til Undskyldning tjener, Kongens Folk var kommet op over Odde-sund, Thy og Mors var i Fjendens Vold. Vendsyssel var frit endnu. Vendelboerne tog Kampen alene, dog vil jeg tro, Hanherredsfolkene var med? Vendelboens Stejlhed forbød at handle sig Fred til. Økonomiske Værdier har han liden Forstand paa, de er ikke for ham en Værdi i første Plan. Man sælger dog ikke det største for noget, som synes en ringere.

Men hør en Søndag Salmesangen i Thisted Kirke, den, der skygger over Stedet, hvor Thylands berømte Søn, J. P. Jacobsen hviler. Det er et Kor, et Brus af dybe Mandsstemmer, en Styrke i Sangen som en Genklang af den vældige Brænding, der tordner om Thylands stenede Kyst mod Havet. Thylands Havfisker render ud i et mægtigere og mere uroligt Hav end nogen anden dansk Fisker, selv Fjorden er saa bred, at mangen Fisker forliser ogsaa der. Mellem disse Kyster gaar Thyboen paa sin smalle Strimmel Land, tung og djærv, lyttende sig til Livets Realiteter, som Havet synger derom ind over hans Ø, Danmarks sydvestre Hjørne.

Tilbage til Vendelboen. Stejlheden i hans Karakter er hans Livs Plage. Men jævnsides med den ligger en anden Egen-

Arbejde med Redningsraket ved Lonstrup.

skab. Han er mild, øm, til Tider barnlig god. Thi Vendelboen er et Produkt af Blæsten, der altid gaar hen over hans stormpiskede Ø. Han er skabt af den isnende Nordost, af den kolde, friske Blæst fra det store Vesterhav, af den bidende Paaskeøsten, fra Rusland, eller hvor nu den kommer fra? Men en skønne Dag naar Solen svinger sig højt paa Himmelen, da kommer de milde Vinde fra Syd. Det er paa den Tid, da Engene grønnes langs Ry Aa, da Kabbelejen blomstrer, da Sommeren melder sin Ankomst med de første lune Nætter. Det er paa den Tid, de unge Vendelbopiger gaar ud ad de lyse Veje i Tusmørket, drømmende, med det lykkelige Smil, der er bedre end tusind Løfter. Saaledes kan Ømheden stige op af Vendelboens Sind som en Kilde, der vælder op af stenet Jord. Det nytter ikke at grave efter den. Man maa vente, til Tiden kommer, til Sindet er fuldt, da sprudler det lige foran en, friskt og dejligt, netop som en Kilde.

— — — Til Turisten af i Dag, der maaske læser dette, og vil gøre en Rejse til Landet nordenfjords for at tale med de Mennesker, jeg her har skrevet om. Fremskridtet er næppe noget Steds i Landet sat voldsommere ind end heroppe, maa-

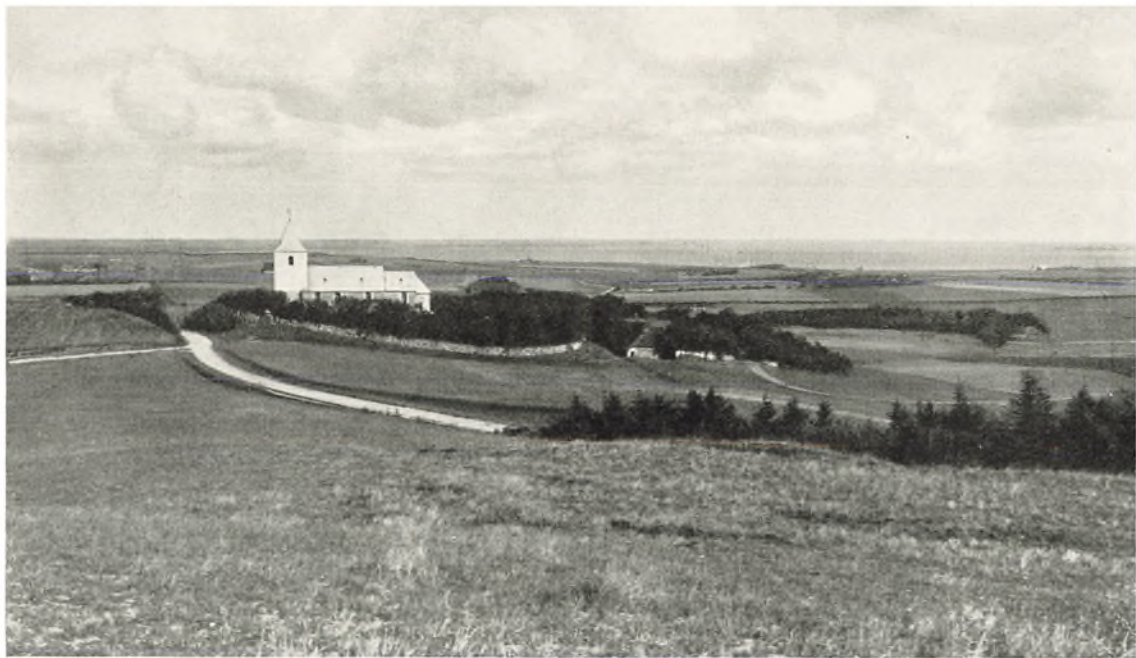
ske fordi vi trængte saa stærkt. Alligevel, lad mig slutte, hvor jeg begyndte:

A er aa de gammel Slaw — — —

Endnu er her meget tilbage af gammeldags Trohjertethed, Venlighed, Gæstfrihed. Det kan ikke altid komme en Turist tilgode, men dog ligger det i Luften over Landet nordenfjords, som en folkelig Værdi, som en Tone, naar der tales, spørges om Vej, eller hvad der falder for. Stridige og tunge Mennesker aabner sig netop allermest, naar de møder Venlighed. Det vil Læseren af disse Linier ogsaa erfare, hvis det lykkes ham at tø sig selv op paa Rejsen til Danmarks Nord. Landet nordenfor Limfjorden er Danmarks mest ejendommelige, vidt, aabent, med fjerne Horisonter, med en Himmel, der blaaner af et særligt Lys, som det laaner fra Havene om vor Ø. Som Landet er mærkeligt, er dets Mennesker. Det er en Oplevelse at lære dem at kende.

Der saas Fro i Vildmosen.

Helborg Kirke i Thy.

OLDTIDSMINDER I „THYTHÆ OG VÆNDLE SYSSEL“

Af Museumsinspektør HANS KJÆR

FOR at faa det rette Førsteindtryk af *Thy*, maa man komme dertil søværts, og bedst sydfra, over Oddesund. Alle rede ved Overfarten faar man da et Indtryk af, hvorledes Landets ejendommelige Natur og dets Mindesmærker fra svunden Tid smelter sammen til et Helhedsbillede, som man kun oplever faa andre Steder. Limfjorden, der lunefuldt snor sig ud og ind i Bugter, næsten aldrig i lige Linie over nogen større Strækning, er ved Sommertid det for Landskabet bestemmende, solblinkende Baand, der danner Rammen om det hele. Men allerede Thyholms Kystbrinker bærer Vidne om, at „Fjorden“ ikke altid er lige venlig; den kan være nærgaaende nok, om end ikke saa haard som Havet paa den vestre Side af Jyllands vejrhaarde Hjørne. Klinterne er delvis tilgroede og vidner, at der er Pavser mellem Angrebene. Men adskillige af de Høje, der ligger paa Brinkerne, viser med deres Beliggenhed nær det bratte Fald, at der ogsaa her er lidt Landetab. Trods Angreb fra Fjorden, der dog næppe har taget mange Høje bort, og Menneskehaand, der har været haardere, er der alligevel endnu nok til at give *det* første Indtryk af Thy som *Landet med de mange Høje*, der vil holde sig, ogsaa ved en nærmere Betragtning. De Tusinder af Gravhøje, som her er bevarede i større Tal end i nogen anden Del af Landet, er det mest fremtrædende i Landskabet i Thy. De beretter, at ogsaa Oldtidsfolket fandt Behag i dette Land, der vel for den fremmede, som første Gang kommer

Fig. 1. Høje paa Ydby-Tvølm Hele; set fra Nord. ca. 1914.

dertil, kan synes noget uvenligt, men som man i det lange Løb kommer til at holde af og tilgive, at det stundom virker lidt køligt. Der er vist faa Egne i Landet, hvor gammel Sæd og Tænkesæt er bedre hjemme end i Thy, og dette uden at Folkekarakteren har faaet den Stejlhed, som ikke er ubekendt for den, der færdes i Vendsyssel.

Allerede Oldtidsfolket fandt altsaa Behag i Landet. Maa-ske var det dog lidt mildere end nu om Dage. Nu er der næsten intet af gammel Skov at finde; for et Par Menneskealdre siden var Thy saa at sige skovbart, og selv de nye Plantninger fylder ikke alt for stærkt. Men ikke blot kendte Thy i Oldtiden *Egen*, men det var ogsaa, efter alt at dømme, et af de Steder, hvor *Linden* kunde løves. Dog, det ligger nu et Par Aartusinder tilbage. Snarest har Landet endda tidligere været rigere. Ved vor Tidsregnings Begyndelse laa alle rede saa at sige alle de Høje i Landet, som vi nu ser. Da havde Jorden i mindst et Par Aartusinder været lagt under Menneskehaand, og intet tyder paa, at det var en ringe eller fattig Befolkning, der byggede Landet, skabte sig Livsophold og siden lagde deres Døde i de Høje, som kroner Højderne. Nu tegner de for os Landets og Menneskenes Historie i de store Træk, og selv paa Thyholm, hvor den rige Jordbund har

ført til, at Højene for en stor Del har maattet vige, finder vi tydelige Tegn paa, at her har levet en Befolkning, der for tre Aartusinder siden viste Karaktertræk, som vi genfinder hos Nutids Thyboer, ikke mindst en Vedholden ved det gamle og overleverede, som det kun kan glæde at finde i saa udpræget Form som i det Gravfund, der for en Del Aar siden kom frem i en lille Høj ved Smerup paa Thyholm. Hvad der præger denne Grav, er just Omhu og Bevaring af ældre Tids Sædvane, som giver den sin ejendommelige Karakter.

Fig. 2. Grav fra yngre Bronzealder, med brændte Ben. F. i en lille Høj ved Smerup, Thyholm.

Paa det første Stræk fra Oddesund ser man nu fra Jernbane og Landevej ikke saa meget af Oldtidsminder. *Thyholm* har alle Dage været for godt et Agerland, og selv om der dog har været adskillige Høje, er det kun faa, der nu tegner sig synligt i Landskabet. Mindesmærkerne har maattet vige for Agerbruget, og kun hvis man gaar lidt til Siden for den alfare Vej, finder man endnu de lave Højninge, der som Tomter betegner Stederne, hvor Højene fordem laa. — Men naar man nærmer sig „Draget“, den smalle Grustange, der fører fra Thyholm til det egentlige Thyland, og retter Øjet mod Nordøst, ser man Højene i stor Tal kuple sig op over Landets

Fig. 3. Høje paa Ydby Hede. Ældre Billede.

Højdelinie, endnu synlige i Synsranden, skønt den plantede Skov er ved at gro stærkt op og dække et af de skønneste Indtryk af Oldtidsminder, som endnu kan vindes i vort Land. Det er vel værd at ofre lidt Tid paa et nærmere Besøg.

Forbi „Thinghøj“ og „Galgehøj“, som endnu i deres Navne bevarer Traditionen om, at her en Gang var Refs Herreds Tingsted, naar man frem til *Ydby*. Her ligger ved Siden af den romanske Kirke en hedensk Høj paa Kirkegaarden. Men for at naa de Høje, vi nys saa i Horisonten, drejes af lidt før selve Byen, mod Øst. Nu kaldes det mærkeligt nok *Ydby og Tvolm Hede*, skønt der egentlig ikke er nogen By af Navnet Tvolm; dette Navn er ældre end *Ydby*, og heri ligger sikkert gemt Traditionen om en ældre, nu væsentlig forsvunden Bebyggelse. Det er ikke noget helt sjældent, at Byer har flyttet sig; det gjorde de vistnok allerede i Oldtiden; men kun sjældent er det gamle Navn direkte bevaret for sig selv; oftere er Navnet flyttet sammen med Byen.

Endnu ligger en stor Del af Højene paa Heden frit synlige. Hjemstavnsfølelsen og Lysten til at bevare det for Stavnen ejendommelige førte for knap en Snes Aar siden Mænd af Thy til at ofre de ikke helt ringe Midler, som krævedes for at købe den vigtigste Del af Terrænet, for at det i al Fremtid kunde henligge aabent og fredet, et Fristed ogsaa for Vildtet, som ellers har svært ved at fjæle sig, og for de Planter, som den karrige Natur vilde taale. Den østre Del af Heden er som et hvælvet Skjold, der i det hele bærer ca. 50 Mindesmærker,

Fig. 4. Kort over Højene paa Tvoim Hele. Numrene betegner Mindesmærkenes Plads i den arkæologiske Beskrivelse. Det fredlyste Areal er indrammet.

deraf paa det fredlyste Stykke ca. 30. Der er store Høje derimellem, op til ca. 5 m. Dertil et Par Langhøje, ikke af de største, men dog ganske fremtrædende, og saa en Del ret lave Tuer. Der blev foretaget et Par Undersøgelser for at søge fastlagt, fra hvilken Tid Mindesmærkerne stammer. Det lykkedes ikke helt, men ældre spredte Efterretninger tyder paa, at de overvejende stammer fra Bronzealderen, et Mindretal fra Stenalderen; om en Langhøj, utvivlsomt Kortets Nr. 33, hedder det, at der i den sydvestre Side fandtes en meget stor „Gravkjelder“, omsat med store Sten, og Fugerne mellem dem var „udspekkt med stærkt Ler. Der fandtes Beenruden af

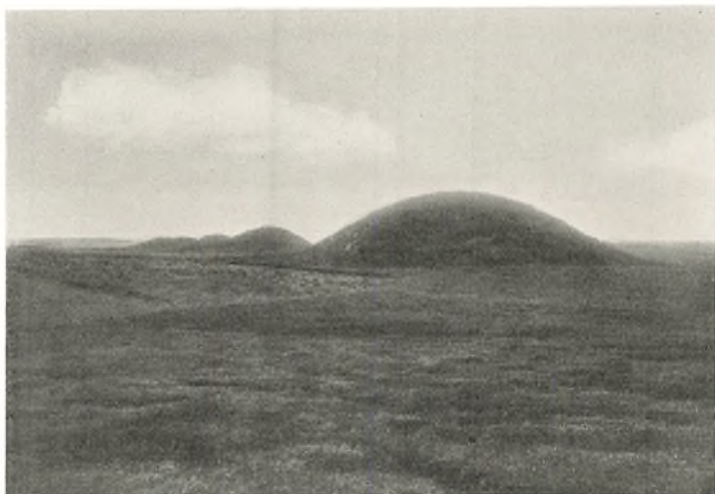

Fig. 5. Høje fra det fredlyste Areal paa Tvølm Hede.

en Mandsperson, liggende i naturlig Orden. Det syntes ikke, at han havde været af udmærket Højde, men af Benbygningen at dømme havde han været meget før og sværlemmet, ja Hovedet selv var af udmærket Størrelse, og baade efter Pandeskallens Tykkelse og Tændernes Fasthed at dømme var han blevet Dødens Bytte i hans stærkeste Aar“. Oldsager fandtes ikke. Snarest hidrørte denne stensatte Grav fra Stenalderens Slutning eller den tidlige Bronzealder. I en anden Langhøj, Nr. 45, staar endnu et anseligt Stenkammer, dækket med en stor, flad Sten. Efter sin hele Karakter tilhører det snarest Bronzealderen, men Oldsager vides heller ikke her at være fremkomne. Derimod er der i flere af Højene Tid efter anden fundet Urnegrave.

For en stor Del er Højene dannede af Muldjord, et Træk, som i øvrigt ogsaa nærmest viser i Retning af, at de hovedsagelig tilhører Bronzealderen. Da Fredlysningen af Arealet fandt Sted, var kun en enkelt Ager dyrket, og det med kummerligt Resultat; meget vel forstaaeligt; der var ikke siden Oldtiden dannet tilstrækkelig Muld til, at Dyrkningen kunde lønne sig. Dette har selvfølgelig været en i høj Grad medvirkende Aarsag til, at smaa og store Høje har faaet Lov til at blive liggende.

Fig. 6. Udsigt fra Tvolm Hede ned over »Kongens Gade» med Skibsted Fjord og Boddum.

Maaske var det overhovedet ikke Agerbrugere, der rejste Højene paa Tvolm Hede. I hvert Fald tyder visse Stednavne i Nærheden paa, at der i gammel Tid ogsaa har været drevet anden Virksomhed, som gav Mennesker Brødet. „Skipperdalen“ er et Lokalnavn en Smule nordligere; tæt i Syd bærer Limfjordens Indvig Navn af Skibsted Fjord; dette lader ane, at Sejlads ikke har været ukendt i Nærheden; Forholdene tillader ikke nutildags Besejling just lige ved, men den har ikke flyttet sig ret langt; kun et Par Kilometer, til Doverodde.

Vid er endnu Udsigten, mod Syd over Skibsted Fjord til Thyholm, i Nord mod det egentlige Thy; mest interessant er det dog ikke blot at lade Blikket vandre mod Øst, mod Boddum, men at lade Foden følge efter, ned ad Hulvejene i den kløftede Bakkerand, ned i Dalen. Et smalt Engstrøg skiller her Boddum fra Tvolm. „Brokjær“, Forlængelse af Dover Kile, kaldes det nu, men fordem var det et lavvandet Sund. Selv nu er det kun passabelt paa et enkelt Sted, lidt længere i Nord. Men i Oldtiden gik Færdselen til Boddum Næsten-Ø over „Kongens Gade“ helt ude ved Vandet. Navnet er skriftligt overleveret fra 1837 og er lokalt endnu ikke glemt. Lige før det laveste ligger 5 Smaahøje, og paa Boddumsiden 2. Gaar vi op gennem Boddumsidens Hulveje, føres vi atter til

Høje. Det hele er et ualmindelig karakteristisk Eksempel paa et Oldtids Overfartssted ved en vanskelig Passage, hvor Færdselen trængtes sammen.

Vel er adskillige af Højene anselige, ogsaa enkeltvis tagne. De naar dog ikke op til de ca. 6 m, som flere Høje i Nærheden i Nord, deraf én ualmindelig smuk bevaret ved Vejen fra Ydby gennem Dover Plantage til Boddum, og her kan ogsaa ses et sjældent Komplex af Lang- og Rundhøje, Daas'er, som de kaldes i Thylands Maal. Den store Høj ligger saa uberørt som desværre kun meget faa, uden selv den mindste Gravning i Toppen, bogstaveligt saaledes som den dannedes af Oldtidsfolket, kun gennem Aartusinder formet efter af Naturen selv. Nær ved, lidt fra Vejen, i Nord, ligger de 2 store Langhøje, i Vinkel mod hinanden; en desværre stærkt medtaget Rundhøj ligger i Vinkelen mellem dem, og nær ved endnu 1 Rundhøj, begge disse forlængst udgravede. Daas'erne er mægtige; selv om Tal ikke giver nogen ret Forestilling, bør det dog lige nævnes, at den vestlige Langhøj er 54 m l., den østre 63 m. Den vestre har nok oprindeligt været lige saa stor som dens østre Fælle; Vejvæsenet, der ogsaa i vore Dage er Mindesmærkernes farlige Fjende, faar Skyld for at have afgravet et større Stykke, og næppe med Urette. De store Vejanlæg i 19. Aarhundredes første Halvdel skaffede Oldnordisk Museum talrige Oldsager fra Thy, takket være gamle Amtmand Faye, men det gik unægteligt ud over Mindesmærkerne.

Langhøje er i Thy og Vendsyssel mere almindelige end i det øvrige Land. Sikkert gemmer de i deres Anlæg Minder om Stenalderens Langdysser, men de synes oftest dannede efterhaanden, idet nye Gravanlæg føjedes til de ældre, saaledes at Langhøjen kom til at dække et Antal Grave ved Siden af hinanden. I Midtpartiet af den vestre Høj fremdroges 1878 tre Grave fra Bronzealderen, en af dem aabenbart en *Mandsgrav* og forholdsvis rigt udstyret, med Sværd, Dolk og den mærkelige Stridsøkse, der kaldes Paalstav, en udpræget nordisk Oldsagstype. I hver af de to andre Grave var der kun en Dolk. Sandsynligvis var disse *Kvindegrave*, og det kan da være en yderligere Tiltrækning for dette Sted, at det giver en Forestilling om, at Kvindens sociale Stilling ikke var

Fig. 7. Fredlyst Høj ved Boddum-Vejen.

væsentlig forskellig fra Mandens, i hvert Fald med Hensyn til Dødsære.

Fra Ydby fører Landevejen videre mod Nord til det retvinklede Vejkryds lige øst for Hurup Stationsby, „Karens Minde“. Lidt før Krydset naas, passerer en ret dyb Vejgenemskæring. Dem er der saa mange af, men det mærkelige ved denne er, at Banken, som Vejen gennemskærer, er en Del af den i de senere Aar saa bekendte *Ginderup-boplads*; den har faaet Navn efter Ginderup By, som ligger ret langt derfra mod Øst, fordi denne By ejer Markerne, men det er vel i Virkeligheden det gamle Refs, Herredsbyen, hvis Forgænger ligger gemt i de lave Banker, som fra Landevejen strækker sig mod Øst, til hvor Landet begynder at sænke sig, forbi Stedet, hvor for ikke saa mange Aar siden „Slyngborg Mølle“ gav Pladsen et Særpræg. I alt er der 4 lave Banker, med Dale imellem; hver af dem gemmer en Husgruppe, men kun den østligste er hidtil undersøgt. Det gaar ikke saa rask at undersøge en saadan Plads, ogsaa fordi der stadig kommer nyt frem, som man maa søge at forstaa. Hele vort Kendskab til Oldtidens Huse ved Kristi Fødsels Tid er grundlagt paa denne Plads for blot en halv Snes Aar siden. Der tør vel her mindes om, at den almindelige Hustype har været et Langhus, med Menneskenes Opholdssted i den ene Ende, Kreaturenes i den anden, med en Skillevæg imellem. Længden har været temmelig anselig, 12—15 m, men Bredden kun ca. 4,5 m. De brede Banker er dannede af Husenes Græstørvægge og Lyngtage. Huset havde kun en kort „Levetid“, og naar et Hus blev opgivet, lagdes et nyt paa det nærmeste paa samme Plads. Heldigvis er det ofte sket, at et Hus er brændt — der var aabne Ildsteder og rigeligt af brændbart Materiale; Brandtomterne har givet de bedste Oplysninger og bl. a. givet Sikkerhed for, at Thyboen alt for 2 Aartusinder siden dyrkede *Byg* og *Havre*. Udelukkende fra dette Sted vides om Kulturplanter som Olieplanten *Dodder*, *Spergel* og, maaske den mærkeligste af dem alle, Farveplanten *Vaid*, der spillede en stor Rolle i Europa, indtil Søvejen til Indien blev fundet og bragte Indigo som en Konkurrent, der trods haarde Beskyttelseslove hurtigt sejrede over den lokale Plante. Der har sikkert været en Landsby i de første 2—3 Aarhundreder af

Fig. 8. Hustomt fra Ginderup. Stalden i Baggrunden. Foran Menneskeboligen med Arnested. Omtrent midtvejs t. v. ligger Døren indstyrtet, en »Vendredør« af Vildier. Forrest t. h. vistnok en Alkove, med nedstyrtet Sengested.

vor Tidsregning. Derefter er Landsbyen, af Grunde, som det foreløbigt er umuligt at sige noget om, flyttet til en anden Plads, der dog vistnok kun var et Par Hundrede Meter fra den gamle. Af denne nye By, fra Folkevandringstiden, er dog hidtil kun et enkelt, mindre Parti undersøgt. — Det bør sikkert paa dette Sted direkte siges, at den, som vil se noget ved Ginderupbopladsen, maa komme, naar Undersøgelserne er i Gang, oftest i sidste Halvdel af September. Naar Aarets Udgravning er sluttet, maa det hele atter jævnes, for at Stedet fortsat kan dyrkes.*)

Videre følger man Thistedvejen nordefter, passerer i nogen Afstand Heltborg Kirke og ser saa, til højre, „Lundehøj“ trone paa sin brede Banke, med en af Landets berømteste Jættestuer. Da den ligger lidt af Vejen, skal det oplyses, at den er lukket med en Gitterlaage, hvortil Nøglen faas i et Hus, som man passerer mellem Landevejen og Højen, lidt til venstre for Kørevejen, der fører op over Banken. Selv med Auto kan man i hvert Fald ved Sommertid køre helt op til

*) Fuldstændig Beskrivelse er under Udarbejdelse. Foreløbige Meddelelser i: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1928 og 1930.

Lundehøj, og om man vil, helt rundt om Højen. Den blev paa Sjette Frederiks Foranstaltning fredlyst, straks efter at Jættestuen var opdaget, 1837, og foruden selve Højen frededes et bredt „Fortov“ rundt om; man maatte ønske, at et lignende Fortov værnede de talrige Høje, som ved den tiltagende Jordgridskhed først nærløjes og derefter kun altfor ofte afpløjes om Foden, saa Mindesmærket i nogen Grad taber sin Karakter.

Men det var altsaa Lundehøj. I 1837 og mange Aar derefter fik man et urigtigt Indtryk af den store Jættestue, som omsluttes og dækkes af Højen, idet Kamret var blevet aabnet i den ene Ende. Først 1888 lukkedes paa Nationalmuseets Foranstaltning denne Aabning, og Gangen fremdroges, saa at man nu kommer ind ad samme Vej, ad hvilken Oldtidens Mennesker førte deres Døde ind. Stuen virker stærkt paa den besøgende, selv paa den, der i Aarenes Løb har besøgt den adskillige Gange; de svære Blokke, der danner Dækket, er spændte næsten over Evne, idet de delvis ikke hviler paa de store Sidesten, men paa et indskudt Skifte af mindre Sten, og disse er trukne frem over de nederste Sten, saaledes at Dækstenene synes at hvile i en meget farlig Position. I nogle Aar kom der ogsaa stadige Henvendelser om, at Besøg var farligt. En omhyggelig Gennemgang syntes dog at vise, at Stenene vel ligger farligt nok, men at de tilsyneladende er i saa god Balance, at et Besøg ikke frembyder større Fare, end der altid er ved den Art Bygværker. Derimod gav Stenene i Gangen efter for Jordtrykket, idet der ikke findes Dæksten og derfor savnes Modtryk. For et Par Aar siden blev de rettede op, og ogsaa Gangen vandt i Anselighed. — Lige for Indgangen ses den snævre Indgang til et Sidekammer, der dækkes af en enkelt, svær Sten. Saadanne Sidekamre findes nogle Steder, især i Nordjylland, og anses af nogle Forskere for Tegn paa, at Forbilledet for disse Kamre er modtaget fra eller dog via England. — Om Fund af Oldsager vides meget lidt; nogle Skeletdele, mulig en Stridsøkse af Sten, samt i Sidekamret nogle Lerskaar. Sikkert har det hele efter den sidste Gravlægning staaet tillukket, ogsaa gennem hele den Periode, som trods Forsøg paa anden Navnegivning fremdeles tør kaldes Bronzealderen. Man har kun kendt den mæg-

tige Høj, og Respekten for den har givet sig Udtryk i, at der i dens øvre Del blev anbragt et Par Grave med brændte Ben. Der vides i hvert Fald om en Urnegrav i den østre Del, over Gangen. Ved de brændte Ben fandtes som Dødsgave kun et Par smaa Bronzegenstande.

Men selv om „Lundehøj“ altsaa ikke har givet mange Detailoplysninger, er den sig selv nok.

Selvsagt maa den, der kommer til Thy, opsøge Vestervig og Graven for „Liden Kirsten og Prins Buris“. Men paa Vejen fra Hurup til Vestervig faar man i Tilgift et Indtryk af Thylands Rigdom paa Høje gennem det store Tal af ofte meget store Mindesmærker, som følger Vejen paa begge Sider, især i Syd. (Der er alene i Vestervig Sogn paavist over 300 Høje). Rækken afsluttes med 5—6 Høje i karakteristisk Beliggenhed lige syd for Byen, et bedre Vartegn end den grove Stenfigur paa Kirkemuren, der sædvanligt betegnes saaledes. Man bør fortsætte ad Vejen til Agger, bedst gennem Krik, der drømmer om svundne bedre Tider, eller fra Kirken lige vest paa, forbi St. Thøgers Kirkegaard med Rester af den mærkelige Kirke og (i Øst) en gammel, stensat Brønd; Højene langs denne Vej er hverken særlig mange eller store, men atter her findes, ved Mariesminde, Taabel, en af Thylands 2000 Aar gamle Bopladser, betegnet med 2 brede Forhøjninger af samme Art og fra samme Tidsalder som ved Ginderup. Fortsættes til Agger, naar man et Sted, hvor selve Oldtiden vidner om Landetab. Det er ikke helt sjældent, at der findes Oldsager i Strandkanten, og der vides ogsaa endnu om Høje, som Havet selv i den sidste Menneskealder har opslugt. Derimod giver et Besøg ved „Hjælpensbjerg“ i Gjettrup Sogn ikke saa stort Udbytte, selv om der til denne Banke med dens Helligkilde knytter sig Sagn om et Guldskeib, hvis Skatte først kan hæves, naar Danmark kommer i yderste Nød. Det meste af Banken er beplantet. Den, der vil vide nærmere om det i øvrigt ganske mærkelige Sagn, kan finde det i Thisted Aarbogen for 1930.

At gennemgaa hele den Mængde af Høje, der træder frem i Landskabet saa at sige overalt nordefter, vilde blive noget ensformigt. Det er kun et Mindretal, der er undersøgt, og hvorom der altsaa kunde være noget at berette. Der er saa

mange, at det endog er svært at fremhæve ét Landskab frem for andre. En særlig stor Gruppe kan man finde ved *Hassing*, hvor Højene umiddelbart gør Indtryk af at have samlet sig om et Midtpunkt, som nu er forsvundet. Overhovedet er *Hassing Herred* talmæssigt det rigeste, selv om netop her mange Høje kun tegner sig paa det arkæologiske Kort, der tager alting med. Fra *Hørdum* bør man tage vestpaa til *Sønderhaa* og kan med lidt Held i Heden i Vest foruden Højene finde Tegn, lave Jordvolde, eller „Voldinger“, som det er foreslaet at kalde de lave Kamme, der indrammer de fordem dyrkede Jordstykker. Rige Højgrupper findes ved *Hundborg*, ved *Dollerup* i *Sjørring* (mindre vel bevarede) og *Vester Vandet*,

Fig. 9a. Højgruppe ved V. Vandet 1878.

hvor dog det oprindelige Indtryk noget er forvasket ved Gravning omkring Højene. De allerfleste af de Høje, som tegner sig i Landskabet, er fredlyste, selv om det kan hænde, at de ikke endnu er naaet at blive forsynede med Mærkesten. Saa almindelig har Interessen for Fredlysningen været og er det den Dag i Dag, trods enkelte Eksempler paa Overgreb, at det har været økonomisk uoverkommeligt at følge med i Afmærkningen. Men selvfølgelig, Tid efter anden naas det vel. Ligeledes tør maaske indskydes den almindelige Bemærkning, at Mærkestenen nu aldrig mere sættes i Højens Top, men paa Siden, og efterhaanden vil de, som nu findes i Højtop, blive flyttede.

Men naar der afstaas fra at skildre Højenes Fordeling i det enkelte i Landskabet, er det paa Tide dog at berette lidt om, hvad de betyder. Der er, eller har været ca. 4500 Høje i det egentlige Thy (uden V. Han Herred), 16 Kvadratmil. De findes praktisk talt overalt, selv paa den tilsyneladende

arme, vandfattige „Kronens Hede“, dog er betydelige Strækninger i Vest uden Mindesmærker, eller det kan hænde, at Flyvesandet er vandret hen over Høje og nu atter frigivet dem, saa de ligger som mærkelige Vidner om gammelt Agerland, hvor siden Marehalmen herskede.

Thy er Landet med den stærke Tradition. Men selv her er den dog ikke stærk nok til at bringe os personligt nærmere til de Mennesker, om hvis Virke Højene vidner. Man kunde tænke sig, at en Tradition var bevaret gennem *Højenes Navne*. Der findes et betydeligt Antal; jeg har optalt 710, og der er nok flere. Men de allerfleste er saa aabenbart kun 1—2 Aarhundreder gamle, i det højeste. I Pontoppidans Danske Atlas, fra ca. 1770, findes af Navne, der endnu kendes kun faa: „Kong Hvirvils Høj i Hassing“, hvor Søkongen Fridlev den raske skal være højlagt, og Jisborg i Nors, hvor en Næssekonge skal være begravet, røber sig endda straks som ret nye. „Brushøj“ i Villerslev er næppe heller gammelt. De er vist ikke mange Tiaar ældre end den Tid, da de optegnedes. „Thinghøj“ og „Galgehøj“ ved Draget har vel bevaret deres Navne i lige saa lang Tid, efter at Thinget var flyttet bort; her er dog Navnet knyttet til Høje, der endnu er til; et stærkt Tegn paa sejt Tradition er det derimod, naar et Punkt paa Jegindø haardnakket kaldes Thingstedet, skønt der intet er tilbage af Mindesmærket, og det Birk, hvorom det minder, blev ophævet allerede 1688. Naar flere Høje bærer Navnet Korshøj, gemmes heri Mindet om Kors, der maaske for Aarhundreder siden har været rejst til Minde om voldsomme eller ulykkelige Begivenheder. Ogsaa Navn som „Klúnhøj“ er gammelt; det indeholder et nu ikke længere benyttet Ord for Klang, og i hvert Fald om én af disse Høje vides det, at den har baaret en forlængst borttaget Klokkestabel. Der findes „Storhøje“ og „Møgelhøje“, hvor Navnenes Forled betegner en yngre og en ældre Sprogbrug. Vel har da Højnavnene i Thy lidt af den samme Fasthed som andre Stednavne. Men der er kun enkelte, der kan tænkes at gaa tilbage til Middelalderen. Et saadant er „Kummelhøj“ (Hillerslev), hvori er bevaret det Ord kumbl, Minde, Mindesmærke, der er velkendt bl. a. fra Jelling Runestene. Maaske gælder det samme dog ogsaa „Thorshøj“; der findes 6 af det Navn, nogenlunde pas-

Fig. 9. Hellekiste fra Stenalderen. Jestrup, Sønderhau, Hassing Herred.

sende fordelte gennem Thy, og det er vel ikke utænkeligt, at Navnet dér kunde bevare et Minde, der virkelig gaar tilbage til hedensk Tid. Men her som ved „Thinghøj“ vil det jo være de særlige Minder, som har holdt Navnet i Hævd. Og selv om saa er, saa ligger der jo et Aartusinde eller mere mellem den Tid, da Højen fik dette Navn, og det Tidspunkt, da den rejstes. Der er intet Haab om, at den oprindelige „Ejers“ Navn noget Sted kan være bevaret. Der er ogsaa i Thy et uoverstigeligt Svælg mellem de Ætter, som byggede Højene, og vor Tid. Kun ad indirekte Vej kan vi naa til at vide noget om deres Tænkesæt, det vi helst vilde vide noget mere om, nu da vi ad saa mange Veje er naaet til Kundskab — om end stadig stærkt begrænset — om de materielle Forhold. Den Dag, da det første „skriftlige“ fra Bronzealderen, — det bliver vel en ægyptisk Skarabæ — kommer for Dagen, bliver alligevel en stor Glædesdag. Fra Stenalderen er der overhovedet næppe Mulighed selv for et saadant Fund.

Stenalderen er det Tidsrum, der svagest træder frem gennem Mindesmærkerne. Navnlig gælder dette den ældre Tid, Køkkenmøddingtiden; der findes overhovedet ingen Boplads af nogen Betydning. Noget bedre staar det for den

yngre, agerbrugende Tidsal-
 ders Vedkommende. Baade
 den gamle, østdanske Stenal-
 der, den, der byggede Dysser
 og Jættestuer og Hellekister,
 og den senere sydfra indkom-
 ne mellemeuropæiske Stenal-
 ders Kultur viser sig gennem
 Fund; den sidstnævnte Kul-
 tur viser sig jo kun, naar
 Høje udgraves, idet det uden-
 paa Højen ikke er muligt at
 se, fra hvilken Tidsalder den
 er. Af Dysser kendes i Thy
 24, Jættestuer i alt 4, Helle-
 kister vel en halv Snes. De
 ligger dels ved Østkysten, i
 spredt Orden, flest ved Aas i
 Skjoldborg, dels i en Stribe
 vest for Thisted, dels endelig

Fig. 10. Bronzealdersgrav, mandslang.
 Eitrup, Hurup Sogn.

helt i Øst. Kun faa er saa vel bevarede, at de giver et virke-
 ligt Indtryk. Nævnes maa dog (foruden Lundehøj) „Lang-
 kow“ og „Dødningeoavn“ i Thorsted. Der har forhen været
 adskilligt flere, bl. a. en mægtig Jættestue i Skjoldborg (Aas),
 men allerede for en Snes Aar siden var der kun Rester af
 denne, og nu har sagtens det nye Vejvæsensraseri borttaget
 ogsaa disse. En Jættestue i Raastrup, Hundborg Sogn, var
 længe beskyttet af Overtro (der jo med Hensyn til Gravfred
 bunder i en naturlig Sky for at borttage Mindesmærket), men
 er nu for længst borte, og savnes!

De allerfleste af Højene i Thy er fra Bronzealderen. En-
 kelte kan vise sig at være ældre; men i øvrigt kan Mindes-
 mærkerne alene næppe give det rette Billede. Stenalder
 Oldsager findes overalt (man kan eksempelvis faa dette bekræf-
 tet ved et Besøg hos Smedebrødrene i Grurup, der ikke blot
 fortsætter den fra Danske Atlas kendte Overlevering om, at
 Smedene i Bedsted var ypperlige Knivsmede, der kunde efter-
 gøre alt, hvad man viste dem, men ogsaa har dannet sig en
 fortræffelig og stærkt lokalt præget Samling af Stensager),

Fig. 11. Samme Grav som Fig. 10, aabnet.
Der ses Skeletdele, Bronzesværd m. m.

— eller for hele Thy's Vedkommende ved at besøge det lige saa fortræffeligt ordnede Museum i Thisted. Men heller ikke for Bronzealderen giver Højene det rette Billede.

At Hovedmængden af Højene i Thy er fra Bronzealderen, bestemmes allerede ved deres Beliggenhed paa Højderne. Ofte er de anselige, 3—4—5 m, sjælden mere, i Højde. Der er talt om ved 4000; det maa dog siges, at de fordum har særtegnet Landet mere end nu; mange er næsten jævned med Jorden. Det er allerede nævnt, at visse Strækninger er fattige paa

Høje, især i Vest. Derimod er det ikke helt sjældent at finde dem i Nærheden af Limfjorden, stundom saa lavt liggende, at de viser, at Landets Omrids ikke har forandret sig meget siden Oldtiden. De lavest liggende er kun 8' over Fjordens Vandspejl.

Om der tiltrængtes yderligere Bevis for, at Thy er et udpræget Bronzealderland, vindes det gennem de *Fund*, som i Løbet af ca. 150 Aar er fremkomne fra Højene. Fra ældre Bronzealder, den Tid, der ganske overvejende har bygget Højene, ca. 1500—800 f. Kr., er der kendt ca. 250 Fund, fra yngre Tid vel ca. 200. Selvsagt er det kun fra et Mindretal, at Fund er kendte.

Naar Landet er et saa udpræget Bronzealderland, rejser sig Spørgsmaalet, om det kan lade sig gøre at faa en Forestilling om, hvor mange Mennesker, der i Oldtiden boede i Thy. Kun i begrænset Omfang og meget usikkert lader det sig gøre at beregne dette, selv om det forudsættes, at der ikke har været ret mange flere Høje end de, der nu kendes.

De 4000 Høje repræsenterer da ca. 1000 Aar. Maaske

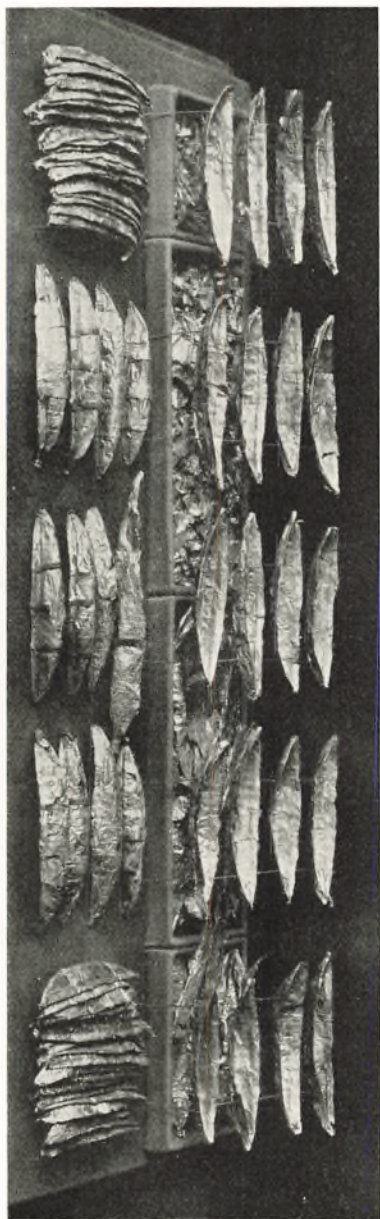

Fig. 12. Bronzealdersgrave i Høj ved Bølsted. Den forreste mandslang; bagest en Urnegrav. Begge med brændte Ben.

svarer de i alt til ca. 20—24000 Grave, idet der maa regnes med flere yngre Grave i hver Høj; men Tallet er meget usikkert; der kan være faa eller flere yngre Grave. Men regnes med det angivne Gennemsnitstal, der maaske kan være nogenlunde rigtigt, svarer det kun til et samtidigt levende Tal af ca. 1500 Mennesker! Og dette paa 16 Kvadratmil. Det vilde være en saa tynd Befolkning, at man, uanset om Tallet maaske kunde sættes noget op, vanskeligt kan tænke sig, at det svarer til hele Befolkningen. Det er fristende at tro, at det nærmest er en Art Overklasse, der fandt sit Hvilested i Højene.

Men hvorom alting er, den Befolkning, hvorom Højene giver os Oplysning, har i alle Maader vist de samme Karaktertræk, — saavidt man kan slutte fra det væsentlig materielle, som Høje og Oldsager viser, — som i det øvrige Land. Der er ikke fremdraget mange Sværd saa ypperlige som et, der ligger i Thylands Museum, fra Snedsted Sogn, blot for at anføre et eneste Eksempel. Vel er Gravudstyret ofte sparsomt, men Gravene overordentlig omhyggeligt dannede.

Endnu maa dog omtales det mærkeligste Bronzealdersminde fra Thy, Guldbaadene fra Nors, der fremdroges 1885.

Selv om Findestedet nu, atter ved Grusgravning, er stærkt ændret, kan det endnu være et Besøg værd, kun faa Alen fra en af „Thorshøjene“, (helt i Syd i Nors, vest for Vej-en). Selve Thorshøj ligger der endnu, fredlyst; for-dum var den Midtpunktet i en Gruppe paa et lille isoleret Højdedrag. For-uden Guldbaadene er der, 3—4 Alen fra Stedet, fundet en svær Guldarmring (Metalværdi 981 Kr.). Dette kunde dog nok tyde paa, at man ogsaa i Bronzealderen har set noget særligt i netop Thors-høj; det er ogsaa et vel-kendt Træk, at det Sted, der en Gang har faaet Hel-ligdomspræg, længe beva-rer dette, selv gennem Re-ligionsskifte, og dette kun-de da tale for, at der vir-kelig er „noget om“, at Thorshøj bærer sit Navn med Rette. — De gyldne Baade, ca. 100 i Tallet, er saa tydeligt en Gave til en Guddom, eller vel rettere, en Guddomsmagt af end-nu ikke personlig tænkt Skikkelse. De er af tyndt Guld — den samlede Me-talværdi er kun 480 Kr. —og Forklaringen er uden

Tvivel den, at en Mand i Havs- eller anden Nød har lovet at ofre 100 Guldskeibe og saa, da det kom til Løftets Opfyldelse, har gjort det i en Form, som nærmest er et Bedrag, som det Guderne i Tidernes Morgen straffede baade Heroer og Mennesker for, men som er begaaet i alle Tider. Der er en Historie om en Sømand og et Løfte om et Alterlys, der først, da Nøden stod paa, skulde være som Kirketaarnet, men i Opfyldelsen fik en adskilligt beskednere Karakter.

Til Thy hører i retslig Henseende ogsaa V. Hanherred; imidlertid er i Virkeligheden i arkæologisk Henseende de to Hanherreder noget for sig, forskellige baade fra Thy, som de skilles fra ved brede, lave og i Oldtiden delvis ubeboede Strækninger, og fra Vendsyssel, hvormed Ø. Hanherred landskabeligt hører sammen.

Vendsyssel har som bekendt forholdsvis sent faaet sin nuværende, sammenhængende Skikkelse; store Dele laa, da Indlandsisen var smeltet bort, dybt under det nuværende Niveau (ved Frederikshavn ca. 60 m, mod Sydvest stedse mindre, til Sænkningen ved Aggersund ikke længere er kendelig). Yderligere har Geologerne paavist en ny Sænkning og senere atter Hævning, der endda ligger forud for den sidste, der af de større og mindre Øer skabte Landet nogenlunde i dets nuværende Skikkelse, hvor Højdedragene altsaa er de gamle Øer, mens de brede Sletter, der er saa karakteristiske for Vendsyssel, er hævet Havbund. De senere Faser af denne meget sammensatte Udvikling ligger inden for den Tid, da Danmark modtog sin første Befolkning, i Fastlandstiden, ja saa sent, at ogsaa de Mennesker, som dannede Køkkenmøddingerne, allerede færdedes i Limfjordsegnene. Men de sparsomme Levn fra denne gamle Tid findes nu ofte inde i Landet, idet de ligger ved de gamle Øers Kyster. Vel sagtens paa Grund af Havets Nærhed synes Forholdene overhovedet ikke at have været gunstige for Datidens primitive Jægere og Fiskerfolk. Dog er der Tegn til, at Mennesker i en meget tidlig Tid strejfvist og enkeltvis har færdedes i disse Egne. Bopladser kendes vel ikke, men der er i Stranden udfor Rubjerg Knude fundet et af de faa Slagvaaben af *Rensdyrtak*, som regnes at være de ældste Tegn paa Menneskers Færden i Danmark, sikkert nedstyrtet fra Klinten ved Havets stadige

Nedbryden, og i et gammelt Lag i selve den faststaaende Klint er fundet et tildannet Flintstykke, nærmest en Od til Pil eller Spyd, men for øvrigt af en Form, der ikke ret kan tidfæstes.

Medens man altsaa kun finder sparsomme Levn fra de Tidsaldre, der ligger forud for den mere bofaste Befolknings Tid, forud for Landets Udnyttelse til hvad vi maa kalde det ældste Landbrug, har der efter Mindesmærkerne at dømme ved Agerbrugets Begyndelse, vel ca. 3000 Aar f. Kr., været en ret udbredt, men spredt Befolkning, hvis Stenkamre, Dysser og Jættestuer, er af østdansk Karakter. Samtidig med, at der kan vises betydelige sluttede Bebyggelsescentre, har eksempelvis hele Børglum Herred, altsaa den centrale Del af

Fig. 14. „Stenstuen“, Gerum Sogn.

Vendsyssel, været saa at sige ubeboet. Der findes i hvert Fald ingen Mindesmærker, skønt det gælder her som i Thy, at Stensager kan findes i de allerfleste Egne. Runddyssen, den ældste Type af Storstensmindesmærker, synes ikke at forekomme. Derimod er der et Antal Langdysser og Kamre af mere ubestemt Præg, samt nogle faa Jættestuer og nogle Hellekister, hvoraf dog lettelig adskilligt flere endnu kan være dækkede af Høje.

De to anseligste „megalitiske“ Mindesmærker ligger nær hinanden i Gerum Sogn ved Frederikshavn, hvor for øvrigt ogsaa selve Landskabet viser sig i typiske og ejendommelige Former. Gerum Sogn er i det hele et af de paa Oldtidsminder rigeste, med et Tal af ca. 250, hvoraf dog Flertallet er fra Oldtidens senere og sidste Afsnit. Langdyssen „Stenstuen“, nordligt for Kirken, maa med en Længde af 68 m og henimod 60 delvis store Randsten kaldes meget anselig, selv om

Fig. 15. Langhøj (eller Langdyssen) ved Torstendal.

kun ringe Dele af Kamrene er bevarede. Vest for Kirken ligger Jættestuen „Blakshøj“, fredlyst ligesom Langdyssen. Den hører med en Længde af 8 m til de anseligste og smukkeste i Landet. Som det ofte er Tilfældet med de jyske Jættestuer, er der ved Udgravningen (1882) kun fundet faa Oldsager: 3 Flintøkser, 1 Flintflække og nogle Skaar af de Lerkar, hvori de Dødes Rejsekost har været. En Hellekiste af østdansk Type er udgravet i Nærheden, men vistnok straks efter borttaget. Saaledes har alle de tre Storstensgrave, der i Tid følger efter hinanden og tilsammen dækker Tiden fra ca. 3000 til 1500 f. Kr., været til Stede nær hinanden, hvad der maa tyde paa i det mindste nogen Kontinuitet.

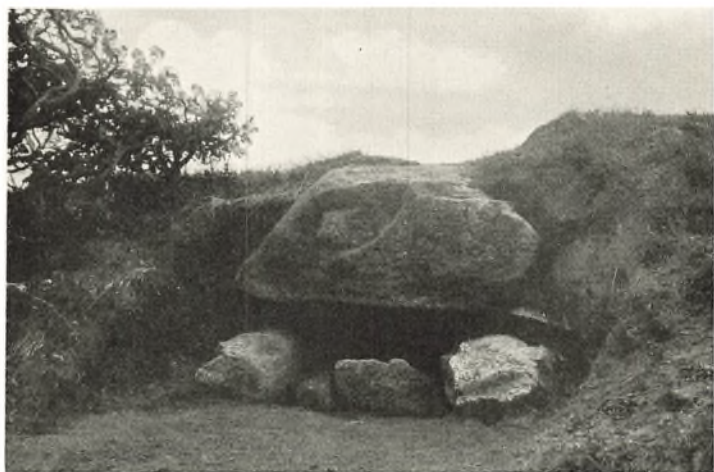

Fig. 16. Stenkammer i Langhøjen ved Torstendal.

Fig. 17. Kvindbjerg Høje. Hellevad Sogn.

Vil man nævne de mest seværdige Stenmindesmærker andensteds kan anføres en Langhøj ved *Torstendal* i Jerslev Sogn, lidt vest for Brøndens Kro, lige nord for Landevejen (Fig. 15—16). Kamret har været helt jorddækket. Skønt der kun vides at være fundet Skeletdele, er der næppe nogen Tvivl om, at det hører Stenalderen til, og det maa nærmest kaldes en Hellekiste, om end af noget irregulær Form. Derimod er et nærmest underjordisk Stenkammer, der ligger lidt nordøst for Brøndens Kro, fra en helt anden Tid, nemlig den ældre Jernalder, Aarhundrederne nærmest efter Kr. F. I Vendsyssel byggede man i den Tidsalder atter Gravkamre af store Sten. Yderligere kan der ved et Besøg ved *Torstendal* vindes noget helt andet at se, nemlig de Minder om den gamle, forsvundne Skov, der betegnes ved Ordet „Rodvæltter“, og som der senere skal siges et Par Ord om. Der ligger adskillige i Heden paa Skraaningen ned mod Pajhede.

En nu fritstaaende, dysse lignende Hellekiste er at se ved Landevejen fra Hjerring til Hirtshals. Den største og mærkeligste Stenalderskoloni har ligget ved Tornby i Vennebjerg Herred, nord for Hjerring. Bevaret er endnu et Stenkammer nord for Kirken, under N. Tornby, en Langdysse med 2 Kamre ssv. for Kirken, samt Rester af yderligere 3 Stengrave, og der vides at have været endnu flere. — Derimod

Fig. 18. Høj i Storskoven.

er hele den nordlige Del af Vendsyssel saa at sige blottet for Oldtidsminder. Der har ogsaa da været ringe Kaar for et primitivt Agerbrug, der dog hist og her spores forsøgt.

Her som i Thy er Hovedmængden af Oldtidsminderne fra Bronzealderen væsentlig Rundhøje, men med et ikke helt ringe Islet af Langhøje. I en vis Modsætning til Thy er det ikke saa stærkt ved Antal, at Højene gør sig gældende, mere enkeltvis ved fremtrædende Beliggenhed i Terrænet, som eksempelvis de prægtige „Degnehøje“ i Albæk, eller Højene i Storskoven, denne Skov, der trods sit klingende Navn og ret anselige Omfang ogsaa i sig selv er et Fortidsminde, nemlig som Resten af den virkelige Storskov i Vendsyssel, der var adskilligt større. Skønt Højene som Helhed ligger paa de gamle Øer, er det i det hele vanskeligere at finde virkelige Strøg med talrige prægende Mindesmærker end i Thy. Den gamle Fortidsskov spiller med ind som et fordelende Element. At der virkelig en Tid har været Skov af stort Omfang i det vindomsuste Vendsyssel — om jeg husker ret, siger Vendelboen, at der er højst 10 stille Dage i et Aar — fremgaar af, at der paa ikke faa Steder findes de forannævnte „Rodvælder“, der paa een Gang minder om Skoven og om dens Fald. Det er smaa, oftest aflange Forhøjninger, i Reglen med en Fordybning ved Siden af. De er fremkomne ved, at Vinden har væltet Træer, som har revet Roden op i Faldet. Man har taget Træet, men ladet Roden ligge, og det hele er groet efter. De kan f. Eks. findes i Allerup Bakker, hvor der i alt Fald for nogle Aar siden endnu var Hede, ved „Træholt“, sydøst for Dannerhøj; her vides det, at der var Skov ca. 1631, idet der da var en Retssag om Skovtyveri, som var foregaaet faa Hundrede Meter derfra; ved den ældste Matrikuls Udarbejdelse, ca. 1664 og 1688, kan det ses, at Skoven har været stærkt i Tilbagegang, delvis allerede borte; Svenskekrigen har sikkert været medvirkende ved et uforholdsmæssigt Forbrug, der aabnede Lysninger, hvor Vinden kunde virke. Lignende Tuer findes adskillige Steder, den største Gruppe, med langt over 100, ved „Elkjær“ paa Holtebjerg ved Agersted*). De uanselige Tuer er da Minder om en

*) Nærmere derom vil den interesserede kunne finde i Medd. fra den Naturhist. Foren., 1908 (Hans Kjær).

Tid, da Landet var adskilligt mere „loddent“ end nu. Men samtidig er det klart nok, at den store Skov i Vendsyssel i Almindelighed ikke er fra Oldtiden, men senere. Saaledes maa det ogsaa forklares, at der nu ligger saa mange Høje i Skov. Træerne er i en Tid, hvor Klimaet var ringere, eller Menneskene mindre virksomme, vandret ind over de forhen dyrkede Marker.

Der kan gøres prægtige Ture ind gennem Vendsyssel, helst dog lidt bort fra den allermest alfare Vej, og der kan ogsaa som Maal for saadanne Ture paapeges Steder, hvor Mindesmærkerne gør sig gældende. Man kunde nævne Try i Dronninglund Herred, hvor en Snes endnu bevarede Høje giver Indtryk af et magtfuldt Oldtidsbillede. Eller Partier ved Hellum, hvor særlig „Nokkebjerg“ med 2 Langhøje og en Rundhøj vel er værd at opsøge. Det mærkelige Billede af en Oldtidshøj paa kristen Kirkegaard kan ses i Serritslev og Bjergby; begge Steder bærer Højen den kristne Kirkes Klokketabel. En udmærket Skildring af et Landskabs Historie gennem Tiderne giver Niels Hedins Bog om *Hammer Bakker*, tillige et værdigt Monument om en ægte Vendelbo, men selve Landskabet er nu stærkt sløret af Træplantninger. Som Forholdet ligger, er en nærmere Anvisning til at finde Højene ikke let at give i Korthed, men ogsaa uforholden. Derimod skal der siges lidt om de Fortidsminder, som ikke eller kun i ringe Grad giver sig til Kende over Jordfladen.

En af de største Bopladser fra Jernalderen, med over 30,000 optagne Lerkarskaar, er undersøgt ved Vrensted, sydøst for Løkken. Det er dog nærmest en Affaldsplads. Derimod blev de første Tomter af Jernaldershuse, samt Grave fra samme Tid, den førromerske Jernalder, fundne ved *Kraghede*, Ø. Brønderslev S. Skønt det drejede sig om Brandtomter, var de dog ret fattige paa Enkeltheder. Paa Stedet er nu intet at se; men hvis Smeden i Kraghede endnu lever, vil det være ham en særlig Fornøjelse at paavise Stedet. Den første egentlige Husplads, med Levninger af adskillige Huse, der dog med den ringe Kundskab, vi paa den Tid havde om, hvordan Oldtidshuse skulde vise sig, ikke var ret forstaaelige, fremkom ved *Emb*, tæt ved Byen. Pladsen viser sig som en lav Forhøjning, af lignende Art som de ved Ginderup i Thy.

men mindre. Husene har næppe været helt af samme Art. Ved Kraghede har Væggene været lerklinede; paa Emb-Pladsen er man fristet til at antage, at der har været Trævægge, som det utvivlsomt har været Tilfældet paa en nyopdaget Plads paa et helt andet Sted i Jylland, nemlig ved Sdr. Bork, Sydvestjylland. Da der ved Ginderup som Regel har været Vægge af Græstørv, ser det altsaa ud til, at der har været anvendt ret afvekslende Hustyper.

Flere Steder i Vendsyssel (og Hanhd.) findes ejendommelige *Smaahøje*, der kun i meget begrænset Tal er paaviste andensteds i Landet. Mange er undersøgte ved Riis i Torslev Sogn; den største nu synlige Plads ligger ved Donbæk, nær Frederikshavn, en tredie er ved Hørby, tæt nord for Byen. Ved Donbæk ligger Højene, runde, aflange, stenomsatte eller kun en Stenkreds uden kendelig Jordforhøjning (ved Riis ogsaa tresidede), ned over en udyrket Skraaning, hvor ogsaa Plantevæksten i sin vildgroede Uregelmæssighed bidrager til at give Stedet dets meget ejendommelige Karakter. Et større Parti er fredlyst. Oftest, men ikke altid i Midten af Højen ligger et Baallag, stærkt gennemsat med Trækul, og i Laget kan findes Smaagenstande, der viser, at Gravene er fra 5.—8. Aarh. Disse Grave har, synes det i alt Fald hidtil, noget for vor egen Oldtid fremmedartet ved sig, og man har tænkt sig, at de maaske stammer fra en Koloni af indvandrede fremmede, Svenske eller Nordmænd. En lignende Plads er ved Højstrup i V. Han Herred; andre er fundne i en Skov ved Herregaarden Pederstrup paa Lolland og ved Hedeby; paa sidstnævnte Sted kan de staa i Forbindelse med den kortvarige Besættelse af svenske Høvdinger, som almindelig antages at have fundet Sted i Oldtidens sidste Aarhundreder, et Spørgsmaal, der som bekendt nu søges løst ved omfattende tyske Udgravninger. — Paa Fladen neden for Donbæk er for øvrigt fundet Grave fra en ældre Tid af Jernalderen, samt mærkelige Dobbelttrækker af Sten, der har været tydede som Dele (Kældere) af Huse, efter de senere vundne Erfaringer næppe med Rette. Stenene er dog sikkert nu optagne.

Smaahøje fra en ret sen Del af Jernalderen findes endnu paa et Sted, som ingen, der besøger Vendsyssel, bør undlade at se, mens det endnu er Tid, nemlig i Randen af *Store Vild-*

Fig. 18 a. Stenrække i Vildmosen ved Aaby Bjerg.

mose, der om føje Aar, naar Fræseren er naaet lidt længere frem, ikke vil være til at kende igen og i hvert Fald vil have tabt sin forhen saa ejendommelige Skønhed. Højningene findes navnlig, i spredt Beliggenhed, ved Afbyggergaarden Blaasiggaard, ved Ny Hammelse, men for Resten i ret

vid Omkreds enkeltvis, og kilometerlangt inden for Mosens Rand, hvor Tørven i Mosens senere Tid er groet hen over dem. En velbevaret (fredlyst) Høj af denne Art, forholdsvis lav og lille, men dog større end Donbækhøjene, omsat med en tæt Krans af ret store Sten, kan ses ved Vejen til Hjermelevgaards Enge. Den vestre Del af Vildmosen, under Birkelse, vil antagelig længst bevare sin gamle Karakter; ved Aaby Bjerg er nylig fundet en lang Række af store Sten, der strækker sig et godt Stykke ud i Mosen. Maaske er det en Vejkending over mod Sandels Bjerg; en bedre Forklaring maa i hvert Fald efterlyses. Hvorom alting er, saa viser de smaa, af Mosen dækkede Høje, at en stor Del af den ikke er mere end højst halvandet Aartusinde gammel, hvad ingen skulde tro, der en Gang fra Biersted Kirkebakke har set ud over den vældige Flåde.

Runestene er der faa af, som i Thy, det fra Oldtiden til vor Tid næsten ubrudt rene Bondeland. Selv om Vendsyssel senere har faaet en Del Storgaarde, tyder Mangelen af Mindestene dog paa, at her i Oldtidens Slutning ikke sad mange af de Ætter, som Runestenenene vidner om. Saaledes var jo ogsaa Vendsyssel langt hen i Tiden et udpræget frit Bondeland. Mærkeligt nok findes de bevarede Runestene i det ellers paa Mindesmærker fattige Hvetbo Herred i Sydvest. *Hunestenen* (i Vaabenhuset) er ret anelig, rejst af tre Sønner, Hove, Thorkel og Thorbjørn, efter deres Fader, Runulv den „raadspage“, d. v. s. vise. I *Jetsmark* staar en anden Sten (fundet 1855), sat af Hove (Høfi) efter Brødrene Thorkel og Ride (Hriði). Herved er i hvert Fald gemt nogle Navne paa Vendelboer, der næppe har været af de ringeste i deres Tid.

I øvrigt viser Oldsagerne fra Vendsyssel som i Thy, at de gamle Danske i den nordre Kant af Landet ikke har været ringere stillet end i det øvrige Land, og at de har haft samme Sans for at skaffe sig gode Sager, baade Vaabenudstyr og Ting til det daglige Livs Behov og Pryd, ogsaa fra Fremmedland og følgelig kostbare. Der er intet Indtryk af Isolation. Men vel kan man her endnu, bedre end i de fleste Egne, nu og da følge Kampen for at gøre sig Jorden underdanig. Det er ikke altid lykkedes straks at finde den Jord, som i det lange

Løb kunde give Brødet. Som Minder herom ligger adskillige Steder i Heden gamle, opgivne Agerfelter, oftest aflangt firsidede Jordstykker med lave Jordkamme imellem, de bedst bevarede ved Rødlandshede i Lerup, hvor et større Areal er fredet og unddraget Bepantning. Lignende findes paa Tolstrup Hede; her kaldes de „Stenstuerne“ og regnes for Minder fra Svenskekrigens Tid. Om de end her ikke længere er i helt god Stand, kan dog ogsaa her vindes et ejendommeligt

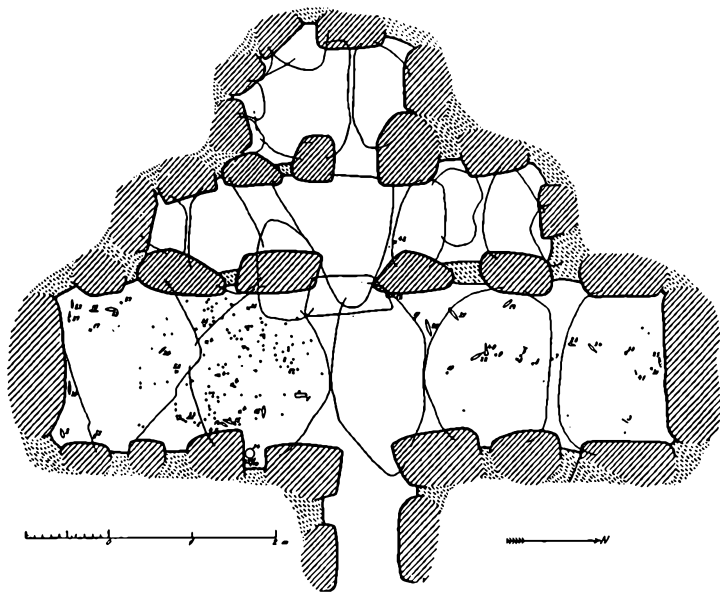

Fig. 19. Plan af den tredobbelte Jettestone i „Hvissehoj“ ved Alshøj.

Indtryk. Atter andre ligger i Nærheden, paa Asdal Hede, delvis endnu i Lyng.*)

Der er hidtil ikke talt ret meget om *Han-herrederne*, Landet mellem Thy og Vendsyssel; det er i mange Henseender et Land for sig selv, ikke mindst med Hensyn til Oldtidens Mindesmærker. Navnlig gør Stenalderen sig stærkere gældende. Maaske ikke saa meget ved det absolutte Tal af Mindesmærker, der nu kendes, 10 i V. Han, 25 i Ø. Han Hd., men oftere ved deres Anselighed eller særlige Ejendommelighed. Til en

*) Nærmere Redegørelse kan interesserede finde hos G. Hatt i „Acta Archæologica“. Bd. II.

vis Grad kan man vel sige, at Hanherrederne er et Annæks til Vendsyssel, hvortil der landskabeligt er jævn Overgang, medens Adskillelsen fra Thy er saa udpræget som mulig, ved de lave og for en stor Del i Oldtiden ubeboede Landstrækninger, der bl. a. præges af Vejlerne, fra Hjardemaal over Østerild til Tømmerby. Men det er dog noget for sig selv. Det mærkeligste Oldtidsminde er vist Jættestuen i „Hvissehøj“ ved Alsbjerg i Torslev Sogn, mod SV. fra Skovsgaard St., hen imod Limfjorden. Der er bygget tre Stuer tæt bag hinanden, indbyrdes forbundne, et Anlæg, hvortil der ikke findes Mage i Landet; den østligste og største Jættestue har dog kun bevaret en Del af den for disse Mindesmærker ejendommelige Gang. Anlægget er fredet siden 1882, men først undersøgt af Nationalmuseet 1915. Oldsager fandtes navnlig i den østre Stue, for neden Ravperler fra ca. 2000 f. Kr., da Anlægget antageligt er bygget, højere oppe Dolke fra Stenalderens Slutning, ca. 1500, samt en Dolk fra den ældste Metaltid. Benyttelsen har altsaa, hvad der sjælden er Tilfældet ved Jættestuerne, strakt sig helt ind i Metaltiden og sikkert uden Afbrydelse. Lang Tid senere er der helt foroven anbragt en Brændt-Bensgrav fra yngre Bronzealder.

Det bør anføres, at et Besøg, trods den anbragte Jernafstivning ikke er uden Fare.

To Jættestuer i Skræm Sogn er lettere at naa til, paa Gundestrup Jorder, nær ved Skræm St. Den ene er lille, men har et Sidekammer som det ved Lundehøj i Thy omtalte, umiddelbart op til Hovedkamret (Fig. 20). Ved Udgravning

Fig. 20. Jættestue ved Gundestrup.

i 1855 blev fundet nogle Flintsager, samt, mest i Sidekamret, Ravperler. Desværre mangler det meste af Jordhøjen.

Den anden er et interessant Anlæg. Det fremtræder nu som ét meget stort Kammer, men det er sikkert oprindeligt et Dobbeltanlæg, med Skillevæg i Midten og med Gang til hvert af Kamrene; umiddelbart op til den ene Stue ligger et lille Sidekammer, medens en kort Gang fører til et tilsvarende Sidekammer ved den nordøstre Stue (Plan Fig. 21). Des-

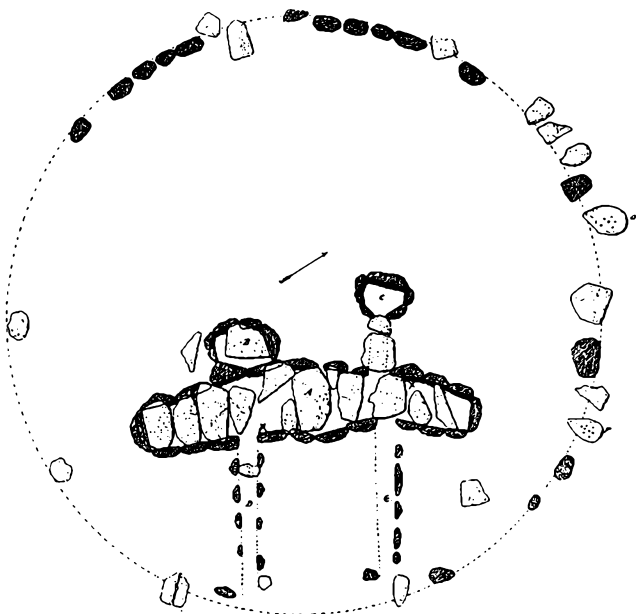

Fig. 21. Dobbelt Jettestue ved Gundestrup. Nogle Enkeltheder er neppe helt nøjagtige.

være vides der intet om Fund i dette storslaaede Anlæg. — Videre ligger ved Skræm en Langdysse 70 m l., med 3 Kamre; fremdeles en bedre bevaret Langdysse med Kamre, der undersøgte 1878 af Henry Petersen; foruden Skeletdele fremdroges en flad Flintøkse, Ravperler m. m. Der er Grund til at nævne dette, fordi der kun er faa Dyssekamre, hvorfra der kendes veloplyste Fund. — Naar hertil kommer 3 Høje i

samme Strøg, er det klart, at man her har en sjælden tæt Forening af Mindesmærker fra Oldtidens 2 Hovedafsnit.

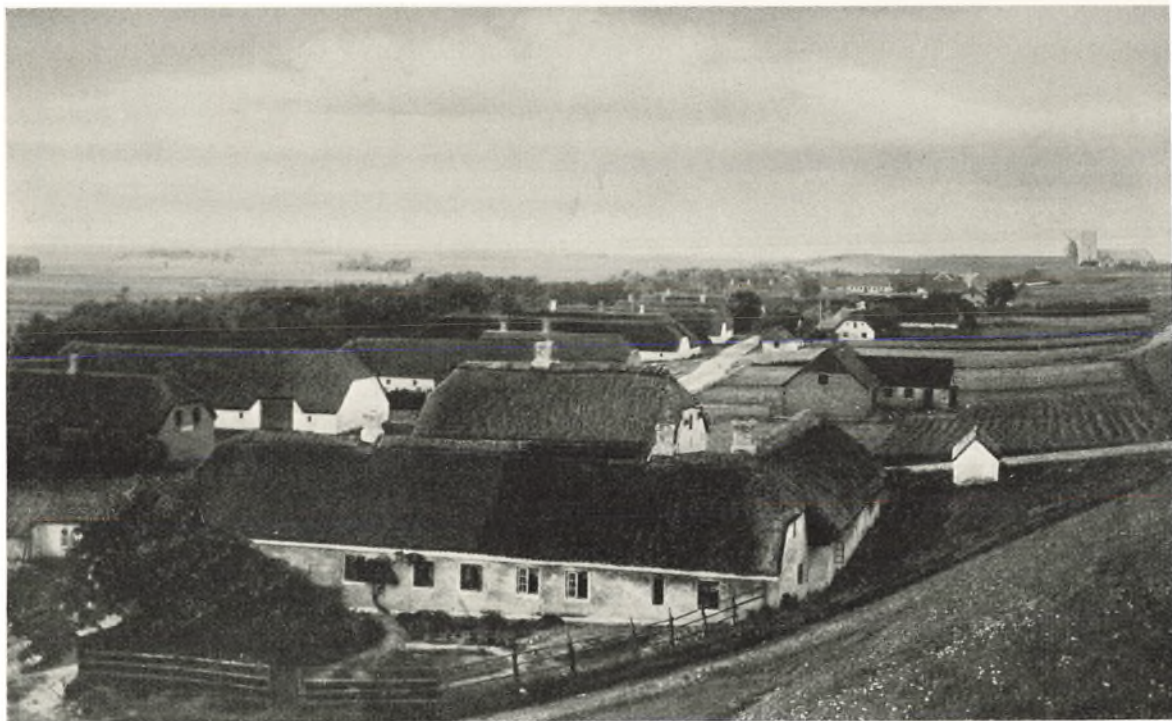
Overhovedet giver Mindesmærker og Fund et Indtryk af, at betydelige Dele af det Land i Hanherrederne, der nu er øde, i Oldtiden har budt bedre Kaar for Livsophold. Et nu saa øde Terræn som Strækningen ved Bulbjerg, Lild S., har ydet et stort Bopladsfund fra Sten- og Bronzealderen, for blot at anføre et enkelt betegnende Eksempel paa Vidnesbyrd i saa Henseende. Andre Dele har ganske vist rimeligvis ogsaa i Oldtiden været ubeboede. Dette gælder især det lave Terræn i Vest: Gøttrup, Klim, V. Thorup. Men saadanne selv for den illsomme Besøger kendelige Ejendommeligheder gør en Fart gennem Landet særlig tiltrækkende. Og den, der giver sig lidt bedre Tid, kan gøre Opdagelser.

Endnu et Punkt, der er Besøg værd, skal omtales til Slut. Kommer man fra Thy, ser man, straks naar det lave Land er passeret, lige ved Jernbane og Landevej, ved Højstrup en *Jernalders-gravplads* af en udenfor Bornholm saa at sige ukendt Art, nemlig med rejste indskriftsløse *Bavtasten*. De staar paa eller ved lave Tuer, hvoraf ca. 25 endnu er bevarede. Af Bavtasten, større og mindre, er der ca. 75 at se, og der har været mindst 50 til. Enkelte af Smaahøjene har, synes det haft Form af Skibssætninger. Nogle Tuer er undersøgte og har givet den Oplysning, at Pladsen tilhører Vikingetiden. Ogsaa her er der mulig Tale om en Fremmedkoloni. Men dette Spørgsmaal er endnu ikke endegyldigt løst.

Byen Agger. Agger Sogn i Refs Herred, Thy.

L. H. GRAM, THISTED, FOT.

Udsigt over Gjøttrup i Vester Hanherred.

GRAM, THISTED, FOT.

GAMMEL BYGGESKIK I VENDSYSSEL, HANHERREDERNE OG THY

Af H. ZANGENBERG

I det store Landomraade Nord for Limfjorden, hvor Sand og Klit i Vest og Nord fra gammel Tid grænsede op til store Hedeflader, Kær, Enge og Moser, som i Øst i Vendsyssel afløstes af det høje Bakkelands mægtige Skovstrækninger, vilde det være naturligt at vente, at de bevarede gamle Huse og Gaarde var af vekslende Udseende og Indretning, eller at der i hvert Fald var Forskel paa de østlige Skovegnes og de vestlige Egenes Byggeskik, men dette er ikke Tilfældet. Landets Naturforhold og det til Tider barske Vejrlig med Vestenstorme og Sandflugt, der har hindret Befolkningen i dens Opdyknings- og Bosættelsesbestræbelser, og endvidere Vesterhavet, som i Storm kunde bortrive store Landstrækninger, saa at Beboerne af Frygt for Havet atter og atter maatte flytte deres Bygninger østerpaa, hvorved de Bygninger, som tidligere laa Øst i Byerne, efterhaanden blev de vestligste, — og endelig tidligere Tidens Ødelæggelse af de omtalte store Skove, som i det 16.—17. Aarhundrede dækkede Vendsyssel Øst for en Linie fra Ulsted til Asdal og derfra til Elling, alle disse Forhold har naturligvis præget saavel Landskabet som Bebyggelsen og Bygningerne, men dog ikke i en saadan Grad, at der har været nogen Væsensforskel paa disse, hvad enten de har ligget i Thy, Vest- eller Østvendsyssel.

Der har dog i Vendsyssels gamle Skovegne, f. Eks. i Dronninglund, Sindal, Tolne, Aasted og andre Steder, indtil for faa Aar siden været bevaret prægtige Bygninger fra det 16. og 17. Aarhundrede, som vidner om, at Byggeskikken nok ikke

altid har været af saa beskeden Karakter, som den blev det efter det 18. Aarhundrede, da Skovene var blevet saa stærkt reducerede, at Bristen paa Tømmer ogsaa følte i det østlige Vendsyssel. Det synes dog, som om Bindingsværket i Østlandets Bygninger i Vendsyssel, og vistnok ogsaa i visse Egne af Thy, har været rigere forsynet med Tømmer end i de øvrige og vestlige Dele af Landskabet, hvor man fra gammel Tid har maattet spare paa det dyrebare Bygningstømmer, som i Vesterhavsegnene købtes i Stenbjerg og Klitmøller i Thy, samt Blokhuse og Løkken i Vendsyssel, hvortil Skipperne havde ført det fra Norge, ja enkelte Bjælkehuse, færdigtømrede i Norge, blev endog paa denne Maade ført til Vestkystens Handelspladser og opstillede der. I Limfjordsegnene købtes Tømmeret af Købmændene i Aalborg, og herfra eller fra Østerstrand (Hals) hentede Kjær Herreds Beboere i det 17. Aarh. alt det nødvendige Bygningstømmer. Endnu en meget væsentlig Leverandør af Bygningstømmer var — selve Vesterhavet, og en stor Part af de Stolper, Bjælker og Spær, Gulvbrædder og Taglægter, ja endog Beslagdele, som sidder i Vesteregnes Bygninger, er Strandings- og Vragtømmer, købt paa Auktion ved Strandingsstederne.

Trods den sparsomme Anvendelse af Tømmer i de fleste af Landsdelens Bygninger af Bindingsværk, har man dog bygget ret anelige Gaarde og Huse saavel i Thy som i Vendsyssel, og Landsbyer er tidligt opstaaede. Men Bebyggelsen har, vistnok for en stor Del paa Grund af Naturforholdene, formet sig forskelligt. Saaledes ligger Landsbyerne i Thy og Hanherrederne tættest i Østeregne langs Limfjorden, medens Vestkysten kun har et Mindretal af Landsbyer, Fiske- og Handelspladser fra gammel Tid, og desuden fandtes tidligere i Thy enkelte spredte Bebyggelser og enlige Gaarde. I Vendsyssel derimod, hvor Vestlandet tidligt har været skovløst, er dette blevet forholdsvis tæt bebygget, oprindeligt med samlede Landsbyer, medens Østlandet paa Grund af de tidligere udstrakte Skove har en yngre Bebyggelse med flere Enkeltgaarde, færre Kirker og store Sogne.

Selve Landsbyerne har haft en egen Karakter forinden Udskiftningen omkring 1800, og enkelte gamle Landsbyformer kan maaske endnu spores her og der, selv om forrige Aar-

Parallelgaard i Bratten. Elling Sogn i Horns Herred, Vendsyssel. H. ZANGENBERG FOT.

hundredes, og ikke mindst vor Tids stærke Ombygning og Udvidelser har ændret Landsbyernes Udseende i en meget væsentlig Grad.

Gaardene i de gamle Landsbyer havde kun sjældent helt sammenbyggede Længer; det kunde vel hænde, at en Gaard, som bestod af tre Længer: Stuehus, Lade og Fæhus, havde sammenbyggede Udhuslænger, men dette har utvivlsomt været det 18. Aarhundredes Værk. Gaardene har kunnet bestaa af et mindre eller større Antal Længer, fra een og op til 5 à 6 Længer, men den almindelige og virkelig typiske gamle Gaard for baade Thy og Vendsyssel har kun bestaaet af 2 Længer, lagt parallelt med hinanden med Gavlene i Øst og Vest, og med en uindhegnet Gaardsplads imellem Længerne. Husmandshusene har været enlængede, men den enlængede Hustype har dog ogsaa været anvendt til Gaarde, som f. Eks. har eksisteret i Horne Sogn i Vendsyssel i Slutningen af forrige Aarhundrede, og just der paa Egnen har haft en meget anselig Længde. Boelsstederne har for Størsteparten været vinkelbyggede og kaldtes et „*krumt Sted*“ i Thy, eller „*Krog-huse*“ i Vendsyssel. Enkelte Steder baade i Thy og i Vendsyssel har dog ogsaa den tolængede Gaards Længer kunnet

ligge i Vinkel for hinanden, som oftest ikke sammenbyggede, eller de har kunnet være anbragt i Forlængelse af hinanden, adskilte ved en lille Plads eller Gaard mellem Længegavlene, hvor Brøndvuppen kunde findes. Denne Anbringelse af den tolængede Gaards Stue- og Udhusbygning fandtes dog kun i visse Egne, f. Eks. i Thise og Vrensted Sogne, og var en Mellemting mellem den enlængede og den tolængede Parallelgaard. Nu er disse Gaardtyper ved at forsvinde, idet Tilbygning til de gamle Længer har gjort Parallelgaardene tre- eller firlængede, og kun i afsides Egne eller langs Kysten Nord for Frederikshavn til Aalbæk kan de findes endnu, som det ses af Billedet af Bratten i Elling Sogn, som viser et Par Gaarde i spredt Bebyggelse i den overmaade flade Egn, som findes i denne Kant af Landet.

Anderledes tager Gaardtypen sig ud, naar den findes i en Landsby, som f. Eks. i Gjøttrup i Vester Hanherred, hvor Gaardene er lagt langs en eneste Landsbygade, og saaledes, paa faa Undtagelser nær, vender Gavlene ud mod Gaden. Det parallelle i Gaardkarakteren understreges her yderligere ved Massevirkningen af de mange Tagrygge, den ene bag den anden i næsten ubrudt Rækkefølge. En anden Bykarakter, som før har været almindelig for Vestkystens Fiskerbyer, viser Billedet af Agger, hvor Bebyggelsen, der udgøres af lange enlængede Huse og to Parallelgaarde, virker spredt trods dette, at Bygningerne er anbragt langs en Vej i Øst—Vest gennem Byen. Den spredte Virkning fremkommer ved, at der paa begge Sider af Vejen er bygget flere Huse bag hinanden, og at der ikke er noget synligt Skel mellem Tofterne til Husene, som det ikke lønner sig at dyrke, da de for Størstparten er tilsandede.

Befolkningens Levevilkaar har naturligvis ogsaa haft en vis Virkning paa Landsdelens Byggeskik, og her, som i de vestjydske Hedeegne, har der været og findes endnu store uopdyrkede Arealer. Men visse Dele af disse blev henimod Midten af forrige Aarhundrede taget under Opdyrkning, og dette gav Anledning til en primitiv Bosættelse, især i den nordlige Del af Vendsyssel. Det var fattige Nybyggere, som slog sig ned i Sørig Mose ved den nu udtørrede Gaardbo Sø, og som her boede i Jordhuler eller i simple Tørvehytter, rejst

*Lyrehus i Søheden i Jerslev Sogn, TANDLÆGE FRIIS, HJØRRING, FOT.
Borglum Herred, Vendsyssel.*

oven paa Mosejorden. I Mosen fandtes bølgeformede Forhøjninger af en betydelig Længde, de saakaldte „Rimmer“, bestaaende af Sand og bevoksede med Lyng. De kunde hæve sig 3 til 4 Alen (1,9—2,5 m.) over „Dobberne“, som var Fordybninger mellem Rimmerne, og som bestod af god Tørvejord og var meget forskellige af Bredde. I Rimmernes Sider, som Regel den østre, gravede Nybyggerne sig ind, saa selve Rimmen kom til at danne Beboelsens tre Sider, medens den fjerde Side blev dannet af en svær Tørvevæg, hvori Indgangen blev anbragt tillige med nogle gamle Vinduesruder, der undertiden kunde være blyndfattede. Over Væggene blev rejst et simpelt Spærværk af Skovrafter, som tækkedes med Tørv eller Lyng, eller der blev lagt et fladt Loft over Hulen med større Rafter, hvorpaa anbragtes et godt Lag Lyngtørv, for som Tag at holde Regnvandet ude. Hulen blev delt ved en Tørvevæg i et Rum til Ildstedet „Stages“, og den egentlige Opholdsstue. I denne indrettedes en Kakkelovn, dannet af en gammel Jerngryde eller af Mursten, og et Stykke af Væggen ved Ildstedet blev muret af raa Sten. I Stuen bestod Gulvet og Sengstederne af Tørv, og Bordet af et Par løse Brædder.

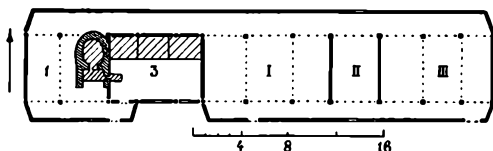
Lyregaard ved Skjerum, Horns Herred, Vendsyssel. TANDLÆGE FRIIS, HJØRRING, FOT.

Røgen maatte bane sig Vej ud gennem Døren eller maaske gennem en Lyre, et aabent Røghul i Taget.

Længe har Folk boet paa denne Maade, ja endog i det nuværende Aarhundrede skal der have været Huleboere i det sydøstlige Vendsyssel. Tørvehytterne var indrettede paa samme Maade og havde Ildsteder som i Jordhytterne. De ca. 5 m. lange og 3,75 m. brede Huse havde Vægge af flade Hede-tørv, og af samme Materiale var det skraa Tag, hvori fandtes Lyre i Rygningen. Lyren i Stedet for Skorstene har overalt været almindelig helt indtil Begyndelsen af det 19. Aarh., ja, det sidste Lyrehus i Jerslev Sogn i Søheden (se Billedet deraf) forsvandt ikke førend i 1909.

Ved Aarhundredskiftet 1900 fandtes ved Skjærum, ca. 12 km. Vest for Frederikshavn, endnu en gammel og primitiv Lyre-Gaard, en af Danmarks sidste (se Billedet). Bygningerne bestod af tre mindre Udhuse og et Beboelseshus „*Raalingen*“, en almindelig Betegnelse for Stuehuset saavel i Thy som i Vendsyssel (af Radelang — nævnt allerede 1268 — som betyder en lang Rad eller Række af Fag eller Rum). Alle Husene var opførte af Kampesten, som var samlede ved Rydning og Opdyrkning af Jorden, endog i en saadan Mængde,

at der kunde bygges et langt og solidt Dige som Læ for Norden- og Vestenstormen. Raalingens Overvægge mod Syd og Vest var dog senere blevet fornyede med almindeligt Murværk. Indvendigt bestod Beboelsen, saavidt vides, af kun 2 Rum, *Dagligstuen*, der opvarmedes ved en Bilæggerovn og derfor havde Loft, og et „*Frammers*“, hvori Maden tilberedtes paa det aabne Arneildsted. Herfra steg Røgen op gennem Rummet, der var aabent helt op under Taget, samledes maa-ske nogle Øjeblikke oppe under de sodede Tagflader, men forsvandt hurtigt ud gennem Lyren i Tagets Rygning. Den Slags Huse har der været flere af der paa Eggen, f. Eks. fandtes der endnu i 1913 et saadant med Kampestensvægge og med Gavlen indgravet i en Bakkekam. Det var ligeledes et Lyrehus og var indrettet til Frammers, Stegers og Stue. Imidlertid har det ikke alene været i afsides Egne, at saadanne primitive Huse har eksisteret i ældre Tider, idet „*Jordhuse*“ ogsaa har kunnet forekomme i Landsbyerne i det 17. Aarh., som f. Eks. i Nørre Sundby, her dog kun som Udhuse; men saavel i Biersted som i Øster-Halne, Nordvest for Nørre Sundby, fandtes Husmandshuse, der var „Gadehuse og Jordhytter“, og heri har der utvivlsomt været Beboelse endnu i det 17. Aarhundredes Slutning. Disse Jordhuse i Landsbyerne havde Vægge af Jordtørv, og i de samme Egne (f. Eks. i Nørre-Halne, Agstrup og Aaby) lukkedes desuden Tavlene mellem Væggens Stolper med Jord- eller Tørvediger, ja endog Skorstene kunde være opsatte af Skudtørv (Mosetørv) fra Vildmosen, og den kraftige Brug af Tørv som Byggeemne medførte da allerede i det 17. Aarhundrede Forbud mod at grave Tørv paa Grønjord.

Grundplan af en Gaard fra Manna i Thise Sogn, Borglum Herred, Vendsyssel.

(Maalt af R. Mejborg i 1895)

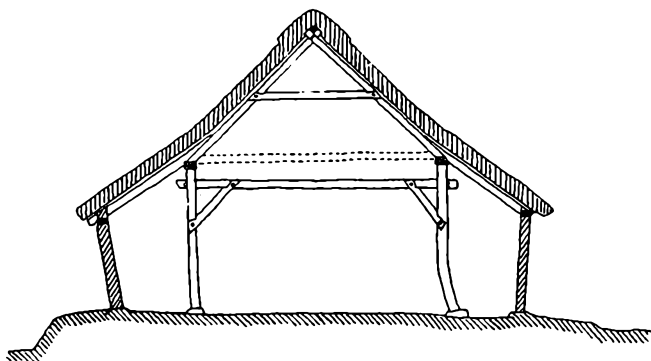
1) Frammers. 3) Dagligstue. I) Stald. II) Lo. III) Lade (Gulv).

Den simple Inddeling af Beboelsen i kun to Rum, som ovenfor er omtalt ved Lyregaarden i Skjærum, genfindes og-

saa i de ældre Bindingsværkshuse i saavel Thy som Vendsyssel, og disse Rum: Dagligstue og Frammerset, danner sikkert Beboelsens egentlige Kærne, hvorefter senere Tidens større og mere udvidede Beboelser i Landsdelen har udviklet sig, hvilke sidste forøvrigt er ret ensartede og findes saavel i Husmandshusene og Boelsstederne som i de større eller mindre Gaardes Raalinger. Planen af Gaarden fra Manna i Thise Sogn viser en saadan ældre og enkel Beboelse, og Bygningen er et udpræget „Udskuds“- eller „Højremshus“, en Konstruktionsform, som har været almindelig anvendt i hele Omraadet, og der findes næppe nogen Landsby, lige fra Thyholm over Thy og Mors, Hanherrederne og Vendsyssel, helt op til Skagen, som ikke endnu har et gammelt Udskudshus at opvise. Konstruktionen har sikkert sin Rod i Oldtiden og bestaar, som det ses af Planen af Gaarden fra Manna og Tværnittet af Huset i Agger, af to Rækker Stolper, som kaldes „Benene“, og som er opstillet inde i Huset fra Gavl til Gavl, ca. 1 til 1,25 m. fra de lave Ydervægge, og disse sidste er ved Gaarden fra Manna kun 0,70 m. høje paa Nordsiden (altsaa godt en Alen), og paa Sydsiden: 1,25 m. De indvendige Stolper, Benene, staar forneden paa Sten og bærer foroven en Rem „Højremmen“ („æ Hywrem“), et Tømmerstykke, som naar fra Gavl til Gavl og som bærer Taget. Indbyrdes holdes de to Stolperækker samlede ved Husets Bjælker, som er indtappe i Stolperne, og der kan somme Steder være 2 Bjælker, den ene oven paa Remmen „Ovenbjælken“, den anden tappe i Stolperne „Nedenbjælken“ (se Tværnittet af Aggerhuset).

Mellem Stolperne og Ydervæggene dannes et lavt og smalt Rum, det saakaldte „Udskud“, og dette findes overalt i de gamle Bygninger, saavel i Raalinger som i Udhusbygningerne; i disse sidste er de gennemgaaende langs begge Sider, medens Udskudet ved Raalingerne enten helt savnes paa den ene Side eller blot er borttaget paa Sydsiden uden for Stuerne, for at Vinduerne her kan blive større og komme til at sidde højere paa Væggene. Paa Mors har Udskudene ofte været ført rundt om Gavlene, men de har dog været borttaget ud for Dagligstuen som ved Gaarden i Manna. Udskudene er enten blevet lagt til Husenes enkelte Rum, eller de er ble-

vet indrettede som Smaakamre eller Alkover til Stuerne. Denne Byggemaade har været fortrinlig og meget gavnlig for hele denne nordligste Egn af vort Land, der stadig har haft Mangel paa Bygningstømmer. Ved Udskudsstruktionen opnaedes der nemlig dette, at det bærende Tømmer i Huset, —Højremstømmeret, Spær og Bjælker,—kom helt under Tag

Tværsnit gennem Gaden.

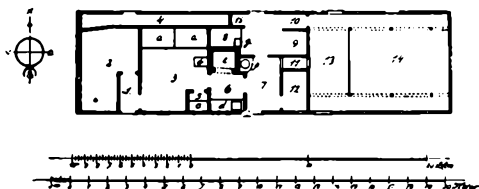

Tværsnit af et Hus i Agger, Refs Herred, Thy. (Mauit i 1922 af H. Zungenberg.)

og derved blev skaanet for det barske Vejrligs Paavirkning og Ødelæggelse, og hertil kom, at den stadige Røg, der fra Ildstedet steg op under Tagværket paa Vej til Lyren, konserverede Tagtømmeret, saa at det holdt sig friskt.

Indretningen af den enlængede Gaard i Manna er yderst simpel og ligetil. Bygningen ligger med Gavlene i Øst—Vest, og gennem den vestligste Dør kommer man ind i Frammerset (1) med det aabne Ildsted anbragt i en Skorsten, der dog kun naar til Bjælken, hvorefter Røgen trækker op gennem Lyren i Tagrygningen (Mønningen). Ved Ildstedet er Bagerovnen anbragt, og desuden kan der herfra fyres i Bilæggerovnen i Dagligstuen (3). Til denne Stue kommer man fra Frammerset, og i Stuen findes tre Alkovesenge langs Bagvæggen, og fra Ydervæggen falder Lyset ind i Stuen gennem to Vinduer. Dette er hele Beboelsen, og som det ses, gaar Ud-

skudet i eet med Frammerset. Gaardens Udhusrum ligger i Række Øst for Beboelsen og bestaar af en større Stald (I), en mindre Lo (II) med en Lem i Syd- og Nordvæg, og yderst mod Øst en Lade (III). Husets Rum gaar saa at sige ud i eet med hinanden, kun Dagligstuen er aflukket fra de andre Rum, og skal man fra Stuen ud i Udhusrummene, maa man enten ud i det Frie for gennem Dørene i Sydsidens Udskudsvægge at naa ud i Stalden eller Laden, eller ogsaa maa man passere Frammerset og hele Udskudet langs Husets Nordside, men dette kunde dog ogsaa anvendes til Tørverum, hvorved Passagen til Udhuset ganske vist spærredes, men til Gengæld skaffede Tørvene Lunhed om Alkoverne.

Hus fra Nørre Saltum, Huelbo Herred, Vendsyssel. Bakkehuset. (Maalt i 1925 inden Nedrivningen).

- 1) Gang. 2) Boskabskammer. 3) Dagligstue. 4) Tørverum. 5) Spisekammer. 6) Køkken.
 - 7) Bryggers. 8) Svinesti. 9) Kobaas. 10) Gang. 11) Kartoffelbænk.
 - 12) Faaresti. 13) Tærskelo. 14) Gulv (Lade). 15) Høns.
- a) Alkover. b) Bilægger. c og d) Borde. e) Aaben Skorsten. f) Grubekedel. g) Trug.

Paa det enlængede Hus fra Nørre Saltum med det lille Jordtilliggende paa 2 Tdr. Land er Beboelsen tilsyneladende mere indviklet, men ser man nøjere til, er der i Virkeligheden blot sket dette, at der mod Vest er tilføjet et Boskabsrum (2) uden for Dagligstuen (3), og at Frammerset er blevet delt i et Køkken (6) og et Bryggers (7), og den Staldplads, som har været nødvendig for det lille Landbrug, har kunnet lade sig indrette ved at dele Bryggerset i en nordlig og en sydlig Del. Gennem Døren i Husets vestlige Ende træder vi, som de fremmede Folk vi er, ind paa Murstensgulvet i Gangen (1), som er afdelt fra Boskabskammeret, hvori „Boskab“: Klædesskabe, Dragkiste og Klædeskister m. m. var anbragt, og som altsaa egentlig var Husets „Storstue“, „Øster“ eller „Vesterstue“, som den ogsaa kaldtes efter Beliggenheden. Blev man som Fremmed budt op i denne Stue, har

TANDLÆGE H. FRIIS, HJØRRING, FOT.

Hus fra Norre Saltum, Hvetbo Herred, Vendsyssel, Bakkehuset.

det navnlig i det nordlige Vendsyssel heddet at gaa „Øster“- eller „Vesterind“, Ordet Stue nævntes ikke. Gulvet i Boskabskammeret er af stampet Ler, men i Dagligstuen og Køkkenet er det belagt med Mursten. Spisekammeret er senere blevet delt fra Dagligstuen, og denne har to Alkover med dobbeltfløjede Døre, der naar til Gulvet. Stuen opvarmes af en yngre Vindovn af Jærn, af Form som en Bilægger. Vindovnen har en Dør i Sidepladen, og Indfyring sker i Stuen i Modsætning til Bilæggeren, hvori altid fyredes fra det tilstødende Rum. Køkkenet har en aaben Skorsten (e) opført af Mursten, og i Skorstenens Bund findes en lille Bagerovn, hvorover er stillet et Komfur og muret et lille aabent Arnested. Paa Siden af Skorstenen er anbragt en Grubekedel, som vender ud i det brolagte („stenpikkede“) Bryggers, hvortil Husets anden Indgangsdør fører, og som bruges til daglig af Husets Folk. Øst for Bryggerset ligger Faarestien og en Kartoffelbænk, og Nord for Bryggerset ligger Stalden, som i gammel Tid kaldtes „Øsnet“ (af Øxehus — Vendsyssel), „Kørres“ (af Kohus — Thy), eller „Nøds“ (af Nødhus — Thy og Vendsyssel). Heri er en Baas til Koen samt en Svinesti bag Skor-

Gaard (eller større Boelsted) i Mollerup, Mors.

H. ZANGENBERG FOT.

stenen med et „*Stilav*“ uden Lem, saa at Grisen maatte løftes derover, saafremt den skulde ud og luftes i det Frie, hvad der nok ikke er sket altfor hyppigt. Siddeplads for Hønsene er ved Siden af Svinestien, og Stalden har Dør i Udskudsvæggen mod Nord, ligeledes det lange Tørverum bag Boks-kammeret og Dagligstuen. Fra Stalden fører den eneste Indgang til Tærskeloen og Laden mod Vest. I enkelte Egne i Vendsyssel har Stald og Bryggers udgjort eet Rum, og Indgangen til Bryggerset var da fælles for Køer, Faar og Husfolkene.

I Modsætning til Huset i Manna har man her paa en bekvem Maade altid kunnet komme indendørs til Udhusrummene, og dette kunde nok gøres nødigt i ældre Tider, hvor der f. Eks. i 1815 faldt saa megen Sne, at mangt et Hus blev totalt begravet, og Beboerne maatte sætte Stager ud gennem Lyren eller Skorstenen for at advare de Rejsende mod at køre oven over Tagene, og for at undgaa at Husmoderen fik ubudne Gæster ned gennem Skorstenen i sin Madgryde.

Som før omtalt har den enlængede Hustype ogsaa været anvendt som Bygning for Gaarde og kunde saaledes faa en

anselig Længde, hvad der ses af Gaarden fra Mollerup paa Mors. Her er Bygningen 36,25 m. lang, og Udskudet har tidligere naaet hen over Brønden, idet denne er gravet senere. Et morsomt Lævn fra ældre Tid er Malurtbusken ved Siden af Bryggersdøren, et Minde om de Tider, hvor en styrkende Malurtbitter ikke var saa sjælden en Gæst i danske Bondehjem som i Nutiden. Iøvrigt er den oprindelige Indretning af Gaarden her noget lignende som i Huset fra Nørre Saltum, dog ligger Stalden her Øst for Bryggerset og har Plads til 4 Køer og 3 Heste, og herefter følger Tærskelo, Lade, Kørelo Lade, og yderst mod Øst Rum til Svin og Høns.

Hvad Bygningernes Udseende angaar, da er det ejendommeligt for Husene paa Thyholm og i Sydthy, at de er rødkalkede, medens de er hvide i Nordthy og Hanherrederne samt Vendsyssel, dog kan man her træffe den mærkelige Skik, navnlig ved enlængede Huse, at Beboelsen er gulkalket, og Udhusrummene er hvidkalkede, f. Eks. i Bjergby Nord for Hjørring og i Sulsted i Sydvestsyssel. I ældre Tider brugte Thyboerne at hvidte Væggene med hvid Mergel.

Ydervæggens Tømmer bestaar oftest kun af lodrette Stolper, men Bindingsværk i Lighed med andre jydsk Egn har dog ogsaa eksisteret i ældre Tid i Thy og Vendsyssel, men har næppe været stærkt udbredt, og ses sjældent i Nutiden, og findes det, er Tømmeret gerne sortmalet. De ældre Tidens røde Stolper, malede med brunrødt, der blev blandet i Tjære, som varmedes ved, at der kom en ophedet Sten deri, ses ikke mere. Ydervæggene mellem Stolperne har været meget forskellige, de fleste Steder var de lerklinede, selv om Leret ofte var meget vanskeligt at fremskaffe; ved Vestkysten i Thy maatte det f. Eks. hentes fra Lerbanker i Havet, sejles mod Land, og fra Baadene bæres i Land i Kurve ind over Revlerne, og til Skagen maatte det føres i Baade fra Strandby i Elling Sogn, Nord for Frederikshavn. Senere tog man Vægmaterialet fra selve Stranden og anvendte de flade Strandsten, som Vestkysten er saa rig paa, og opmurede dem i Ler mellem Stolperne, hvad der gav en meget ejendommelig Væg. I visse Egne i Thy brugtes Kalk- eller Kridtstensblokke, ja endog Flintesten i Ydervæggene. For at lune Rumene stablede man om Vinteren indtil for godt et hundred

Aar siden i visse Egne af Vendsyssel „*Foldtørv*“ (Grønjordstørv) op ad Undervæggene, og dette var sikkert Grunden til, at kun Overvæggene blev hvidtede. Naar Foldetørvene havde tjent saaledes en Vinter, blev de kastede i Møddingen og derved forvandlet til Gødning. I senere Tid lærte Befolkningen selv at stryge raa Lersten og at anvende dem i Væggene, og til sidst brugtes „*Tavlmur*“ af brændte Sten, men de vandt kun langsomt Indpas paa Grund af deres Kostbarhed, dog havde man nogle faa Steder for allerede godt 100 Aar siden opført grundmurede Stuehuse, og i Øster Hanherred blev der i 1824 opført tre Gaarde med lerstampede Vægge, men denne Art Bygninger fik dog ikke nogen Fremtid for sig i Landsdelen.

Tagene paa Bygningerne er i Nutiden tækkede med Halm, undertiden ogsaa med Rør, og mange Steder bruger man endnu, som i gamle Dage, baade Halm og Lyng sammen, hvad der giver et sribet Tag, hvori Lyngen danner de mørke Striber. Endvidere har man i ældre Tider brugt udelukkende Lyng, ja paa Skagen endog Marehalm til at tække med. Gavlen, der kaldes „*Enden*“ er temmelig lav og frembyder saaledes den mindst mulige Modstand mod den frygtede Vestenvind. Hvor Udskudet er ført helt rundt om Gavlen, kaldes det yderste Rum i Huset for en Taske, „*Udskovstaske*“. Paa Skagen fandtes ogsaa Udskudstasker, men de var anbragt paa Siden af Husene foran Indgangsdøren. En saadan „*Taask*“ havde Indgange baade fra Øst og Vest, som brugtes skiftevis, efter som Vinden kom fra Vest eller Øst.

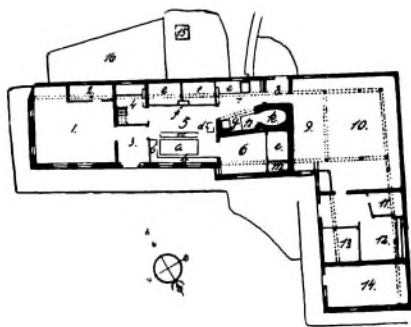
Vinkelhusene har i det væsentlige den samme Indretning som de enlængede (se Plan og Billede af Huset fra Agger). Fra Forstuen fører en Dør til Dagligstuen og til Vesterstuen, den sidste med et Udskudsrum, og bag Forstuen ligger Øl- og Spisekammeret. I Dagligstuen (5) findes Alkover (e) i Udskudet, og „*a Skænk*“ (et lille Vægskab) mellem Sengene i Alkovevæggen „*Sengefjælen*“. Foran Vinduet staar Bordet (a) med Bænke for Bordenden og langs Vinduerne. Ind mod Stuen staar ved Bordet en løs Bænk „*a Skammel*“, og ved Væggen til Køkkenskorstenen staar „*a Kakkell*“ (Kakkellovnen); oprindeligt var Ovnene sikkert af Lerkakler, men de

Vinkelhus fra Agger, Refs Herred, Thy.

H. ZANGENBERG FOT.

blev senere erstattede af norske „Bilæggerovne“, hvori der fyredes fra Køkkenskorstenen (g). I denne ligger to aabne Arner, den ene foran Bagerovnen (k). Mod Syd, foran Køkkenet, ligger et Kammer, der er bygget ud i Udskudet, og her er indrettet en Alkove (e) og et Skab (m). Gennem det lille „Bryggers“ (8), som egentlig kun er en Forstue, kommer man ud i Loen (9) og Laden (10), og herfra ind i Stalden,

- 1) Vesterstue. 2) Udskudsrum.
- 3) Gang. 4) Ølkammer. 5) Dagligstue. 6) Kammer. 7) Køkken.
- 8) Bryggers. 9) Lo. 10) Lade.
- 11) Rum til Høns. 12) Faarebøgl (Faaresti). 13) Grisebøgl. 14) Værksted. 15) Kjæld (Brønd).
- 16) Kalgord (Have).
- a) Bord. b) Vindues- og Overbordende-bænk. c) Skammel. d) Kakkeldovn. e) Alkover. f) Skænk.
- g) Køkkenskorsten. h) Arnested.
- i) Køkkenbord med Vask.
- k) Bagerovn. m) Skab.

Vinkelhus fra Agger, Refs Herred, Thy (Maalt i 1922 af H. Zangenberg).

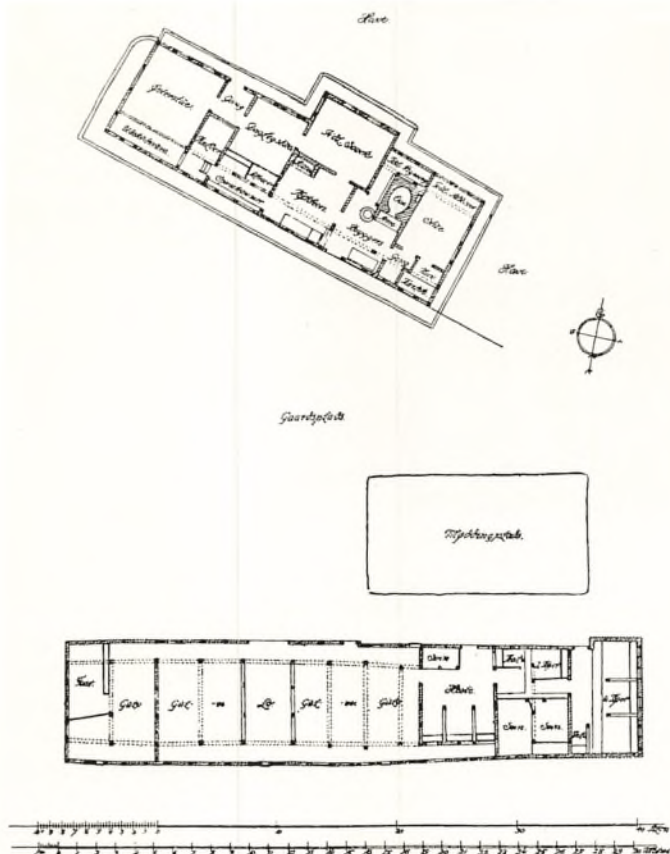
*Parallelgaarden »Østerbroen« i Elling,
Horns Herred, Vendsyssel.*

H. ZANGENBERG FOT.

der sikkert i tidligere Tider var et „Kørres“, men som nu, da Landbruget i disse Egne forlængst er blevet nedlagt paa Grund af Sandflugt, huser Høns, Faar og Svin i Rummene (11, 12 og 13). Længst mod Syd i Vinkellængen findes et Værksted (14). Vinkelhuset fra Agger er vel kun et mindre Hus, men i Hovedsagen er Indretningen den samme ogsaa i de større Huse i Thy og Vendsyssel, dog kan der være den Ændring, at Stalden er anbragt op til Beboelsen, altsaa i det egentlige Beboelseshus, ja nogle Steder begyndte Stalden endog i Frammerset i ældre Tid, og naturligvis er Udhusrummene færre eller flere efter Landbrugets Størrelse.

Som den sidste Bygningstype vil vi derefter se paa den tolængede Parallelgaard fra Elling (se Grundplanen og Billedet), hvor Længerne paa Grund af særlige Vejforhold har faaet en skæv Stilling for hinanden, ligesom Stuehuset: Raalingen eller „Isæthuset“, som det ogsaa kaldes i Vendsyssel (i Thy og paa Mors ogsaa „Sals“), er blevet anbragt Nord for „Laden“, som er den almindelige Benævnelse for Udhuslængen, skønt den ogsaa indeholder Staldene. I Almindelighed ligger Længerne omvendt for hinanden, saa at Stuerne vender

ud mod Pladsen mellem Længerne. Ved en nøjere Betragtning af Beboelseshuset her ses det, at Rummene fra Østgavlen til Køkkenet er i ret nøje Overensstemmelse med Aggerhuset. I Storstuen (Østerstuen) har Bohavet enkelte Steder

Grundplan af Parallelgarden »Østerbroen« i Elling, Horns Herred, Vendsyssel.
(Maalt i 1927 af H. Zangenberg).

bestaaet af et langt Bord langs Vinduerne, og herom har der været Bænke ligesom i Dagligstuen, men for det meste var det almindelige Kister eller „Ørker“ (gamle Kister med fladt Laag), Dragkister og Skabe, som udgjorde Bohavet. Hos de større Bønder fandtes i ældre Tid i Storstuen et virkeligt Pragt-

K. ULDAHL FOT.
 Dagligstue i Holmegaard, Øster Vandet
 i Hillerslev Herred, Thy.

stykke, en „Skænk“ med Skabe, som var Gemmested for Husets Sølvkander og Bægre. Gulvet i denne Stue kunde ogsaa være af Fjæle, men i nogle Egne blev det gamle Lergulv dog først ombyttet ved en eller anden festlig Lejlighed, især Bryllup, for at Gæsterne kunde danse i denne Stue.

Dagligstue-Interiøret fremgaar af Billedet af Dagligstuen i Holmegaard i Øster Vandet i Thy. Her stod et Bord „Skyw“ langs Vinduerne, omgivet af faste Vægbenke. Ind mod Stuen stod en „Skammel“, en løs Bænk, som i Vendsyssel kaldtes „Forsæde“.

Undertiden var der ogsaa en Fjælevæg eller et Panel for Bordenden, og Bænken kunde da have en udskaaret Højsædefjæl „Snabe“ eller „Snabefjælen“. I Stuen kunde ogsaa findes et Par Stole med flettede Halmsæder. Væggen, der adskilte Alkoverne fra Stuen, kaldtes i Vendsyssel „Skod“ og var forskellig indrettet, idet der kunde være Døre for Alkoverne, eller ogsaa savnedes disse, og Aabningerne var da dækkede med et Forhæng, (se Billedet af Alkovevæggen i Huset fra Vorsaa).

Mellem Alkoverne var der især i Thy, som tidligere nævnt, anbragt et lille Vægskab, Skænken, men i Vendsyssel var det mere almindeligt, at Uhret, „Sejerværket“, var anbragt her i Stedet for en Skænk. I Thy kaldtes Uhret „Klokke“, naar det havde to Visere, og „Viserværk“ naar det kun havde een Viser, og Uhret kunde da ogsaa i Thy være anbragt ved

Siden af Skænken. I Vendsyssel var der nogle Steder anbragt et „Klokkehus“ under Uhret til at opfange Lodderne i (se Billedet fra Vorsaa), og et saadant var somme Steder særligt pyntet med Udskæringer og Inskriptioner som f. Eks. det, der opbevares i Hjørring Museum, som stammer fra Dronninglund, og som bærer Inskriptionen: *I FRED VEL IEG LÆGE MIG TILLIGE AT SOVE, THI DU, HERRE! ALENE SKAL LADE MIG BO TRYGGELIGEN.*

ELNA MYGDAL FOT.
Alkoveveg i et Hus i Vorsaa i Albæk Sogn,
Dronninglund Herred, Vendsyssel.

— 1666. Sengeskoddet var i Thy især i Agger, blaamalet, men i Vendsyssel var det vistnok oftest umalet. Kakkellovne var, før Jærnbilæggerovnene vandt Indpas, opført af Kakkelpotter eller „Kakkलगryder“, som i Vendsyssel især blev lavede i Brønderslev. Ovnene var gerne muret paa en „Pald“, saa stor, at der kunde siddes paa den, og Ovnene spidsede noget opefter. Foroven var der anbragt en Lerramme, og heri var der nogle Steder indsat Faareben som Knager til at tørre Tøj paa. Ved Jærnbilæggeren var der gerne en „Kakkelskuffe“ under Ovnene til at tørre Uldstrømper m. m. i, og foroven fandtes en „Kakkellramme“ til at tørre Malt i. Dette var almindeligt i de fleste mindre Hjem, hvor man bryggede Øllet selv, men i enkelte Byer havde man dog ogsaa særlige Smaabygninger „Maltkøller“ til dette Brug. (Se Billedet).

Fra Dagligstuen i Gaarden Østerbroen kommer man ind i Sengekammeret, bygget som „Korsstue“ i en „Kvist“. Denne Stue blev ogsaa kaldet „Bittestue“, og foruden Sengen bestod Bohavet af en Egekiste, en mindre „Skive“ (Bord), og

H. ZANGENBERG FOT.

Malkolle fra Gjeraa, Dronninglund Sogn og Herred,
Vendsyssel.

andet mindre Løsøre som f. Eks. et Skrin o. s. v. Maaske har der her ogsaa staaet en Væv, eller en saadan har haft sin Plads i Storstuen. Vævene har i hvert Fald været i Brug i gamle Dage i Hjemmene og somme Steder prydede man dem endog med Inskriptioner som f. Eks. *KAREN. LAVRIDS. DATER. ANO 1769.*

STØRCH. MIT. ARBEYDE. IESV. SØD. VER. MIN. TRØST. I. LIVF. OG. DØD. — Bag Korsstuen ligger Køkkenet, (se Billedet af dette). Køkkenet er bygget ud i Udskudet, og over Køkkenbordet ses „Kandebaand“ (Tallerken- eller Fadrækker) baade paa Væggen og over Vinduerne. De mærkeligste Rosetter er paasat den mørke Væg med en overskaaret Kartoffel. Gennem den aabne Dør ser man ud i Bryggerset og faar her et Glimt at se af Skorstenen foran Bagerovnen.

I Køkkenet var aaben Skorsten over „Aan“-en (det aabne Ildsted). I Skorstenen var der i Forsiden et saakaldt „Anker“, et svært Stykke Egetræ, hvorpaa Skorstenens fjerde Side blev opmuret. I disse Skorstensankere kunde ogsaa findes Inskription som f. Eks. i et saadant fra Øster Brønderslev (nu i Hjørring Museum): *I H S. MSSB. ACDF. TENDER. ILDEN. OP. I. IESV. NAFN. OG. BEDER. GVD. OM NADE. AT. DEN. ICKE. FAAR. MERE. MAGT. END. TOE. HENDER. KAND. RAADE. ANNO. 1703 DEN 7. JVLII.* —

Som tidligere omtalt naaede Væggene om Ildstederne sjældent højere end til Bjælkerne, men enkelte Steder var disse Vægge dog ogsaa som Skorstene ført op under Lyren. En saadan Skorsten kunde fra Bjælkerne være opført af Staver omflettede med „Vaser“ (Halmbaand) og lerklinet paa begge

Sider. At der ikke gik Ild i disse Skorstene, skyldtes sikkert den store Anvendelse af Tørv til Brændsel, idet Tørven jo ikke blussede saa stærkt. — Den videre Indretning af Stuehuset i Østerbroen fremgaar af Grundplanen, og her skal blot tilføjes, at Stuen mod Vest var en Aftægtsstue, og endvidere gøres opmærksom paa, at Sengen til Pigen var anbragt i Udskudet bag Bagerovnen.

Ofte var Bagerovnen forøvrigt vendt saaledes, at den laa paa langs i Huset, saaledes som det ses paa Billedet

K. ULDALL FOT.

Kokken i Gaarden »Østerbroen« i Elling,
Horns Herred, Vendsyssel.

af Bryggerset i Gaarden i Alsted paa Mors. Bryggerset kaldtes undertiden „Frammers“, men i ældre Tider hørte man ogsaa Ordet „Ilders“ som Benævnelse for dette Rum. Hvad „Laden“ angaar, da ses Indretningen af Planen, dog maa det tilføjes, at Kostalden i den vestre Ende er bygget senere, og at Køerne oprindelig havde Plads, hvor der nu er Rum til Svin. Laden er gammeldags, og Kornet forkedes ind gennem Lemme i Ydervæggene eller gennem Loporten. I de yngre og senere byggede Lader „Agerumladerne“ blev det ene, sjældnere begge Udskud, gjort saa bredt, at man fik „Kørseler“ paa langs gennem Laden og fra Agerummet kunde anbringe Kornet i „Gulvene“, som Laderummene kaldtes.

Som tidligere nævnt var der Gaarde, som bestod af tre Længer, og af dem var ofte „Fæhuset“ det mindste, og nogle af dem var endog helt eller delvis Jordhytter. Enkelte Steder har man haft smaa Udhuse, de saakaldte „Spændhuse“, som

Bryggers i en Gaard i Alsted, Mors Norre Herred, Thisted Amt. K. ULDAAL FOT.

egentlig blot er et straaatak Tag, stillet direkte oven paa Jorden, men disse Huse har næppe haft den Udbredelse i disse nordlige Egne som i den øvrige Del af Jylland. En vigtig Ting ved Gaardene var Brøndene. Brøndvippen med „Brøndkar“ (Karmen over Jorden) og „Svøb“ (Vippe­stang) var tidligere almindelig i Vendsyssel, men Brøndene har dog ogsaa været saa dybe, at man maatte have Brøndvinde med „Kjølspan“ („Kjöld“, d. v. s. Kjeld = Brønd) for at drage Vandet op fra Dybet. Dette sidste var især Tilfældet i Thy, hvor Spanden, som her kaldes „ø Sank“, skulde sænkes 30—40 m. for at naa Vandet i en Brønd, gravet gennem Kalklag. Hvis Brønden var gravet lige uden for Længens Ydervægge, hvad der undertiden kunde være Tilfældet, opførtes et „Brøndhus“ med Tag over den som en lille Udbygning paa Raalingen. Trods Vanskeligheden ved at skaffe sig Vand, var det ikke sjældent, at der fandtes Brønd baade i Frammerset og i Stalden, dog maaske særligt i Thy. — Haverne til Husene og Gaardene i disse Egne var i ældre Tider ikke stort andet end en „Kaalgaard“. I disse Egne bøjer Naturen sig for Vestenvinden, og Vidner herom er de karakteristiske Læbælter, som begynder med lave, afsvedne og forkrøblede Smaatræer og Buske mod Vest og derefter vokser jævnt i

Højde og Vækst imod Øst, ind mod Haven. I Thy som i Vendsyssel var Haver med Frugttræer ret ualmindelige i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, og hed det sig om en Have, at den var rig paa ypperlige Frugter, saa mentes derved, at der fandtes gode Gulerødder, Grønkaal, Løg og vel ogsaa Kartofler i den. Visse Byer i Vendsyssel og i Øster Hanherred har dog dannet Undtagelser derfra, og Beboerne synes her at have været Foregangsmænd. — De gamle Kaal-haver var indhegnede med Jorddiger (i Thy) eller med Stendiger (i Vendsyssel), men de er nu forlængst omdannede og ses saa godt som aldrig i Nutiden.

Som en Afslutning paa Omtalen af den ældre Byggeskik i disse nordlige Egne af Landet maa vi se lidt nærmere paa Bygningerne paa Læsø, da disse afviger ret væsentligt fra Gaardene og Husene i Landsdelen Nord for Limfjorden. Læsøbygningernes Udseende fremgaar af Billedet af Gaarden fra Byrum, og det er da især det mægtige Tangtag, der kan være 1—2 m. tykt, som karakteriserer Øens Bygninger, enten det nu er Gaarde eller Huse. Tagenes Rygninger er undertiden saa brede, at der kan spadseres paa dem, og i ældre Tid kunde man se den mandlige Befolkning staa der oppe og med en Kikkert holde Øje med forbipasserende Skibe. Trods det usædvanlige i disse Tage er mange af dem dog ikke særlig gamle, da de er lagt paa Huse, som er opførte i den første Halvdel af det 19. Aarh. I Bindingsværksvæggene er Tømmeret for det meste sort, Vægtavlerne er hvidkalkede, og Vinduerne og Døre er grønmaled. Taget hænger hyppigt ned over Overvæggen (se Billedet) og er bortskaaret ud for Vinduesstederne, saa at der kan komme Lys i Stuerne. I ældre Tider var Lyre ogsaa her almindelig, men de er forsvundne især efter 1790, og Skorstenene blev da indført i Stedet. Fra gammel Tid har Læsø haft Fyrreskov, og endnu i vor Tid har man kunnet finde ret svært Tømmer i Bygningerne som Mindelse herom, men ellers er det overvejende Vragtømmer, som Husene er byggede af. En anden Afvigelse fra Byggeskikken i Thy og Vendsyssel er den, at Bygningerne ikke har Udskud, men er byggede som almindelige Bindingsværkshuse, og endelig var de gamle Stuer ret stærkt udstyrede med Paneler og forskelligt Bohave, som stod i en vis

Stuehus fra en Gaard i Byrum, Læsø.

H. ZANGENBERG FOT.

Modsætning til Fastlandet Vest for Øen og viste, at Læsø var beboet af en søfarende Befolkning, og at Husene snarere indeholdt Skipperhjem end Bondehjem. En Prøve paa en saadan gammel Panelstue viser Billedet af Storstuen fra en Gaard i Byrum Sogn.

Gaard- og Hustyperne har i ældre Tid været de samme som i Thy. Baade det lange enlængede Hus og Parallelgaarden har været almindelige, hvad der ses af fundne Tomter i Klitterne af en Gaard, ødelagt af Sandflugt i det 17. Aarhundrede. I Nutiden leder man forgæves efter den tolængede Parallelgaard paa Læsø, den er forlængst blevet flerlænget, og somme Steder er Omdannelsen foregaaet saaledes, at det gamle og ret lave „Indhus“ (Stuehus), ogsaa kaldet „Istræk“ (svarende til Isterad — Ivisterad, d. v. s. Længe, hvori man „vistedes“, opholdt sig), sank ned til at blive Udhus, og et nyt Indhus opførtes. Sammenbygning har i de sidste Aarhundreder været almindelig, og Tvillinggaarde, samt en Gaardgruppe som Bangsbogaardene, hvor fire Gaarde er sammenvoksede til eet Komplex, vidner i Nutiden herom. Det lange enlængede Hus, hvis Indretning er temmelig ensartet over hele Øen, har med Hensyn til Beboelsen en stærk Lighed med

Panelstue (Storstue) fra en Gaard i Byrum Sogn, Leso. CHR. AN. JENSEN FOT.

den, der ses paa Planen af Vinkelhuset fra Agger, dog havde man oprindeligt ingen Storstue, (dette har sikkert ogsaa været Tilfældet i Thy og Vendsyssel). I Vest eller Øst ligger saaledes en Forstue og bagved denne et Gæstekammer (paa Stedet, hvor Ølkammeret ligger i Aggerhuset). Op til disse Rum støder Daglig- eller „Midterstuen“, og derefter følger Køkkenet med foranliggende Sovekammer, som senere blev indrettet til almindelig Dagligstue. Enkelte Steder har Bagerovnen været udskilt og henlagt til et særligt Bryggers (mod Nord) med foranliggende Pige-kammer mod Syd. Derefter følger Loen, Laden og Stalden, og bag Huset ligger Brønden „Tjolden“ (af Kjeld — jydsk Udtryk for Brønd).

I Gaardenes Beboelseshuse finder vi nogen Forskel. Med Tilføjelse af en Storstue og et „Bislag“ (lille Forstue) uden for Ydervæggen foran Gangen, er Stuerne og Køkkenet, „Stegerset“, maaske nok de samme som ved det enlængede Hus, men nogle Steder kan Bryggerset, som ogsaa kaldes „Yllerst“ (af Ilders), i Stedet for at ligge op til Køkkenet, være anbragt i Fløjen vinkelret paa Stuelængen, og Beboelsen fordeles derved paa to Længer og ligger saaledes i et af Gaardens Hjørner. Udhuslængerne var indrettede saaledes,

H. ZANGENBERG FOT.
Husmølle i Byrum Sogn, Læsø.

at hver Sædart havde sin Lade („Gulv“) adskilte af en Lo, og Staldlængerne — Fæhusene — kaldtes „Fæ-Nøstret“ (af Nøds — Nødhus = Kvæghus). Til hver Gaard hørte en Flagstang, som blev rigelig brugt i ældre Tid, idet Flaget hejstes f. Eks. naar man „tængede“ (tækkede), eller naar Beboerne rejste fra eller ankom til Øen eller agtede at losse o. s. v.

En Særegenhed for Øen var tidligere ogsaa de mange Husmøller, — smaa Stubmøller

med Træflager som Segl (se Billedet), — men de er nu snart sjældne. Endelig maa det nævnes, at primitive Smaahuse saasom Jordhuse og Faarehytter samt Fiskerhytter, brugt af Fiskerne under Hummerfiskeriet, ogsaa har været anvendt paa Læsø. Jordhusene kunde have Bindingsværk med Græstørvægge, som indvendigt var klinede med Ler og kalkede. Disse forsvandt dog i Slutningen af det 19. Aarhundrede, men endnu findes enkelte Faare- og Fiskerhuse bevarede, og disse er nærmest Spændhuse tækkede med Tang.

Disse Smaahuse saavel som Møllerne og Tangtagene paa Læsø vil vel inden mange Aar blive sjældne Fortidsminder og helt forsvinde ligesom Parallelgårdene i Vendsyssel Nord for Frederikshavn, men endnu kan de findes, og den Rejsende bør ikke forsømme Lejligheden til ved Selvsyn at gøre sig bekendt med dem, de er nok Umagen værd, da de er et Udtryk for en ejendommelig Bygningskultur i vort Land, som vil forsvinde med disse Bygninger, og som sikkert aldrig mere vil vende tilbage.

Fig. 1. Læsokone i Festdragt. Efter Akvarel af H. Olrik.

Fig. 2. Læsepige i Dagligdragt. Efter F. C. Lunds Danske Nationaldrakter.

LIDT OM DRAGTER FRA HJØRRING AMT

Af ELNA MYGDAL

I L.C. Brinck-Seidelins Beskrivelse over Hjørring Amt hedder det (1828): „Aldrig vil man komme ind i Bondens Huus, uden at finde hans Kone i Arbejde, thi al den Tid Kjøkken og Bryggerse ei kræver hendes Nærværelse, eller hun ei sysler med hendes Børn, har hun travlt med Spinden, Karten og Vævning eller Strikning, hvortil kommer i de Sogne, som drive Fiskeri, at binde Fiskegarn, hvortil de selv spinder Hampen. — — — Hvad af Klædningsstykker en Bondefamilie køber, er højst ubetydeligt. Nogle Fruentimmer pleie at have en Sirtses eller Katuns Kjole, men den kan længe holde ud, da de højst sjeldent ere iførte den, og de ei kjende til Modens Love, dernæst et Par brogede Tørklæder og lidt Netteldug til en Kappe. Iøvrigt forsyner Konen hele Familien med Klædningsstykker, og meget almindeligt har Tjenestekarlen og Tjenestepigen betinget sig Lærred, den første tillige Vadmel, som en Deel af Lønnen; desaa vil man finde næsten i alle Bøndergaarde og i mange Huse en Væverstoel, ja stundom to, hvorved Konen, Datteren eller Pigen er sysselsat. Ogsaa paa Herregaardene, i Præstegaardene og i Kjøbstæderne er Huusfliden meget berømmelig, og hvad af fremmed Klæde og Lærred der kjøbes ubetydeligt. — — — Hos Bonden væves Vadmel, Lærred, Hvergarn og Dynevaar. ... De fleste farve selv Garnet. Da den sorte Farve er lettest, er Hvergarn oftest sort, sribet med nogle faa Traade Rødt eller Grønt; faaer det kun en Farve, som er sjældnere, er det grønt eller violet, og seer da ret smukt ud.

Dyneaar sees mest rødt eller grønt stribet paa sort Bund." Desuden omtaler han „særdeles godt og ret fint" 20 skaffet Drejl til Duge og Servietter. Endvidere hedder det: Bonden er klædt i Trøie af ufarvet eller og graat Vadmel, Vest af stribet Hvergarn, Buxer af samme Tøi, Vadmel eller Skind; han har graa, sjældnere blaa Frakke, naar han drager fra Hjemmet, og i enkelte Sogne, f. Ex. Mosbjerg og Sindahl, ere de da iførte graae Kavaier med Slag; nogle gaa med Huer, men de fleste med Hatte. — Fruentimmerne gaa hjemme i Hvergarns Skjorter og Vadmels Trøjer, men naar de komme ud, i heel Hvergarns Klædning, sjældnere af Kat-tun, en Kappe med langt udstaaende Vinger og Tørklæder høit op over Hage og Mund; vistnok beflitte de sig paa, og troe, at de er ret nette, men det er langt fra." Det maa jo altid blive en Smagssag, der er ingen Grund til at tro, at Vendsysselkvinderne ikke har set godt ud.

Ser man paa de af Lønborg Friis afbildede Dragter i „Vendsyssels Nationaldragter og Vendelboerne", er det nu ikke helt rigtigt, hvad Brinck Seidelin skriver, at Dragterne ikke i det mindste til en vis Grad har fulgt Moden. Lønborg Friis omtaler, uden at afbilde, en gammel Tegning, der skal vise Mandsdragten med Kjortel til Knæene og en Vest (Trøje) af omtrent samme Længde. Senere viser han Mandsdragter, hvor Vesten er bleven kortere (Fig. 3). Man ser Manden t. v. med blaa Kjole og en stormønstret, drejlsvævet, toradet, blaa og hvid Vest, Knæbenklæder, hvide Strømper, Sko med Spænder samt paa Hovedet Toplue. Alt i alt en Dragt omtrent som den bares af de fleste danske Bønder omkring 1800. Den er en Efterligning af Købstadmoden fra Slutningen af det 18. Aarh. før den franske Revolution. Drejlsvævet Stof i Trøje el. Vest forekommer fra forskellige Steder i Jylland, derimod kendes disse Stoffer kun til Sengeomhæng o. l. paa Landets større og mindre Øer. Manden til højre bærer en lignende Dragt, dog til indendørs Brug uden Kjøl og Toplue. Hans Vest, der endnu har Ærmer og Ryg af samme Stof som Forstykkerne, er af et Mønster, som med Variationer har været vævet saavel paa Sjælland og Fyn som i Jylland. Det forekommer med blaa, grøn eller navnlig som her rød ulden Islæt paa Hørgarns Trænd og ser meget

Fig. 3. Vendelbodragter c. 1800 Efter Lonborg Friis »Vendsyssels Nationaldragter«.

pynteligt ud saavel til Mands- som til Kvindedragter. Manden bærer Fløjlsknæbukser. „Manskettes“, d. v. s. Manchester (Fløjl) kom i Brug efter Skindbukser i Jylland. Endnu kan man af og til høre, at Folk, som erindrer i deres Barn-dom at have set en eller anden fattig Mand i meget gammel-dags Dragt, nedsættende siger: „Han gik i Læjrbowser“. Manchesterbukserne omtales med mere Respekt. Skind har tidligere været brugt ogsaa til Ærmeveste, saaledes ejer

Dansk Folkemuseum fra Jetsmark i Hvetbo Herred en lang enradet Vest med 24 Sølvknapper foran, til at knappe helt oppe fra den smalle ombøjede Krave og ned til Kanten forneden. Den har pyntelige Udsyninger i Skindet. Skind har i det 18. Aarhundredes fornemme Verden været brugt til Jagtdragter og er derfra gaaet over i danske Folkedragter. Desuden ejer Dansk Folkemuseum en Brystdug (Vest uden Ærmer) fra Understed Sogn, med tilhørende Trøje, som antagelig stammer fra Tiden omkring 1820. (Fig. 4). Den har en smuk rød Bund med et lille indvævet, ornamentagtigt Mønster. En anden, ogsaa paa Dansk Folkemuseum værende, Ærmevest fra samme Sted har et Mønster af smaa Firkanter, med Mellemrum af samme Størrelse, saa Mønstret er ens paa Ret- og Vrangsiden. Disse Ærmeveste kan være svejet ind efter Figuren i Ryggen. Jo yngre de er, des kortere er de, og des mere lige bliver de i Ryggen, til Vesten til sidst, efter at have mistet Ærmerne og faaet Ryg af et Foerstof, nærmer sig en moderne kort Vest.

Ogsaa Hovedbeklædningen har varieret. Ældst er de saakaldte Hovedslag, det er en Hætte, der gaar ned over Halsen og ud paa Skuldrene; den knappes foran. En rød Hætte fandtes i hvert Fald for faa Aar siden opbevaret i Omegnen af Flauenskjold Station. Røde Hætter findes i Aalborg og Herning Museer, og Dansk Folkemuseum ejer en rød Hætte fra Randers Amt og en fra Aabenraa Amt. Den har saaledes været udbredt over store Dele af, og formodentlig over hele, Jylland. I sin Grundform stammer den helt fra Middelalderen. Der har forskellige Steder i Landet været brugt Hat over Hætten. Foruden den syede Vadmels- eller Klædeshætte har strikkede Topluer været i Brug og høje Hatte af Hareuld (Haarhaarshatte), der efter Lønborg Friis kunde være prydede med et Sølvspænde. — Sko med Spænder var naturligvis Stadsfodtøj, til daglig gik man med Træsko, derimod synes hvide uldne strikkede Strømper at have været brugt baade til Stads- og Dagligdragt. Hvide uldne Strømper har i stor Udstrækning været brugt til danske Mandsdragter. Det er en Efterligning af de fornemme Herrers hvide Silkestrømper, som brugtes i det 18de Aarhundrede indtil den franske Revolution. Det, som Brinck-Seidelin kalder Kavaier

med Slag, svarer til Lønborg-Friis' Kørekappe, som, jo længere man kom ned i Tiden, fik flere og flere Skulderslag. Det er denne Kappe, der almindeligt paa Landet kaldtes Chenille og havde ret udstrakt Udbredelse. Navnet er fra en Frakke, der brugtes paa Ludvig XVI's Tid, overført paa en fra samme Tid stammende Vinterfrakke, à la lévite, som havde tre Skulderslag (jfr. Kuskefrakker fra Slutn. af 19de Aarh).

Har Mandsdragten rettet sig efter Moden, saa har Kvindedragten ikke heller undgaaet Modens Indflydelse. Konen paa Figur 3 er klædt i Skørt, Bul (d. e. ærmeløst Liv), rød strikket Trøje, Hals-tørklæde og Hovedtøj, Skørt og Bul med synlige Ærmer af Linnet er Renæssancens Daglig- og Hjemme-dragt. Den ses saavel paa italienske som hollandske Malerier.

Konens Bul er i Skødet snittet op til Bæltstedet. Det er en Mode fra ca. 1630 til Midten af det 17de Aarhundrede, hvor fornemme Damer havde ret lange Skødetrøjer, der var

Fig. 4. Dragt fra Understed Sogn, Hjørring Amt.
Dansk Folkemuseum.

„flaskede“ paa denne Maade. At flaske er et gammelt dansk Ord, som betyder at spalte, kløve. Endnu i det 18de Aarhundredes første Halvdel brugte Borgerkvinder Flasketrøjer. Holberg lader i 1722 Henrik sige i Den politiske Kandestøber: „Mutter er en gudfrygtig gammeldags Kone, som hellere lod sit Liv end lagde sin flasked Trøje af“. Buller som den afbildede kan have Snøreindretning i Foret, saaledes at Ydertøjet kan være heftet med Naale, højre Forstykke over venstre eller omvendt. Hægter og Maller er en forholdsvis sèn tilføjet Lukning paa Flaskebuller. Disse kunde være af hjemmevævet Stof ligesom Skørterne, men ogsaa Købestof har været brugt, saaledes forekommer Kalmanka, et haardt, blankt, damask vævet Uldstof, og det saakaldte *Stof* (fransk étoffe) ligeledes haard, blank Uld, som ofte er sribet i Louis XVI's Mønster med Blondeslyng og med brocherede, uldne Blomster. Kalmankas Flaskebul findes paa Hjørring Museum, som ogsaa ejer Bul med 20skaftet Drejlsvævning. Stoffes Skørt findes baade paa dette Museum og paa Dansk Folkemuseum. Men ved Siden af denne mere gammeldags Klædedragt med Bul og Skørt har man allerede i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede fulgt Moden og brugt Kjole af Empiresnit. Brinck-Seidelin nævner foruden Hvergarn, som bruges til sribede Kjoler, ogsaa Sirtseskjoler. Det vilde man jo nu til Dags ikke regne for særlig fint. Man maa dog huske paa, at Bønderne altid regnede det, de skulde købe og betale, for finere end det, de selv frembragte, og Sirts, navnlig Keiserindesirts, der havde rød Bund, regnedes helt op mod Midten af forrige Aarhundrede for noget meget fint. Saaledes har en Præst fra en jydsk Hedeegn meddelt, at han i 1860erne viste nogle Nelliker, han havde faaet i Blomst, til en Bondeskone, som udbrød: „De er vildere (smukkere) end det vildeste Si(rt)s“. Men selv om man formodentlig ogsaa i Vendsyssel har værdsat Sirts, som jo var en Mode, der først blev fremført paa Marie Antoinettes Tid, har man dog ogsaa i Følge Lønborg Friis brugt hele Silkekjoler.

Ser man paa Kvinden til venstre paa Figur 5, saa er hendes Kjole af blomstret Silkebrocade syet efter ren Købstadmode fra Empiretiden, selv om Kjolens Stofmønster egentlig er noget ældre. Hun kunde, hvad Kjolen angaar, godt gælde

Fig. 5. Vendelbodragter fra Begyndelsen af det 19. Aarh. Efter Lonborg Friis.

for en Købstaddame. Men visse af Dragtens Dele peger dog i anden Retning, først og fremmest Hovedtøjet, som bestaar af en Hue af sort Fløjil til ældre eller, navnlig til unge, af Silkebrocade besat med Guldkniplinger. Under Huen sidder *Skægstrimler* langs Kanten paa Huens Hjørner. Disse *Skægstrimler* menes at være kommen i Brug omkring Midten af det 18de Aarhundrede. De var først smalle, senere blev de bredere, og for at faa dem til at staa lige ud, næstedes deres Kanter sammen, saaledes som man ser det paa Konen til højre. De kom set forfra til at ligne Vinger. Over Huen satte en *Pandeskygge* af en Strimmel sort Fløj, kantet med

sorte Blonder; den bandtes i Nakken. Over Sammenbindingen sattes en *Nakkedusk*, og en større Sløjfe, *Hagedusk*, sattes over Hagebaandene. Pandeskyggen bares af det i en Valk opsatte Haar, og dens Bredde rettede sig efter Haarets Fylde. Den lod Huens med Skægstrimler kantede Hjørner fri. Hele Hovedtøjet kaldtes Skægghat. Begge Kvinderne har dyb

Fig. 6. Jydsk Kappe, yngste Form. Efter gammelt Fotograf paa Dansk Folkemuseum.

Nedringning i Kjolerne foran, og Halsen dækket af et fint Tørklæde. Det er Reminiscenser fra Moden omkring 1790.

I Retning af Folke- dragt peger Anvendelsen af en barok Taske til Dragten. Tasken stammer formodentlig oprindeligt fra Købstadmode. Dens Form er henved $\frac{3}{4}$ Aarhundrede ældre end Kjolens. Løslommer, *Fikker*, som Lommerne kaldes, bruges flere Steder i Jylland, det var dog næppe almindeligt, at de, som denne her, havde Laas.

Ogsaa Halvhandskerne, de saakaldte Mamelukker, har været al-

mindelig brugt ikke alene i Vendsyssel, men ogsaa i det øvrige Land, hvor de kunde være af Skind, vævet Stof eller strikkede.

Det, der særlig prægede Vendsysseldragten, var Hovedtøjet. Huen var til daglig naturligvis af tarveligere Stof, og saa bares ikke Skægstrimler eller Pandeskygge, men et Pandeklæde, et firkantet sammenlagt Klæde, lagt oppe fra ned om Hovedet, krydset i Nakken og bunden over Issen. Efter Krigen med England havde man ikke Raad til at an-

skaffe de kostbare Brocadeshuer; de, der havde dem, brugte dem, men man købte ikke ny. Man lavede da Huerne af hvidt Moll eller, efter Brinck-Seidelin, af Nettetug og smykkede dem med hvidt Broderi, Skægstrimlerne syede man fast paa Huen og gjorde dem endnu bredere. De blev i Kanten prydede med ægte eller uægte Kniplinger. De fik samtidig Navnet Vinger. Pandeskyggen, Hage- og Nakkedusk bibeholdtes. Dette Hovedtøj kaldtes *Kappe*. For at støtte de brede Vinger blev Valken over Hovedet mindre, og Haaret samledes til en Knude i Nakken, som Vingerne kunde hvile paa. I Aarenes Løb voksede Vingerne stadig, til sidst, i Tiden omkring 1840, gik Vingerne sammen i Nakken. Saa godt som hele Haaret maatte sættes under dem for at bære dem. De kom derved højt op paa Hovedet, og Kappens Pul blev lille. Der blev kun en ganske flad Valk tilbage, saa Kappens Kant kunde komme til at hvile paa den, og over Hovedet lagdes, i Stedet for den overflødiggjorte Pandeskygge og Pandeklædet, som intet havde at hvile paa, en *Snip*, der væsentlig bestod af Knipling og gik over Huens hele Forstykke og noget ud over Forhaaret. Nakkedusk var der ikke længere Brug for, men Hagedusken voksede betydeligt. Den yngre jyske Kappe er brugt til Kjoler efter Købstadsnit til ind i 1870erne. (Fig. 6.) Den gik i sin sidste Form ned i Aalborg Amt, ogsaa syd for Limfjorden; dog

H. F. EJLER FOT.

Fig. 7. Læsokone, der saar. Læsokvinderne drev Landbrug, medens Mændene for til Sos.

havde i hvert Fald Sognene Als, Skelund og Visborg ikke denne Kappe, men *Skagtov* af samme Slags som det i Randers Amt.

Kvinder havde slagformede Kaaber, der gik ned over Hof-ten. De var sædvanligvis blaa og kunde være af Ulddamask eller som et Eksemplar paa Dansk Folkemuseum af Uldmoiré. De var foret med hvidt Multum eller Vadmél og kunde være kantet med Skind i Halsen. Korte Kaabeslag har været brugt mange Steder i Landet og er antagelig et Levn af Renaissancens korte Kaaber. Lange Kaaber, der lignede Mændenes, dog uden Slag, skal ogsaa være brugte i Vendsyssel. Som Hovedbeklædning bar man over den hvide Kappe en Kapperølleke. Den var omtrent kræmmerhusformet af stift Pap, der kunde være betrukket med sort Fløjel eller andet mørkt Stof og havde lyst Foer. I Kanten var sædvanligvis sorte, ægte eller uægte Kniplinger.

Skønt Læsø hører til Hjørring Amt, har Øens Klædedragt paa forskellig Maade afvejet fra Vendsyssels. Om Klædedragten skriver Lars Hess Bing 1802 i sin „Beskrivelse over Øen Lesø“: De indfødte Mandfolk have i fordums Tid meget brugt hollandsk Dragt, men nu for største Deel Klædes Kiøle, Tøis Vester og Beenklæder af Skiæg, Plyds, Carmosin og Nanquin, for det meste forfærdiget i Kiøbenhavn og Aalborg efter nyeste Mode, hvilke Klæder endogsaa smaae Drenge bære til Stads, naar de ikkun have gjort en eller to Rejser til Søs; men ellers daglig, naar de gaa i Byen, — — — korte Trøier med Kavaj over om Vintren, samt lange Matrosbuxer af Klæde, Fildt eller Seildug og i Almindelighed runde Hatte, Støvler paa Benene eller Sko med store moderne Sølvspænder; ei at tale om de her boende Skippere og Styrmand, hvis Dragt, endog Linned, er lige saa god og kostbar, som fornemme Borgeres i Kiøbstæderne; thi de ere ærekiære i høi Grad. Nogle faa af de gamle viise sig endnu til Stads i hollandsk Dragt, saasom i brun eller blaae Klædes Kiøle med korte Ærmer og store Opslag, en ulden Damaskes Vest med Sølvknapper, en Guld- eller Sølvforyldt Lænkeknep i Skiorten eller Kraven under Halsen, og ligesaa for Ærmene, en hvid Lærreds Halsdug, Klædes Buxer med 3 store runde Sølvknapper i Linningen og nogle smaae ved Knæerne, samt en rundskaa-

ren hvid Paryk og en trekantet Hat paa Hovedet, Støvler eller Skoe med firkantede Sølvspænder, sorte eller graa Strømper paa Benene, og et ægte Spanskrør med suffisant Sølvknap."

Om Kvindedragten skriver Lars Hess Bing et Citat af Reskr. af 21. Marts 1738. Det hedder bl. a. : „Belangende den halve Fløiels Hue-Dragt, som Birkedommeren anfører, at Indbyggerne deriverer fra Dronning Margarethes Tider, og holder derover med største Ømhed, siden disses Oprindelse tilskrives Dronningen, der eengang skal have været der paa Landet (d. e. Øen), og da deres sorte Fløjls Pul-Huer og Pandesmækker, skal være dem enten bevilgede eller befalede til at bruge til Afmindelse af Dronningen, og den Ære af Dronningens Nærværelse; og forestilles derom allerunderdanigst, at siden den Dragt ei bruges af nogen Overdaadighed, men af en bestandig nogle Hundrede Aars gammel Brug, og denne Post ansees ikke af større Betydenhed, end dem jo nok kan tillades samme at beholde" ... Som man vil se af det foregaaende, var Fløjlshue og Pandesmække ikke noget, der alene brugtes paa Læsø, men anvendtes i Hjørring Amt og er udførligt omtalt af Lønborg Friis.

Endvidere skriver Lars Hess Bing: „Fruentimmernes Dragt paa Høitidsdage eller andre Høitideligheder, saa som Bryllupper og Fadderskab, er: en Fløiels eller Damaskes Hue, knyttet under Hagen med et Silkebaand, derover et fiint Netteldugs Klæde, som skiuler Nakken, bunden oven paa Hovedet med to opstaaende Flipper, en Fløiels eller Plydses Trøie med runde Opslag for Ærmerne og foran Sølvfiligrans Knapper eller Hager, og derover 2 à 3 meget store Knapper, kaldet Braaser, paa hver Side, deels af Guld, deels af Sølv forgyldt og deels blot Sølv, allerøverst et Par Hager af Guld eller Sølv. Naar denne Trøie er tilknappet, have de et Sølvbelte om Livet, at sige de givte Fruentimmer, besat med mange forgyldte Bukler og Zirater; men er den aaben, have de derunder et Livstykke af Damask eller andet Silketøi, med Fili-grans Sølvknapper og udarbejdede Sølvhægter, hvori før-meldte Sølvkiæder er hæftet, item en Guld- eller Sølvknap i Kraven under Halsen, et brunt Klædes og tildeels blaåt eller grønt, andre sort Stoffes, ja nu tildeels couleuret Silkeskiørt,

CHR. A. JENSEN, NATIONALMUSEET II, FOT.

Fig. 8. Lesokone i Festsragt.

som er lagt i mange dybe Folder bagenfor paa Hofterne, og ei længer, end at jo Skoene fuldkommen kan sees; item et couleuret Damaskes Forklæde, kantet med brede Silkebaand, Guld- og Sølvkniplinger, og en couleuret Silkebaandssløife paa hver Side samt hvide Strømper og Skoe med Sølvspæn-

CHR. A. JENSEN, NATIONALMUSEET II. FOT.

Fig. 9. Læsokone i Stadsdragt.

der paa Benene, og et couleuret Silketørklæde knyttet om Halsen. Brudekonen, Kirkegangskonen og den Kone, som bær Barnet over Daaben, have istædenfor førbemeldte Flipper, to bag over Nakken, to ned over Skuldrene hængende Hængler af fiin Netteldug, som er hæftede bag paa Hovedet.

Men paa almindelige Søndage, eller naar Fruentimmerne gaa et eller andet Sted hen, have de blaae, nogle enkelte en grøn Klædes Trøie kantet med Silkebaand af samme Couleur, dog noget lysere end Trøien: andre igien Sirtzes eller Kattuns Trøie med lange Ærmer, kantet for Ærmerne med Silkebaand og desuden to Silkebaandssløjfer foran, et Livstykke af Kramstøi, begge Dele med Sølvknapper og Sølvhægter, og courleurede Filtes Skiørter. Saa have de tillige et fiint Lærredsklæde kaldet Hei- eller Hækkklæde for Munden, som knyttes bag i Nakken, hvilket tages af, naar de komme til Kirken, og indvikles i et Silke- eller smukt Flors-Tørklæde, som bæres i Haanden. Deres Vanter er deels af Bomuld og deels af Skind, meget fine og smukke. Naar de gaa hjemme i Huset eller arbeide i Marken, bruge de simplere Klæder: Skiørterne mest af Skind eller grov Fildt, som kaldes Rokker, og Trøier, deels af Skind og deels af grovt Klæde; nogle bruge røde eller hvide strikkede Trøier, et hvidt grovt Klæde af hjemvirket Lærred om Hovedet, som tillige skiuler Næsen og Hagen.....“.....

Selv om i Hovedsagen Dragten er bevaret fra 1802 til op mod vore Dage, saa har der naturligvis funden visse Forandringer Sted:

Festdragten fra det 19de Aarhundrede bestaar af et Livstykke, som er ærmeløst og ikke kan naa sammen foran paa det øverste Stykke, det nederste Stykke er hægtet med almindelige Hægter. Langs Randene foroven er Besætning af kulørte, mønstrede Silkebaand, og selve Livstykket er ligeledes Silketøj, ofte af kulørt mønstret Brocade. Paa Kanten af Aabningen foroven sidde 5 à 6 Par Snøremaller af Sølv. Om Halsen lagdes i „Trehjørne“ et kulørt Silketørklæde, hvis Ender bredtes ud i Rummet mellem Livstykkets Kanter; tidligere kunde man se Tørklædet, som paa H. Olriks Akvarel paa begge Sider et Stykke under det saakaldte Hæklæde. Paa Fotografier fra senere Tider ses det kun foran. Over Halstørklædet snøredes med Sølvkæde. Ældst er en Sølvkæde med en Ring, som holdt den fast ved nederste Malle. Kæden, *Snørren*, gik i Zigzag fra Side til Side, og fra øverste Malle hang den ned med en Naal paa den ene Side (Fig. 1). Senere brugte man længere Kæde med to Naale, og Snøren begyndte nederst og gik

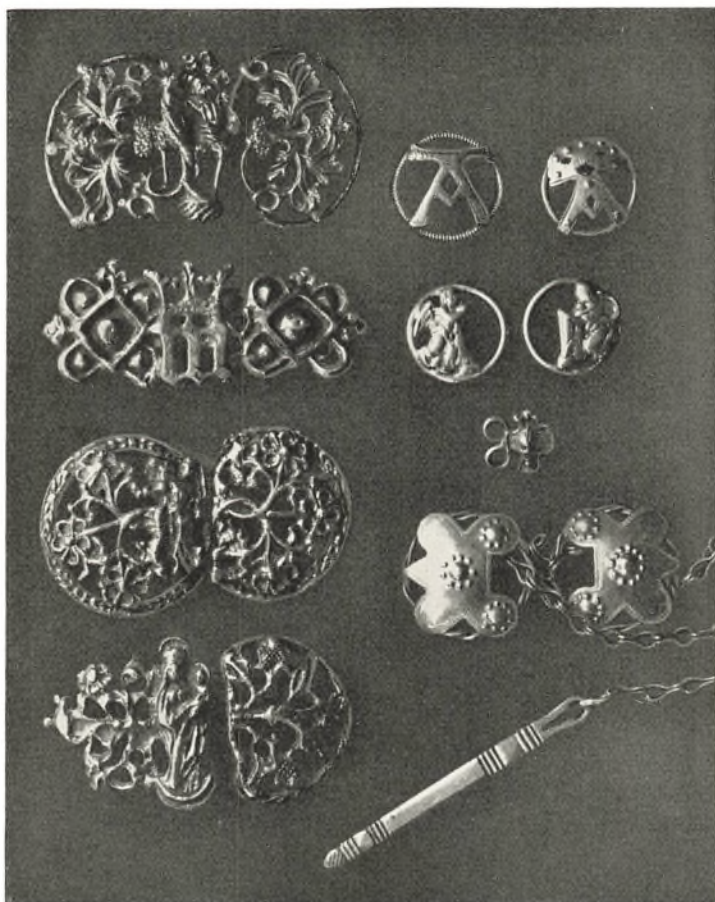

Fig. 10. Læsomykker. Dansk Folkemuseum.

over Kors for at ende med at hænge ned med en Naal paa hver Side. Over Livstykket bares Trøjen, der oftest var sort af Hel- eller Halvsilke, undertiden af Lasting. Mørkebrune Fløjlstroje kunde forekomme. Trøjerne havde Spids foran og bag, vel afstivet med Fiskeben, og var, efter Moden henimod Midten af Aarhundredet, helt stramt siddende, ganske som et Spidsliv fra Købstaddragt. Ærmerne var vide foroven, men Vidden var fastholdt et Stykke ned paa Overærmet, hvor der var Besætning af Baand, Frynser og lignen-

de. Saa posede Ærmet ud og snævredes ind ved Haanden. Modeblade fra 1838 viser lignende Ærmer. Ved Haanden havde man en Blonde eller Manchet med eller uden Broderi, slaet tilbage over Ærmet. Trøjen var paa det nederste Stykke hægtet sammen med smaa Sølvhager. Der, hvor den naaede op til lidt under Livstykkeets Aabning i Brystet, kunde sidde et Spænde, men det var ikke altid Tilfældet. Trøjen var aaben foroven lidt mere end Livstykket, saa dettes Snøring saas. Paa hver Side af Aabningen, som var kantet med sorte Silkebaand, sad paa Trøjen to à tre Braaser, det er udad konvekse, runde Plader af Sølv med ophøjede Ornamentter. Fra Midten af Pladen hænger Kugler, Kors eller andre smaa dinglende Plader. — Trøjen sad over Forklædet og Skørtet, som var af betydelig Vidde, f. Eks. c. 3 m. Det er syet i smalle Læg til Linningen. Læggene er presset gennem hele Skørtets Længde, hvor de er c. 6 cm brede. De er holdt paa Plads under Linningen med et Par Rækker Syninger. Stoffet kan være blaat Uld- eller Silkedamask. Tidligere havde man pragtfulde kulørt brocherede Silkeskørter. To saadanne findes paa Dansk Folkemuseum, som foruden blaa Skørter saavel af Uld som af Silke ejer to Bredder af et pragtfuldt gult Silkeskørt med kulørt Rococobroderi. Et Par cm fra Skørternes nederste Kant sad et Silkebaand, som kunde have rød Bund og brogede brocherede Blomster. Farven varierer paa Museets Skørter fra laksefarvet til blaarødt. Til Sorg brugtes sorte Skørter af mønstret Uldstof, besat med sorte, hvidmønstrede Baand. Man har brugt Krinoline under Skørterne.

Forklædet var som oftest af Silketøj, undertiden af sort Silke, men ogsaa kulørt forekommer. Til en af Dragterne har Dansk Folkemuseum et gult, broget brocheret Silkeforklæde. Ogsaa Forklæderne, som gik et godt Stykke om paa Ryggen, havde Besætning af mønstret Silkebaand nederst langs Kanten. Det maatte ikke skjule Skørtets Silkebaand. Forklædebaandene, som var syet i Række paa et Bændel, var fire lige lange Baand af Silke. Saavel Bundfarve som Mønster varierede. De hang ned fra Bæltstedet bagpaa. (Fig. 8.)

Til Dragten bares endvidere af de, som evnede det, et smukt forarbejdet Sølvbælte, *Lende* (af gammeldansk Linde).

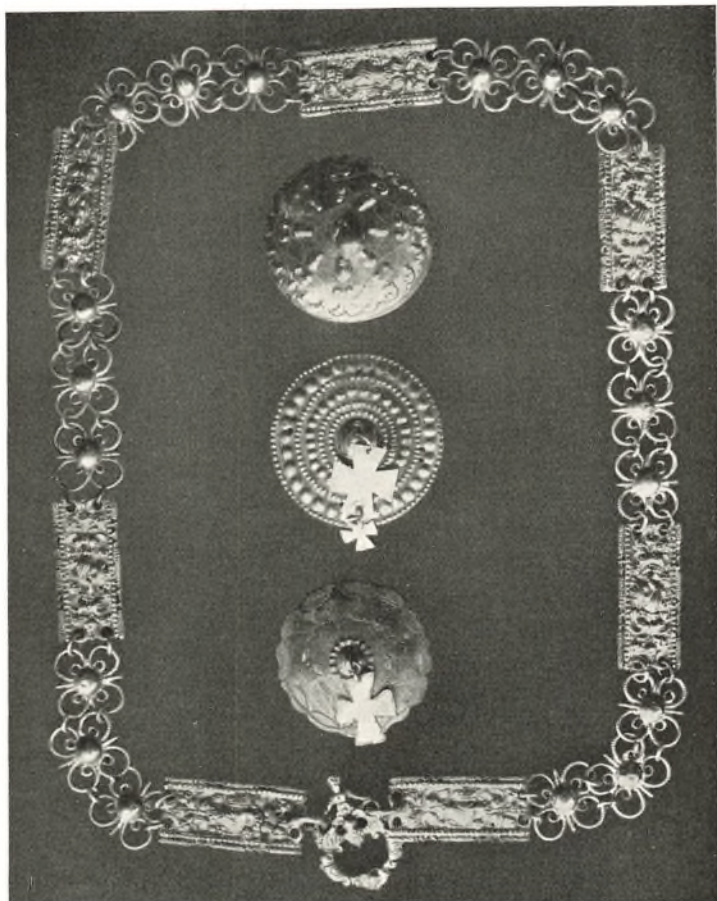

Fig. 11. Lende og Braaser. Dansk Folkemuseum.

Paa Hovedet bares en trestykket *Hue* med eet Stykke, der gik fra Nakke til Pande, og to Sidestykker. Dens Stof og Farve kunde variere. Dog brugtes ikke længere sort Fløjl. Derover sattes *Snippen*, som var c. 10 cm bred og 80—90 cm lang. Den blev lagt over Forhaaret, som ikke maatte ses, og bunden i Nakken. Paa Stykket over Panden var en Blonde foran i Kanten. Over Hue og Snip kom Hæklædet, et hvidt Tørklæde omkring 1 m i Kvadrat, kantet med en Blonde eller Knipling. Det lagdes i Trekant, den øverste Del skulde være

mindre end den underste, og det nederste Hjørne skulde naa omtrent til Bæltestedet paa Ryggen. Tørklædet skulde gaa op om Hovedet og krydses i smukt foldede Læg uden om Hagen og heftes op bag i Nakken paa Huen. Til stor Fest brugtes Hæklædebaand, der var omkring 60 cm lange og 25 cm brede. De heftes over hinanden og blev i Læg heftet op paa Issen over Hæklædet. Det underste skulde være længst. Baandene var paa de tre fri Sider kantet med Blonder eller Kniplinger og kunde være prydede med hvidt Broderi. Meget gammeldags er det at have en pibet Blondekrave om Halsen. Den blev lagt i Læg med Fingrene, medens Stivelsen var fugtig, og tørredes derefter. Den kunde sammenhæftes foran med en Guldbrosche eller sammenbindes i Nakken. I saa Fald havde den foran to Trendser, gennem hvilke Sølvkæden blev trukket. Derfra hang Enderne med Naalene ned.

Dagligdragten havde grønt Skørt, *Rok*, uden Besætningsbaand, Forklæde, oftest sribet, af Tvist eller Hvergarn, Livstykke af sort, uldent Tøj, f. Eks. Klæde, med Silkebaand langs Aabningen foroven, og Trøje af Lasting. Trøjen havde ingen Smykker. Paa Livstykket sad i Stedet for Mallerne, Sølvknapper, ofte Filigranknapper, glatte runde forekommer ogsaa. Halstørklædet var af Sirts og kunde have rød Bund med forskellig Mønster. I Livstykkets Aabning sad paa de øverste Knapper et kulørt Silkebaand, *Snæl*, lagt i Piber med to over Tørklædet nedhængende Ender. Til Hovedklædet brugtes tarveligere Tøj og ingen paaheftede Baand.

Til Tørvegravning og Høstarbejde brugtes at gaa med „Oplaa“ Ærmerne synlige. (Fig. 2.) Oplaa (Oplod) er den øverste Del af Særken, i Reglen af Lærred, eller senere af Tvist, medens Særken fra Bæltestedet var af Blaarlærred. Oplaa kunde være holdt sammen i Halsen med en Knap eller et rundt Spænde med Torn, „Sprøte“. Til Arbejdsdragt brugtes et Støttebaand om Hofterne. Det hejsede Rokken op. Baandet var hjemmevævet.

Dagligdragten bæres næsten ikke mere. Stadsdragten bæres ved festlige Lejligheder. *)

*) Gode Oplysninger om Læsødragt findes i H. Grüner Nielsens Læsøfolk i gamle Dage.

Ved Skagens »Gren«.

»Den sorte Lade» i Skagen. — Maleriudstilling.

SKAGEN OG KUNSTEN

Af CHR. HANSEN LARSEN

Skal jeg nævne det Sted, hvor jeg helst drager hen —
Kald det øde og trist, kald det goldt eller sandet;
af det Frodige var jeg kun faa Timer Ven,
gik et Døgn, var jeg led af al Liggen paa Landet,
efter SKAGEN jeg længes den Vinterdag lang —,
naar jeg er der, bli'r Høststormen Midsommer-Sang!

Det er fattigt paa Træ, det er magert paa Korn,
vil Du «brødføde» Dig, maa Du sydpaa i Landet,
men naar Storm-Kæmpen sætter for Munden sit Horn,
vil han stampe Dig Helte som Sand op af Sandet.
Om en Skagbo knap bjærger det daglige Brød,
han vil bjærge Dit Liv, hvis Du stedes i Nød.

Er vor Tid kun en Efterslæts Slid paa en Arv,
som kan hvile ret tungt paa et Slægtled af Splejser;
h er er Sejghed i Sind og i Knoglerne Marv
og et Livsmod, som bærer, trods Baaden kopsejser;
paa den rygende Revle staar Hjærtet i Brand,
i en eneste Stormnat bli'r Drengen til Mand.

Han bli'r født i en Hytte, er Taget end Tegl,
han bli'r døbt i det fraadende Salt over Revet,
han kan aldrig forsumpe ved Ror og ved Sejl,
og hans Styrmands-Patent er fra Barnsben ham skrevet.
Han kan drukne — og det gør han ofte til Slut,
men dør han, gi'r Havet ham Hæderssalut.

H er er godt, som en Tilflugt fra Vrøvl og fra Væv,
her er herligt at ligge og drømme og dase,
her er Hvile fra Striden i Slægt-Livets Stræv —
her er Arbejds-Humør i den «golde» Oase,
her er Glemselens Trøst for hver Kummer og Ve —
her er H a v e t, saa langt som Dit Øje kan se.

Dette Hav, det er Skagen — i Stille og Storm,
 det er det, som gi'r Stedet sin Prik over i'et,
 det gav Stranden med «Grenen» sin Norm og sin Form,
 det er Drømmens Magi, Ensomheds-Trylleriet:
 Majestætisk, naar Stormen i Klitten slaar Klo,
 Majestætisk i Stilhedens storladne Ro.

Og saa Fyret, der rager som Milepæl op
 over «Heden», hvis Lyng-Rødt i Solblinket smiler,
 og hver Klit, med en Marehalms-Dusk paa sin Top,
 og de nøgne og flygende Fløjels-Sands Miler!
 og «Plantagen» — en Skat hver en eneste Kvist;
 men saa Havet og Stranden til først og til sidst!

Som jeg elsker det Hav — som jeg elsker den Strand!.....
 kald den øde og trist, kald den fattig og andet,
 af hver Plet i mit frodigt velsignede Land
 gaar der Ry — men jeg be'r blot om Ørknen og Sandet;
 er jeg derfor «Kamel» — far imag, lille Ven,
 naar vi mødes paa Skagen, vel mødt da igen!

Aug. 95.

Holger Drachmann.

Med Ageposten

Skagen er en ældgammel By. Købstadsrettigheder skænkedes den af Erik af Pommern 22. Jan. 1413. Sit 500-Aars Jubilæum fejrede den med stor Højtidelighed i 1913.

Men meget kendt var Danmarks nordligste By ikke. Jernbane fik den først for godt 40 Aar siden, i 1890, og før den Tid var en Rejse til Skagen en Begivenhed. Den første Halvdel af den 40 km lange Tur fra Frederikshavn indtil Aalbæk var Vejen god. Men det sidste Stykke var slemt at komme over. Der benyttedes aaben Vogn. Vejen bugtede sig smal, ujævn og lyngdækket ud og ind mellem Klitterne. Det hørte ingenlunde til Sjældenhederne, at man væltede. Tit valgte Kusken at køre langs Havet. Her kunde det imidlertid hænde, at Vognen, naar Sandet ikke var tilstrækkelig haardt, kørte fast. Ved Stokrenden, et Afløb fra nogle Sumpe, en Mils Vej fra Skagen, maatte Kusken jævnlig spænde Hestene fra og vende tilbage for at søge Hjælp til at faa Vognen bjerget. En saadan Rejse var meget kostbar, særdeles langvarig og overordentlig farlig for Sundheden.

Naaede man endelig efter denne besværlige Køretur Rejsens Maal, og Ageposten trægt og tungt bevægede sig frem ad den sandede og hullede Vej gennem Byen, blev der Røre i Gaden. Skagboerne skyndte sig til Ruderne eller Dørene for at kikke, og opdagede man en fremmed paa Sædet, drøftedes denne vigtige Nyhed med megen Iver, og man helmede sjældent, før det lykkedes at skaffe Klarhed over, hvem og hvad han var, hvorfra og hvorfor han kom.

Hegnede af høje Plankeværker, der ydede Læ for Storm og Sand, laa Fiskernes fattige Rønner paa en underlig Maade strøet rundt mellem hverandre. En saadan lille Fiskerhytte, der altid laa i Retning Øst—Vest, var sammentømret af ilanddrevet eller indbjerget Træ fra strandede Skibe og tækket med Straa. Tit var der ingen Skorsten, men en Lyre i Taget. Det sidste Lyrehus, Drachmannsvennen, Eneboeren Bonatzis Hytte, benyttedes som St. Hansblus ved Midsommerfesten 1912. Vinduerne var smaa og skæve, Ruderne vindblæste og blyindfattede, og Indgangen bestod af Halvdøre. Alt Træværk i og omkring Huset var som Regel tjæret. Mørk og dyster saa en saadan Fiskerhytte ud, og fattigt og tarveligt var Udstyret derinde, men haardfør og nøjsom den Slægt, der her voksede op.

Som Skagen saaledes laa hen i al sin Uberørthed, gammeldags og særegen, med en frisk og barnlig Befolkning, med fygende Klitter, brusende Hav, gyngende Maager, rigt Fiskeri og talrige Strandinger, modtog Byen i Begyndelsen af Halvfjerdserne den store Invasion af Kunstnere. Her var Motiver og Stemninger baade for den, der førte Pen og Pensel.

Og Kunstnerne levede Livet i lange Drag, digtede og malede, jagede og fiskede, sang og festede, ja havde et Samvær saa smukt og muntert, saa rigt og belærende, som det ingen Sinde før har været levet i Danmark.

Om disse lykkelige Tider har Fru *Alba Schwartz*, Borgmester Otto S.s højtbegavede Hustru, givet indtagende og indgaaende Skildringer i sine 1912 og 1913 hos Gyldendal

udgivne, rigt illustrerede Bøger: Skagen, før og nu. I. Den svundne Tid i Sagn og Billeder. II Den nye Tid i Oplevelser og Indtryk.

Malerkredsen

Slutningen af 70'erne og Begyndelsen af 80'erne er den Periode, da *Guldalder*ens Malere begyndte at indfinde sig. Før den Tid havde dog enkelte store Kunstnere malet paa Skagen: *M. Rørbye, Jul. Exner, Chr. Blache, Villh. Kyhn* o. fl.

Nu strømmede de til fra alle Sider. Nordmænd: *Fritz Thaulow, Chr. Krohg* og *Eilif Petersen*, Svenskere: *Oscar Bjørck, Poul Graf* og *Johan Krouthén*, og Danskere: *Michael Ancher, Holger Drachmann, Carl Locher, Viggo Johansen, Karl Madsen, L. Tuxen, N. P. Mols, Thorvald Niss, Jul. Paulsen, J. F. Willumsen, Alb. Gottschalck* o. fl.

Og senere er mange andre ypperlige Malere blevet nær knyttede til Skagen: *Jørgen Aabye, G. F. Clement, Einar Hein, Gyde Petersen, Will. Stuhr, Johs. Wilhjelm* o. fl.

Brøndums Kro

blev Malernes udmærkede Hjem. Allerede mens gamle Købmand *Erik Brøndum* var Kroejer, begyndte de at indfinde sig. Det var dog først, da den nuværende Indehaver af Hotellet, *Degn Brøndum*, overtog Forretningen, at den virkelige Tilstrømning fandt Sted. Degn B. var jo Malernes jævnaldrende Ven og Jagtkammerat. Sammen med sin gamle, elskelige Mor, Enkefru *Brøndum*, og sine omsorgsfulde, dygtige Søstre, *Hulda* og *Marie*, har B. skabt ikke alene Kunstnerskaren, men ogsaa Sommergæsterne et egenartet, uforglemmeligt Tilholdssted. To Søskende, Frk. *Agnes Brøndum*, og Styrmand *John Brøndum*, er døde og hviler i Kunstnergraven paa Kirkegaarden. Den yngste Søster, *Anna Brøndum*, blev Michael Anchers ypperlige og indtagende Hustru og Kunstfælle. Dette Ægtepars eneste Datter, Malerinden Frk. *Helga Ancher*, hører ogsaa til dem, der daglig færdes i Brøndums Stuer. Gamle Fru Brøndum, der var saa hjertegod og opofrende, er bleven kaldt: „Skagens Mor“, Datteren, Fru Anna Ancher: „Skagens Datter“. Begge bærer de disse Navne med Rette. Degn Brøndum har været en god „Skagens Søn“. Mangfoldige

Mennesker har han hjulpet og glædet.

Kunstnerhjem

Mange af de berømte Kunstnere fik efterhaanden Skagen saa kær, at de fæstede Bo her.

I Østerby ligger *Brøndums Havehus*, et Appendiks til Hotellet. I denne gamle, karakteristiske Bygning har Ægteparret Michael Ancher, Viggo Johansen og Carl Locher henlevet deres Hvedebrødsdage, her har Drachmann, der næppe kunde staa oprejst i de lavlof-

tede Værelser, boet og digtet, og her havde Kunstnerparret Ancher igennem mange Aar deres meget primitive Atelier.

I et Hjørne af Pladsen omkring Havehuset ligger *et lille, firkantet Hus*, hvis Tag løber op i en Spids. Det benyttedes oprindeligt som Tørreovn for indstrandet Korn, senere som Petroleumsoplag for den Brøndumske Købmandshandel. Her indrettede Krøyer sit første Atelier paa Skagen, og i dette beskedne Rum, der ogsaa har været benyttet af en Række andre Malere, er mangfoldige store Kunstværker frembragt. Det er paa Havehusets Grund, at Skagens Museum er bygget.

I umiddelbar Nærhed ligger, næsten skjult mellem høje Træer, *Michael og Anna Anchers Hjem*, gammelt, lavt og vedbendhegnet. 1911 udvidedes det med en stor, ny Atelierbygning. I Haven holdtes mangan stemningsfuld Fest, i Stuerne færdes Landets Fyrstepar og Kunstens Stormænd, paa alle Vægge hænger pragtfulde Malerier.

Først saa sent som i 1910 byggedes *Lochers Hus* efter Tegning af Arkitekt Rolf Schrøder. Indtil da havde den udmær-

Hotelejer Degn Brøndum.

Brøndums gamle Havehus (med Anchers første Atelier).

kede Marinemaler under sine hyppige Skagensbesøg boet, først hos Private, senere i sit Døckerske Telt. Fra Husets Atelierdør kunde Kunstneren i sin store Kikkert følge enhver Foreteelse paa Søen, forbigående Skibe, fiskende Ska-gensbaade, Havet i Oprør og Havet i Ro.

Ude i Vesterby slog Krøyer, Tuxen og Drachmann sig ned.

Krøyers Hus ligger ved Indgangen til Plantagen Side om Side med Overplantørboligen. Huset, der ejes af Staten, var oprindelig Borgmesterbolig. Krøyer fik i Begyndelsen af Halvfemserne Adgang til at bebo det gamle, mærkelige Hus. Her havde han sit Hjem til sin Død, og her har Kunstneren frembragt en lang Række af sine berømte Malerier. Som senere nævnt sorterer Krøyers Hus under Skagens Museum. Atelieret staar ganske urørt med Staffeli og Palet, Malerkitler og Pensler, Jagtrekvisitter og Musikinstrumenter, Lysekroner og Kamin, Billeder og Fotografier, egenartet og stilfuldt som i Krøyers Levetid. Og i Husets øvrige mange Stuer er Væg-gene dækket af Malerier og Studier, Tegninger og Kartoner af Krøyer og andre Skagensmalere. Man kan mod en lav Entré bese dette interessante Kunstnerhjem.

Paa Vejen til den tilsandede Kirke ligger Professor *L. Tuxens Sommerbolig* (Villa Dagminne), en af Slotsarkitekt Thorvald Jørgensen (1903) af en gammel Landejendom indrettet smuk og ejendommelig Bygning. I dette Hjem gæstede Dronning Alexandra af England Professor Tuxen og Frue.

Lochers Hus.

I Atelieret har Kunstnerkolonien fejret en Række muntre Kostumefester, i Villaens Gaard holdt Drachmann sin store Tale til Skagensfiskerne, — indledet med de stolte Ord: „Vidt har jeg rejst, og langt har jeg faret, men intet Sted har jeg Rod som paa Skagen“ —, da de paa hans 60 Aars Fødselsdag bragte ham et Fakkeltog. Under Havens Træer har den engelske Kanalfaades Chef, Lord Charles Beresford, og hans Officerer (1908) været samlet til et festligt Garden-party. Paa Plænen vokser Fru Tuxens berømte Rhododendron, der har afgivet den farverige Baggrund til mange af Kunstnerens skønneste Skagensbilleder. Efter Tuxens Død bebor hans Enke, Fru Professorinde Frederikke Tuxen, til Stadighed Villa Dagminne.

Drachmanns Hus (Villa Pax) er beliggende i en stor, skyggefuld Have, nær Plantagen, ved Hovedindkørselen til Byen. Det var et gammelt Skagenshjem, som Digteren i sine sidste Leveaar købte, restaurerede og udvidede. I Gavlen mod Øst ses et mægtigt Vindue, bag hvilket findes det store Atelier og Arbejdsværelse. Huset rummer Drachmanns Ejen dele og staar ganske, som da Digteren beboede det. Det er indrettet som Museum og besøges aarlig af mangfoldige Sommergæster. Det var navnlig Forfatteren Peter Nansen og Direktør J.F.Brodersen, der var virksomme for at skaffe Penge

til Sikring af Digterhjemmet for Efterverdenen. Drachmanns Hus, der sorterer under Undervisningsministeriet, forvaltes af en Bestyrelse paa 5 Medlemmer. Et af Medlemmerne vælges af Ministeriet blandt dettes Embedsmænd. Den første Bestyrelse bestod af Departementschef A. P. Weiss, Forfatteren Peter Nansen, Censor Otto Borchsenius, Overretssagfører Viggo Lachmann og Direktør J. F. Brodersen. Nu bestaar Bestyrelsen foruden førstnævnte af Professor Vald. Vedel, Digteren Sophus Michaëlis, Overretssagfører E. Falk-Jensen og Kantor Chr. Hansen Larsen. Af Entréindtægten samt af Renterne af en af Etatsraad Jacob Hegel skænket Kapital („Holger Drachmanns Legat for Forfattere“) uddeler Bestyrelsen aarlig paa Digterens Fødselsdag, den 9. Oktober, et Beløb paa 1000—1500 Kr. Følgende kendte danske Forfattere har hidtil nydt den Ære at modtage Drachmanns-Legatet: Johs. Buchholtz, Johs. V. Jensen, Helge Rode, Kai Hoffmann, Harald Bergstedt, Ludvig Holstein, Harry Søiberg, Otto Rung, Carl Gandrup, Sven Lange, Hans Hartvig Seedorf Pedersen, Einar Rousthøj, Fru Emmy Drachmann, Chr. Rimestad, Knud Hjortø, Jeppe Aakjær, L. C. Nielsen og Laurids Bruun.

Ogsaa den nyere Kreds af Malere har Hus paa Skagen: *Einar Hein* boede paa Klitterne ved Sønderstrand, *Johs. Wilhelm* ejer den tidligere Wintherske Købmandsgaard i Østerby. *Will. Stuhr* har købt et gammelt Fiskerhjem i Vesterby. *Otto Neumanns* Hus ligger ved Vejen til Grenen. Den norske Kolorist *L. Karsten* henlevede sine sidste Aar i et nyt Kunstnerhjem Nord for Byen. Og den svenske Marinemaler *Emil Ekman* har bygget sit Hjem nær Fyrbakken.

Nye Kunstnere kommer bestandig til.

Klitgaarden

Kong Christian X kom allerede som Prins og Kronprins hyppigt til Skagen og var da altid Gæst i det Ancherske Hjem. Mere end en Gang har Kongen deltaget i Havefesterne ved Fru Anna Anchers Fødselsdag (18. August). Da ogsaa Dronning Alexandrine fik Skagen kær, besluttede Kongeparret at opføre sig en Bolig heroppe. Den blev tegnet af Ulrik Plesner og stod færdig i Sommeren 1914. Det er en enkel og stilfuld Bygning,

Gallerisalen i Brøndums Hotel.

herligt beliggende i Klitterne ved Sønderstrand mellem Byen og den gamle Kirke. *Klitgaarden* er Husets jævne Navn. Tre Gange om Aaret ved Paaske, ved Pinse og i September gæster Kongen og Dronningen regelmæssig deres Skagensbolig.

**Kunstsamlinger
og Museer**

Grunden til Skagens Kunstsamlinger lagdes, da Krøyer 1883 til Brøndums Spisesal ma- lede det uforlignelige Billede: „Ved Fro- kosten“. Aaret efter fattede han den geniale Plan at lave en Portrætfrise af besøgende Kunstnere, hvad han sammen med Ancher o. a. med en enestaaende Dygtighed og Energi gennemførte, saa at Brøndums Sal nu er landskendt, ja, verdensberømt for sin fine og noble Kunst. I Salen fin- des foruden Malerierne to store Skagensdigte af Drachmann, skrevne med hans egen Haand og forsynede med hans egne Randtegninger, samt Krøyers Buste af Skjalden.

Det var Krøyer og Ancher, der tog Initiativet til at ar- rangere aarlige Sommerudstillinger af Skitser og Malerier i den nye, smukke, *tekniske Skole i Østerby*, som Arkitekt Plesner havde tegnet, og som blev færdig i 1906. I mange Aar ophængtes her en betydelig Række af fortræffelige Arbej- der, fornemmelig af de ældre Malere: Anna Ancher, Michael Ancher, Holger Drachmann, P. S. Krøyer, Carl Locher, L.

Krøyers Hus i Skagen.

Tuxen o. fl. Herigennem kom Kunstnerne i nøjere Kontakt med Offentligheden.

Senere har det yngre Slægtled af Malere arrangeret Udstillinger flere Steder: i *Den sorte Lade* ved Plantagen i Vesterby, i Kunsthandler *Viggo Bergs* Ovenlyssal ved St. Laurentiivej, i Hotellernes Sale, i egne Atelierer o. s. fr. Man mindes overalt, hvor man færdes paa Skagen, levende om, at man befinder sig i Malernes By.

Da Krøyer i 1909 døde, traadte en Kreds af ansete Mænd: Maleren *Michael Ancher*, Hotelejer *Degn Brøndum*, Overklitfoged *C. F. Dahlerup*, Apoteker *V. Chr. Klæbel* og Professor *L. Tuxen* sammen for at søge udvirket, at den berømte Kunstners Hus blev indrettet til et Skagens Museum. I Krøyers mange, smaa, lavloftede Stuer samledes i Løbet af faa Aar saa mange og værdifulde Kunstskatte, at Bestyrelsen, navnlig af Hensyn til den herskende Brandfare men ogsaa af Pladsmangel, maatte se sig om efter større og sikrere Rum.

Her viste den Ancherske og Brøndumske Slægt sig, som saa ofte før, som sande Skagensvenner ved at skænke den fornødne Grund ved Havehuset i Østerby til Opførelsen af en særlig Museumsbygning og ved at give Tilsagn om, at Gallerisalens Kunstskatte efter Brøndums Død skulde over-

Buster af Kroyer.

flyttes til Museet. Med Støtte fra Ny Carlsbergfondet og Private opførtes saa den nye Museumsbygning, tegnet af Arkitekt Ulrik Plesner og højtidelig indviet, i Overværelse af Kongefamilien, den 22. September 1928.

„Skagens Museum har bedre Rum- og Lysforhold end noget andet Museum i en dansk Provinsby“, siger Dr. Karl Madsen i sin udmærkede Bog: *Skagens Malere* (Gyldendal 1929).

Ved Statstilskud, ved Køb, ved Gaver (fra Ny Carlsbergfondet og Private) og ved Deponering øges stadig Museets Samlinger. Hovedvægten lægges navnlig paa at tilvejebringe en fyldig Repræsentation af Malerne fra Guldalderiden.

„Et Museum paa Skagen turde have sin Berettigelse. Ingen anden Plet i Danmark har haft større Tiltrækningskraft for Malere fra mange Lande. Der er her frembragt Værker, som hører til de bedste i nordisk Kunst fra deres Tid. Mange af dem er dansk Malerkunst til uvisnelig Ære“, siger Karl Madsen i sit førnævnte Skrift om Museet.

Glædeligt, at man har formaaet Dr. Karl Madsen, den udmærkede Kunstkender og Skagensven, til at være Formand i Museumsbestyrelsen. De øvrige Medlemmer er: Fru *Anna Ancher*, Hotelejer *Dejn Brøndum*, Overklitfoged *C. F. Dahlerup* og Apoteker *V. Chr. Klæbel*.

Professor L. Tuxen lægger sidste Haand paa Statuen af Kroyer og Ancher, der er rejst foran Skagens Museum.

Skagboere og Tilrejsende i Tusindvis har i de faa Aar, Museet har bestaaet, med stor Glæde og Interesse beset dets ypperlige Samlinger.

Digtekunst

At efterspore, i hvilken Grad Skagen har inspireret *Holger Drachmann*, er sikkert en uløselig Opgave. Men Drachmanns Navn og Skagens Navn vil frem i fjerne Tider være særlig knyttet til hinanden. *Henrik Pontoppidan*

har ofte gæstet Skagen, og han var i den trofaste Venneskare, der fra Hovedstaden fulgte Skjalden til hans Hvilested paa Grenen. *Helge Rode* besøgte adskillige Gange Drachmann i Villa Pax, og *Peter Nansen* var Sjælen i Bestræbelserne for at bevare Digterhjemmet. Da Drachmann begravedes, fremsagde *Harry Søiberg* sit skønne Epos til Sangerens Pris, og Søibergs Liv og Forfatterskab fik nøje Tilknytning til Skagen. I Højen har han i Dommergaarden sit Hjem, og til sine vægtigste Værker har han hentet Motiver fra Skiveren, Kandestederne og Gl. Skagen. Den islandske Forfatter *Jonas Gudlaugsson*, der skrev saa smukt til sin Fødeøs Pris, fæstede ogsaa Bo paa Skagen. Her fandt han i en ung Alder sin Død, og i Skagens hvide Sand sover han sin sidste Søn.

Tonekunst

Komponisten *Carl Nielsen* kom allerede i sine yngre Aar jævnlig til Skagen. Det samme var Tilfældet med hans Ven, Koncertmester *Anton Svendsen*, og hans jævnaldrende, Kammersanger *Vilh. Herold*. Mens den sidstnævnte navnlig havde Tilknytning til det Krøyerske

Komponisten Carl Niensens Villa »Finisterre«.

Hjem, stod de to førstnævnte i særligt Venskabsforhold til Anna og Michael Ancher, et Bekendtskab, der holdt sig gennem Aarene.

Carl Nielsen købte for vel ca. 15 Aar siden af et Par Malerinder et lille morsomt Bindingsværkshus med Baghus og Brønd i Gaarden. Originalt er Huset i det indre som i det ydre, og dejligt er det beliggende i Vesterby med storlaaet Udsigt til Havnen og over Aalbækbugten. Villaen bærer det karakteristiske Navn „Finisterre“.

Til denne Skagensbolig er Carl Nielsen Gang paa Gang vendt tilbage, sammen med sin Hustru, Billedhuggerinden, Fru *Anne Marie Carl-Nielsen*, Svigersonnen *Emil Telmanyi*, og Datter, Malerinden, *Fru Telmanyi*. Og her har han bl. a. skrevet sin karakteristiske „Aladdin“-Musik. I sit Dødsaaers skønne Eftersommer boede Carl Nielsen særlig længe i „Finisterre“. Han sagde selv om denne, den sidste, længere Rejse, han foretog: „Jeg var Syd paa og fik da en uimodstaaelig Lyst til igen at se Skagen. Jeg maatte herop. Det var dette forunderlige Lys, der drog mig“.

Ja, dette forunderlige Lys har draget saa mangen anden, ogsaa Carl Niensens Kunstfælle, Komponisten *Hakon Børresen*, der i vel snart en Menneskealder har været Skagensfarer. Børresen har selv bygget Hus heroppe. Ensomt ligger det derude paa den aabne Mark ved Plantagen. Men gaar Ejeren blot nogle faa Skridt, har han fra høje Klitbakker en herlig Udsigt til Skagerak, Grenen og Kattegat. Her i denne storslaaede Natur, i denne absolute Fred er mange af Hakon

Lars Kruses Grav.

Børresens Værker skrevet. Ved særlige Lejligheder har han været Skagens Tonemester. Han skrev en pompøs Sørgemarch til Krøyers Jordefærd, et pragtfuldt Festpræludium til Købstadens 500-Aars Jubilæum og en betagende Stemning til Professor Tuxen og Frues Sølvbryllup.

Billedhuggerkunst

Af Danmarks bildende Kunstnere har *Axel Locher* gennem en meget lang Aarrække haft Tilknytning til Skagen.

Han kom med Forældrene herop allerede som Barn. I den sidste halve Snes Aar har han beboet sin egen interessante Sommerbolig i Klitterne i Vesterby, og her har han udført adskillige udmærkede Arbejder, en Del Statuetter og store Relieffer, bl. a. af Faderen, Professor Carl Locher, og af Vennen Redningsbestyrer P. K. Nielsen. Iøvrigt syslede adskillige af Malerne ogsaa med Modellering. *P. S. Krøyer* har udført talrige Buster af Venner og Kunstfæller. I Plantagen har han rejst en Mindestøtte med Medaillon og Inskription for den lille Skovs Grundlægger, Cancelliraad Ole Christian Lund. Professor *L. Tuxen* er Skaber af den store Dobbeltstatue af Ancher og Krøyer, der har fundet sin Plads ved Museet i Østerby. Iøvrigt har Billedhuggeren C. Peters tegnet den smukke Østerbysten, der for en Landsindsamling er rejst til Minde om de 3. Juledag 1862 forulykkede 8 Redningsmænd. I Kirkegaardsmuren findes et Relief af *A. Paulsen* om samme sørgelige Begivenhed. Og *Niels Holm* er Meister for den prægtige Portrætmedaillon paa Lars Kruses

Arkitekt Ulrik Plesner (til venstre).

Mindesten, under hvilken man læser Drachmanns storladne Vers:

Om Revlens Brus forstummed, saa mæler denne Sten:
 her bleges under Klittens Sand en modig Sømands Ben.
 Men Skagens Rev og Revler erkender deres Pligt
 og synger om Lars Kruses Liv et højlydt Heltedigt.

Arkitektur

Siden Skagen i 1907 fik sin Havn, har Byen fornyet sig. Folketallet er fordoblet. Et ungt og kækt Skagen er vokset frem. Heldigvis tillige et smukt og tiltalende Skagen. Det vilde ogsaa være utænkeligt, at en saa kunstpræget By kunde blive arkitektonisk idéforladt.

Æren for Byens vindende Ydre tilfalder navnlig, for ikke at sige alene, Arkitekt *Ulrik Plesner*, der derfor med Rette er blevet kaldt Skagens Bygmester. I over en Menneskealder har Plesner været nøje knyttet til Kunstnerkolonien.

Naar fraregnes Toldkamret (*Hack Kampmann*), Apoteket (*Thorvald Jørgensen*) og Skolen (*A. Haunstrup*), er næsten alle øvrige offentlige og mange private Bygninger Arkitekt Ulrik Plesners Værk.

Han har tegnet Klitgaarden og Kirken, Posthuset og Telegrafstationen, Sygehuset og Teknisk Skole, Jernbanestationen og Bankbygningen, Brøndums Hotel og Skagens Museum, Fi-

skepakhusene og Havnebygningen. Sidstnævnte er vel nok hans mest monumentale Arbejde heroppe.

Ved enkelte af disse Byggeforetagender har Plesner været bistaaet af sin gode Ven, Arkitekt *Thorvald Bindesbøll*, bl. a. ved Kirken og Fiskepakhusene.

Ulrik Plesners Bygninger er for Flertallets Vedkommende holdt i gule og hvide Farver, der sammen med de røde Tage staar fortrinligt til den grønne Klit og det blaa Hav.

Private har ogsaa ofte søgt Arkitekt Plesners Raad eller anden kunstnerisk Bistand. Man finder derfor saa godt som ingen grimme Huse paa Skagen. Man kan se sig glad paa denne smilende By.

Kunstnergrave

De store Mestre er borte, Skagen ejer kun deres Grave. I Januar 1908 højsattes *Holger Drachmann* paa Grenen. Professor Vilhelm Andersen holdt en aandfuld Mindetale, som han sluttede med sidste Vers af Johs. Ewalds „Kong Christian“, en Strofe, der passede vidunderlig godt til Øjeblikket:

Du Danks Vej til Ros og Magt,
sortladne Hav!
Modtag din Ven, som uforsagt
tør møde Faren med Foragt,
saa stolt som du, mod Stormens Magt,
sortladne Hav!
Og rask igennem Larm og Spil
og Kamp og Sejr før mig til
min Grav.

Graven, der var i Færd med at bortskyldes af Kattegat, maatte i 1913 flyttes fra sin oprindelige Plads over ad Ska-gerakkysten til. Øverst knejser en mægtig Dysse, rundt om ligger en Indhegning af Kampesten, fremefter mod Grenen peger Gravkamret, fast og uforgængeligt, bygget af Granit, med en skøn Egetræsportal, tegnet af Krøyer. Bronzebelægningen er en Gave fra Etatsraad Jacob Hegel. Bag Portalen opbevares Urnen med Digterens Aske. Skønnere Hvilested kunde ikke findes til Havets Sanger. Naturen ligger hen i al sin uberørte Skønhed og Storhed. Søerne toppes paa Grenen. Snækkerne spiler deres Vinger. Terner og Maager gyn-ger paa Voverne. Fiskerne drager Vød paa den brede For-

Sommerlag paa Stranden ved Skagen.

strand i Skærsommernatten. Og Vinterstormen pisker Havet, saa det med Vælde skummer under Klittens Fod. Da Drachmanns kongelige Ven, Kong Oscar II, i Sommeren 1906 for sidste Gang gæstede Skagen, tog han Sæde i den skønne Nordstrandsklit og, betaget af Stedets Skønhed, udrød han: „Här är trefligt!“ Forunderligt beskæmmende, at saa mange Besøgende ikke viser sømmelig Pietet ved Digtergraven.

Paa et af Skagens Kunstnerkoloni erhvervet, midt paa Kirkegaarden beliggende, større Areal findes Krøyers, Lochers og Anchers Grave. Førstnævntes Hvilested er dækket af en vedbendslyng, bornholmsk Sandsten, der bærer Inskriptionen: *P. S. Krøyer, f. 23/7 1851, død 20/11 1909.* Paa Lochers Grav er rejst en stor Granitsten, hentet hid fra Stranden foran Kunstnerens Hjem i Hornbæk, og forsynet med Indskriften: *Carl Locher, f. i Flensburg 21/11 1851, død paa Skagen 20/12 1915.* Paa *Michael Anchers* Grav har Venner sat et saare, enkelt Monument, en Kampesten, hvori er hugget: *Michael Ancher, født paa Bornholm 9/6 1849, død paa Skagen 10/9 1927.* Professor *L. Tuxen*, der døde en Maaned efter Ancher, ligger begravet i København.

Skagens Sjæl

Skagen var Havets, Fiskernes og Redningsmændenes By. Den blev Kunstneres, Sommergæsternes og Kongens By. Meget er forandret heroppe. Men Fiskeren pløjer, uberørt af alt det nye, Søen. Og trofast vaages der over Minderne. Herom synger Skjalden:

Drachmanns Grav.

Saa hastig svinder Dagen,
og Aftenen stunder til,
her var et andet Skagen,
et bedre, om man vil.

Her var et andet Skagen,
saa rigt paa Haab og Mod,
som det, der fejrer Dagen
i Kræfters Overflod.

Saa langsomt vokser Skyggen
for den, som færdes her,
og vender Samtid Ryggen
og har det svundne kær.

Flid fejred glade Fester,
og Salens Pryd blev til:
her var ej Kunsten Gæster,
men Herrer, om man vil!

Et Skønheds Hjem man bygged,
uselvisk, ungt og frit —
da Salen saa stod smykked,
gik Skaren hver til Sit.

Men rundt omkring i Dagen,
i Kræfters Overflod,
naiv og frisk laa Skagen,
saa gammeldags og god. —

Og langsomt voksed Skyggen
mod Aftnens Skumrings-Skær;
men ingen vender Ryggen
mod den Tid, han har kær.

Hør Havet, hvor det koger
de gamle Minder op,
mens Skum og Sand og Maager
er Sjæl i samme Krop.

Der er — og det er Sagen,
hvad Tiden saa bli'r til:
der er en Sjæl i Skagen,
som aldrig ældes vil.

Som kommer, naar man kalder
paa Alt, hvad man har kær —
mens over Stranden falder
Erindrings Vemods-Skær.

Erindring. Digt af Holger Drachmann.

Juni 1904.

Hænger i Brøndums Hotel.

Fiskertype fra Skagen.

Fisker pige fra Klitmøller.

VENDELBOEN OG VENDELBOMAALET

Af JENS THISE

"**U**DENFOR BEDØMMELSE". Denne Vedtegning finder man stundom paa Udstillinger, naar Genstandene ikke lader sig rubricere inden for de angivne Rammer eller paa anden Maade unddrager sig en Sammenligning og maa opfattes som noget for sig. En saadan Vedtegning var man for ganske faa Slægtled siden tilbøjelig til at give Vendsyssel og Vendelboerne. Det var Landet norden for Lov og Ret, hvor Befolkningen kun havde yderst ringe Kendskab til Rigets skrevne Love og endnu mindre Lyst til at rette sig efter dem. Derimod havde man større Respekt for de uskrevne Love, der var et nøje Udtryk for Folkets særprægede Levesæt og Karakter og prøvet og godkendt af Fæderne. Disse Love maatte respekteres, fordi det var Livet, der havde skabt dem, og ikke omvendt.

Vendsyssel var jo Udmarkslodden, og Kulturstrømninger naaede sjældent eller i alt Fald i meget svage Udløbere saa langt mod Nord. Vendelboen fandt jo desuden, at Rigets Love ydede ham ringe eller intet Værn mod Adels og Præsteskabets Overgreb. Han var henvist til at hjælpe sig selv og værgen egen Arne. Utilfredshed og Mistæksomhed i Forbindelse med en stærk Frihedstrang gav da Vendelboen det Mod, der under Fællessuggestionens Vælde tidt udartede til Vildskab og kun bragte ham Nederlag og endnu tungere Byrder.

Historiens Blade fortæller os, hvorledes Vendelboen Gang paa Gang har følt sig drevet til Fortvivlelsens Selvhjælp, har hejst Oprørsfanen og villet tage sig selv til Rette; men han

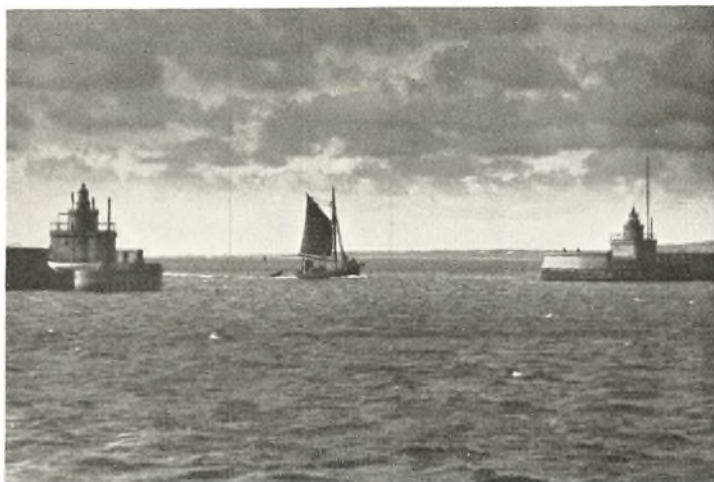

Græssende Kreaturer i Vildmosen.

har ogsaa med en vis stoisk Ro taget Nederlaget som noget uafvendeligt, skæbnebestemt. Han blev maaske i Begyndelsen lidt mere forsigtig; men hans impulsive Natur sprængte snart igen alle Fortøjninger, saa han dumdrigt styrtede sig ind i nye, haabløse Kampe.

Vendelboen er paastaaelig og hævder sin Ret indtil Stædighed, selv i Ting af meget ringe Betydning, og kommer derved i Landets Omdømme let til at staa som stejl og retshaverisk. Men det var dog alligevel fra ham, Fantasten med det stemningsbevægede Sind og stærke Retfærdighedssans, at man ventede Signalet til Opgøret.

Vendsyssel er Landet med de vide Udsigter. I Øst hæver det høje Bakkedrag sig; i Nord og Vest de mange Bakkeøer omgivet af brede Sletter; i Syd den mørke, dystre Vildmose, hvor Loke hvert Foraar saar sin Fimresæd, og under hvis Dække Ilden i Følge Sagnet og Overleveringen aldrig slukkes — den trodser Vinter og Frost og blusser hver Sommer op paa ny; og langt mod Nord Danmarks eneste Ørken, Raabjerg Mile, hvor Vinden stadig leger Tagfat med dens hvide Sandkorn. Dette vide Udsyn, denne ulmende og gærende Uro er indgaaet som Træk i Vendelboens sammensatte Karakter. Han er Naturdyrker med Hang til Mystik og Sværmeri. Der-

Indsejlingen til Frederikshavn.

for gjorde Sektererne ogsaa en rig Høst her i den religiøse Brydningstid i Midten af forrige Aarhundrede. Ligesom ogsaa det vide Udsyn skaber Udlængsel og Dragen mod det fremmede, hvad den forhen saa store Udvandring bærer Vidne om.

Inden for sin Hjemstavn holdt Vendelboen indtil de sidste Slægtled strengt paa det hævdvundne og overleverede, dette gjaldt i særlig Grad Sproget. Dialekten, Bondesproget var jo hans Modersmaal, og det holdt han i Ære; men nu er ogsaa dette i Fare. Den livlige Samfærdsel mellem Landsdelene, den stigende Kultur eller saakaldte Dannelse nivellerer og udjævner paa Personlighedens Bekostning.

For Bonden burde Dialekten være den „højbaarne Jomfru“, men af honnet Ambition og blændet af Rigsmaalets Flitterstads ser mange i Bondemaalet kun den „usselige Tiggerkvinde“, og saa bliver det dog alligevel paa dette, han finder de mest rammende Udtryk for sine Følelser baade i Lyst og i Nød. Han kan kappe Hæl og klippe Taa, „Guldskoen“ kommer aldrig til at passe ham.

Noget andet er, at det af praktiske Grunde kan være nødvendigt at kassere „Modersmaalet“ for den Bonde, der flytter til Byen eller gaar Embedsvejen; men trods dette er Dialekten

Kirken i Frederikshavn.

dog gennem Slægternes Overlevering blevet en Livets Tale, en Del af Folket selv, og kan aldrig erstattes af det tillærte.

Med Rette kan Bonden hævde, at Dialekten, Folkemaalene er det oprindelige. Rigsmaalet er en senere tilkommen Generalnævner, der forener, men paa Ægthedens Bekostning. Lad være, at Rigsmaalet har et langt større Ordforraad end Folkemaalene, saa ejer disse til Gengæld en større Bøjelighed, en finere Nuancering i Betoningen og dermed en større Træfsikkerhed.

Nutidens livlige Samfærdsel gør, at Dialekterne blandes og udviskes. Der opstaar Nydannelser, og mange af Dialektens mest karakteristiske Ord dør eller gaar over i Rigsmaalet.

Vendelbomaalet er maaske een af de Dialekter, der har holdt sig mest upaavirket, og dog er ogsaa den i sørgeligt Forfald, naar man mindes den for 50 Aar siden. Det er sikkert een af dem, der afviger mest fra Rigsmaalet, og derfor ogsaa den mest uforstaaelige for Folk uden for Landsdelen. Der er noget bredt og klangfuldt over Maalet. Den bekendte Forfatter og Kritiker Jørgen Bukdahl udtalte for et Par Aar siden ved et Møde i Hjørring: Vendelbomaalet ejer en Kraft som Braget fra to sammenstødende Togstammer, men det ejer og-

Fra Kurstedet Frydenstrands Park ved Frederikshavn.

saa en Rytme, en indre Glød, der i sig forener Vendelboens ydre Stejlhed og indre Sødme.

Vendsyssel danner ikke nogen Enhed med Hensyn til Sproget — saa langt fra; ja, der kan endog paavises Ændringer fra Sogn til Sogn — mest dog hvor Sogne- og Naturgrænserne forenes, f. Eks. hvor Bakkedrag, Skove eller Enge og Moser har sat Skel. Disse Skel var, da Stenalderhavet bredte sig over store Del af Vendsyssel, forstaaelige nok; mere mærkeligt forekommer det, at de sidste Rester af Stenalderhavet i Form af en lille Bæk kan drage det samme skarpe Skel helt op til vor Tid; men saaledes er det. Paa den ene Side Bækken kan Dialekten have tre Køn, paa den anden Side kun to.

Talesproget har de fleste Steder i Vendsyssel tre Køn, Hankøn, Hunkøn og Intetkøn, og Kendeordene er: „i“, „en“ og „æ“. Der er ingen Famlen i Inddelingen, enten det gælder levende eller døde Ting. Det er saa selvfølgelig, at det hedder „i Dreng“ og „en Pigh“; mindre forstaaeligt bliver det, naar det gælder to saa nær beslægtede Genstande som Skovl og Greb; men ogsaa her hedder det: „i Skovl“ og „en Greb“; thi Skovlen er Hankøn og Greben Hunkøn.

For 50 Aar tilbage brugte de ældre som Regel i Omtalen af

baade levende og døde Ting ogsaa Benævnelser: han eller hun i Henhold til Dialektens Grundregler. Man kunde f. Eks. sige: Ploven han gaar godt, men Harven hun gaar mindre godt. Derimod lyder det som et Paradoks og helt i Strid mod Naturens Love, naar Vendelboen den Dag i Dag med stor Sindsro fortæller, at Hunden *han* har faaet Hvalpe, eller Kat-ten *han* har faaet Killinger. Derimod er Benævnelser: han eller hun i Omtalen af døde Ting nu helt forsvunden. Dog kan der maaske endnu fra en gammel Bedstefar eller Bedstemor falde en Bemærkning som: Klokken *hun* skal nok passe, for hun har altid været paalidelig. For disse uvirksomme gamle bliver Klokken den mest levende af alle døde Ting. Ej saa sært, de taler til den og om den som en god gammel Ven. De hører dens Dikken, de ser Viserne flytte sig, den er som et levende, bankende Hjerter, og i hvert lille Tik-tak hører de Evigheden nærme sig. Den har maalt dem Tiden i Dage, Uger og Aar. Der var tunge Tider, der langsomt skrider; der var Glædesdage, hvor Timerne fløj som Minutter, saadan synes det; men den gamle véd, det er ham, der fejler. Klokken hun lader sig ikke paavirke af Sorg eller Glæde; den maaler kun Livets Længde, ikke dets Dybde.

I Gamlingens Sind er Dialekten Hjertesproget. Det har maaske i Ungdoms- og Manddomsaarene været noget forkvaklet; men nu lever man jo mest i Mindernes Verden, og da vaagner Barnesproget — Moders Maal — op fra Glemselens Dyb, rent og fuldttonende og med den Understrøm af Liv og Varme, som Livets Kampe har givet det. Den bedste og rene-este Overlevering gaar derfor fra Bedsteforældrene og til Børnebørnene.

Hvor er det herligt at høre de ældre bruge disse halv for-glemte Ord og Vendinger, der klinger snart blødt og ind-smigrende, snart kraftigt og malmfuldt; man føler, det er Livets Tale og ikke noget tillært. Man lægger maaske Mærke til, at i Bedstefars og Bedstemors Tid blev man ikke for-lovet — jeg synes egentlig ogsaa, det er et Ord af tvivlsom Værdi — at forlove sig, vil vel sige, at love for meget. Saa har det gamle danske Ord: Trolovelse en anderledes ægte Klang; men heller ikke dette benytter de gamle, de siger paa deres stiltfærdige Maade: Det var den Gang, Mor og mig blev *gode*

Gaardinteriør fra Seby.

JONALS FOT.

Venner. Det hed heller ikke den Gang, at Folk giftede sig. Nej, siden Mor og mig havde været gode Venner i nogle Aar, *kom vi til Hobe.* Hvilken Grundvold for hele Livet ligger der ikke i de faa Ord: *De kom til Hobe.* Det vil sige, de *kom* sammen, de *stod* sammen og de *holdt* sammen i onde og gode Dage. Naar vi om Høsten sætter Negene i Hobe paa Marken, saa er det jo netop, for at de gennem Sammenholdet skal dække og støtte hinanden mod Regn og Blæst og al Slags Overlast. Der er i disse Ord og i denne Tankegang gemt noget af de henfarne Slægters Livsvisdom; det er som gammelt Arvesølv, der bør værnes og gemmes.

Vi har i Vendelbodialekten mange Ord, der helt skifter Karakter og Betydning ved at oversættes til Rigsmaalet. Her skal kun nævnes nogle faa Tilfælde, som let kunde suppleres med flere; men for at forstaa dette maa der forudskikkes nogle Bemærkninger. Bogstavet k som Forlyd i et Ord udtales som t. j. eller tj, naar det staar foran e, i, y, æ og ø; tj er et Dobbelbogstav, som Vendelboen udtaler paa en særegen Maade, og som straks vilde røbe Folk fra andre Landsdele, hvis de prøvede paa at optræde som Vendelboer. Tager vi Ordene: Kirke, Kind, Køkken, bliver det i Oversættelse til Tjerk, Tjæeb, Tjykken. Tager man Ordsammenstillingen: *en køn*

En af Bangshogaardene paa Læsø.

Pige og omskriver dette i Dialekt, bliver det altsaa en *tjøn Pigh*; men derved har Ordet: *køn* forandret Karakter; thi *tjøn* har ingen Forbindelse med Skønhed, men betyder derimod: *en flink Pige*. En *køn Pige* vilde Dialekten kalde: *en knøv Pigh*. Skal man saa betegne, at Pigen tillige er flink og dygtig, siger man: hun er en *svær Pigh* eller forstærket: *en grumme svær Pigh*, og det er en meget rosende Omtale; men oversættes dette igen til Rigsmaalet, opdager vi til vor store Skræk, at det ikke længere er noget rosværdigt; thi *en grumme svær Pigh* er her det samme som en korpulent *Pige*, og det vilde Nutidens slanke Evadøtre vist næppe opfatte som Smiger.

Om Vendelbomalets Træfsikkerhed og fine Overgange følgende: Ser man een komme gaaende saa langt borte, at man ikke kan skelne, enten det er Mand eller Kvinde, siger man: *der kom jet goi* (gaaende). Siger man derimod: *der kom jej goi*, saa er dermed givet, at det er en Mand, og siger man: *der kom jen goi*, er det en Kvinde. I min Drengetid kunde man paa den Genhilsen, man fik, naar man kom i Byen, høre, om man var ventet. Til ventede Gæster sagde man: *walkom-*

Den sidste Skovfyr ved Bangsbogaardene paa Læsø.*)

men, til uventede derimod: *walkommen her*, og naar Bekendte mødtes paa en fremmed Plads: *walkommen te*.

I min Drengetid faldt ligeledes Overgangen fra den gamle til den ny Maade at hilse paa. Det gamle, ærværdige: *Guds Fred*, der lød kønt i alderstegne Mænds og Kvinders Mund, men saa pjanket hos Børnene, og helt vederstyggeligt og bespotteligt, naar det udtaltes af berusede og liderlige Personer, var ved at blive afløst af det mere folkelige: *Goddag*. De ældre saa dog med stor Mistro til deres Ligemænd, hvis de afleverede den ny Hilsen. Enten var vedkommende en Nar, der vilde efterabe Præst, Degn og Købstadfolk, eller — hvad der var værre — paa Veje til at blive Grundtvigianer. Man havde opdaget, at det var dem, der først lancerede den ny Hilsemaade. Det var ogsaa disse, der begyndte med de respektløse, nymodens Kunster, at Børnene maatte sige du til Far og Mor i Stedet for den tidligere brugte Flertalsform: I. Man forfærdedes over dette aabenlyse Attentat paa Dyd og gamle

*) Den er nu fredet, og Brøndvippen samt Jernkæderne, der er fastet til den gamle Fyrs Stamme, er fjernet, saa at Træet præsenterer sig i ren Naturtilstand.

Fyrren er plantet 1762 og er sammen med den 100 Aar senere ved Juelsminde paa Læsø plantede Skovfyr den sidste Efterkommer af den forsvundne Fyrreskov, som for 7000 Aar tilbage beklædte Læsø, og hvis sidste samlede Rester menes at være forsvundet i Frederik den Fjerdes Regeringstid.

Sæder. Hjemmene vilde ryste i deres Grundvold, hvis Børnene saaledes unddrog Forældrene den dem tilkommende Respekt og Lydighed. Og selv om det for Barnets Øre lød meget bestikkende, naar den ny Tids Mænd hævdede, at havde man Ret til at sige du til Vorherre, maatte det ogsaa kunne gælde over for Forældrene, saa vovede alligevel ingen at bryde med Sæd og Skik. Det blev først næste Slægtled, der brød med de gamle Former.

Mange mener, at Dialekterne med Tiden vil gaa op i den store Generalnævner Rigsmaalet. Jeg har dog det Haab, at den ægte Bondekultur endnu længe maa være stærk nok til ogsaa at værne Bondens Modersmaal som en aandelig Livsbetingelse; thi vi bliver bundfattige den Dag, vi mister det. For Bonden er Dialekten Liv, Rigsmaalet kun Lære, noget han *skal* beskæftige sig med. Dialekten er Kilden, der kommer sprudlende nede fra Folkedybet, og man synes i dens melodiske Rislen at høre Forjættelsen om, at som dette Sprog var dine Fædres, skal det ogsaa blive dine Børns, hvis du selv vil det, og de skal ære Fædres Sæd og Skik, at de længe maa faa Lov at bo i Landet.

Som to af de Mænd, der har gjort et stort og fortjenstfuldt Arbejde for Vendelbomaalets Bevarelse, skal her i denne Forbindelse nævnes Lærerne Ove Larsen Grønberg og Jens Mourits Jensen. Førstnævnte er født paa Gaarden Grønberg i Thise Sogn, Børglum Herred, den 7. Januar 1815 og døde i Brønderslev den 13. November 1880. Han dimitteredes fra Snedsted Seminarium 1835. Blandt hans Seminariekammerater var den bekendte Skolemand Kr. Kold. Grønberg tog sin Afsked fra Skolegerningen 1871 paa Grund af en Strid med Biskop Kirkegaard, af hvem Grønberg følte sig forurettet. Han var Folketingsmand for Hjørring Amts 4. Valgkreds i den første Rigsdagssamling 1849-52. Han nærede en stærk Kærlighed til sit Modersmaal (Dialekten), og allerede som ung Lærer begyndte han paa de Optegnelser, som han forøgede og omskrev helt til sin Død. Afdøde Professor Svend Grundtvig søgte i sin Tid at faa Lov til at benytte disse Optegnelser til Udgivelse i sine „Gamle danske Minder“, men fik dem ikke, da Grønberg ikke vilde tillade nogen som helst Afvigelse fra det af ham brugte Tegnsystem.

Parti af den fredede Del af »Nordmarken» paa Læso.

Han gjorde i de sidste Aar en Del Forarbejder til en Vendelbomaalets Sproglære og Ordbog, men naaede ikke at faa den fuldført. Hans Skildringer af Folkelivet i første Halvdel af det nittende Aarhundrede er af stor kulturhistorisk Interesse og præges baade af Djærvhed og Lune.

Jens Mourits Jensen er født i Vittrup, Børglum Sogn og Herred, den 6. Juli 1859. Han tog Skolelærereksamen fra Jellinge, og efter et Aars Forløb blev han kaldet til Lærer i Stenum, Børglum Herred. Hans Interesse for Vendelbodialekter var tidlig vakt, og efter at han var kommen i Forbindelse med Sprogmanden H. F. Feilberg, ydede han værdifulde Bidrag til dennes Hovedværk om det jydskes Sprogs Historie. Og tildels under Dr. Feilbergs Vejledning begyndte han paa sin: Vendelbomaalets Lyd- og Formlære, der med Hensyn til Ordenes Betydning, Lydform og Bøjning er saa nøjagtigt og konsekvent gennemført, at Vendelbomaalet derved er reddet fra Forglemmelse, og Jensens Lyd- og Formlære vil være en værdifuld Kilde for Fremtidens Sprogmand at øse af. Jensen naaede dog ikke at se hele sit Værk paa Tryk; han døde 24. April 1898, men Udgivelsen blev fortsat og sluttet under Medvirken af Filologen Marius Kristensen m. fl.

Endvidere har Overretssagfører og tidligere Folketingsmand Jens Kr. Larsen, Rottrup, udgivet en Ordbog over Vendelbomalet — saaledes som det tales i Kær Herreds østlige Del. Selv om Forfatteren ikke benytter sig af Lydskrift, og Bogen maaske derfor, set med Videnskabens Øjne, har mindre Værdi, er den alligevel en Kilde til Glæde og Berigelse for den jævne Læser, der ved Selvstudium vil lære sit Modersmaal og dermed ogsaa en Del af sig selv at kende.

I de senere Aar har flere unge Sprogmand berejst Landsdelen paa Kryds og tværs for at gøre Studier i Marken og ved Hjælp af Lydtegn bevare og stedfæste Vendelbomalet i dets mange forskellige Afskygninger. Et Arbejde, hvorfor Efterslægten vil være dem taknemmelig.

